

**SİCİLL-İ AHVAL KAYITLARINA GÖRE İZMİR DOĞUMLU
GAYRİMÜSLİM MEMURLAR**

Sedef KUMSAR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

Uşak

Temmuz, 2019

**SİCİLL-İ AHVAL KAYITLARINA GÖRE İZMİR DOĞUMLU
GAYRİMÜSLİM MEMURLAR**

Sedef KUMSAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz, 2019

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

SİCİLL-İ AHVAL KAYITLARINA GÖRE İZMİR DOĞUMLU GAYRİMÜSLİM MEMURLAR

Sedef KUMSAR

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz, 2019

Danışman: Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

Osmanlı Devleti, sınırları üç kıtaya ulaşmış, dönemindeki emsallerinden çok farklı bir devlettir. Gerek kurulduğu coğrafyanın büyüklüğü ve kıymeti, gerekse değişen zaman şartları nedeniyle her daim yeniliklere açık olması gerekmektedir. Bu nedendir ki Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren devletin teşkilatlanmasını kolaylaştırmak amacıyla birçok kurum ve kuruluş oluşturmuş, zaman içerisinde bu kuruluşlar değişen şartlara uygun olarak yenilenmiştir. Özellikle de Osmanlı Devleti III. Selim ve II. Mahmud döneminden itibaren köklü idari reformlar için çalışmalar yapılmış, Tanzimat dönemi sonrasında ise, bürokraside Batı tarzında düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Memur sayısında yaşanan artış da düzenlemelerin arasında yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılı olarak nitelenen XIX. yüzyılda yapılan reformlardan biri de memurlarla ilgili düzenlemelerdir. Devlet idaresinde kurumsallaşmanın artışı, bürokrasinin uzmanlaştığı ve daha fazla merkezîyetçi bir görünüm kazandığı bu dönemde memur istihdamı konusunda birtakım köklü değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler Osmanlı Devleti'nde yer alan gayrimüslim unsurları da kapsamaktaydı. XIX. yüzyılla beraber gayrimüslimlere verilen yeni haklar ile devlet içerisinde daha etkin olmalarına imkân tanınmıştır.

Osmanlı Devleti teşkilatında görev alan memurlara ait resmi belgelerin kaydedildiği defterlerin tescili işlemine Sicill-i Ahval, meydana gelen defterlere de Sicill-i Umumî adı verilmiştir.

Sicill-i Ahval adını verdiğimiz defterlerde memurların, memurlukları süresince özel ve memuriyetleriyle ilgili durumları bulunmaktaydı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1873-1909 tarihleri arasında 201 defter tutulmuştur. Defterlerde memurların ismi, mahlası veya künyesi, babası memur ise rütbesi, bilinen bir kişi ise sülalesinin adı, göreve başlayış tarihi, tahsil durumu, liyakat ve ehliyet derecesi, azil, tayin ve muhakemeleri, gayrimüslim ise milliyeti kaydedilmiştir.

Bu alışmada Sicill-i Ahval kayıtlarından yararlanarak İzmir doğumlu gayrimüslim memurların; doğum tarihi, baba adı, milliyeti değerlendirilerek aileleri ve sülale adlarıyla ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra okudukları okullar, bu okullarda aldıkları dersler, yabancı dil durumları, memuriyete başladıkları tarih, maaşları, unvanları ve memuriyet sırasında ceza alıp almadıklarına dair bilgiler de verilerek İzmir doğumlu 68 gayrimüslim memur tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Gayrimüslim, II. Abdülhamit, Bürokrasi, Tanzimat, Sicill-i Ahval*

ABSTRACT**NON-MUSLIM CIVIL SERVANTS WHO WERE BORN IN IZMIR
ACCORDING TO SICILL-I AHVAL RECORDS**

Sedef KUMSAR

Department of History

Usak University Institute of Social Sciences, July, 2019

Advisor: Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ

The Ottoman Empire was a very different state from its peers at the time, reaching its borders to three continents. It was always necessary for it to be open to new ideas in consequence of both the greatness of the geography in which it was founded and the changing time conditions. For this reason, the Ottoman Empire established many institutions and organizations with the purpose of accelerating the organization of the state since it was founded and these organizations were renewed in time in accordance with changing conditions. Studies were carried out for deep-rooted administrative reforms in the Ottoman Empire, especially during the reign of Mahmud II and Selim III. After the Tanzimat era, western-style regulations were needed in the bureaucracy. The increase in the number of the civil servants was also included among the regulations.

In the 19th century, which is described as the longest century of the Ottoman Empire, one of the reforms was the regulations on civil servants. In this period in which the institutionalization of the state administration increased, the bureaucracy specialized and gained a more centralized appearance, some radical changes were made in the employment of civil servants. The alterations that were made included also the non-Muslim elements in the Ottoman Empire. In the 19th century, non-Muslims were enabled to be more effective inside the state with the new rights granted to them. The process of the books in which the official documents belonging to the officials of the

Ottoman State organization were registered was called Sicill-i Ahval and the books that were used for registration were called Sicill-i Umumi.

The books that we call Sicill-i Ahval contained information about the officers' special status and official posts during their incumbency. 201 books were kept in the Ottoman Archive between the years 1873 and 1909. In the books, the name, pseudonym or identification tag of the officers, the rank of the father if he is a civil servant, the name of the family if he was well-known, the date of commencement of duty, the status of education, the degree of merit and qualification, the dismissal, appointment and reasoning, and his nationality if he was a non-Muslim were recorded.

In this study, using the records of Sicill-i Ahval, non-Muslim civil servants who were born in Izmir were evaluated by date of birth, father's name and nationality and tried to be given information about their families and family names. In addition, 68 non-Muslim civil servants born in Izmir were introduced by giving information about the schools they studied the courses they took at these schools, their foreign language status, and the date of commencement of civil service, their salaries, and titles and whether they were punished during civil service. In addition, 68 non-Muslim civil servants born in Izmir were introduced by giving information about the schools they studied at, the courses they took at these schools, their foreign language status, and the date of commencement of civil service, their salaries, titles, and their punishments were indicated.

Keywords: *Non-Muslim, Abdülhamid II, Bureaucracy, Tanzimat, Sicill-i Ahval*

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı 124006008 No'lu öğrencisi Sedef Kumsar'ın Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre İzmir Doğumlu Gayrimüslim Memurlar başlıklı tezi 31/07/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ**İmza**

Üye (Tez Danışmanı)	: Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ
Üye	: Prof. Dr. Saim SAVAŞ
Üye	: Doç. Dr. Türkmen TÖRELİ

Enstitü Müdürü**Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN**

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahip olan tercüme-i hâller, şahıslar hakkında önemli bilgiler veren tarihî kayıtlardır. II. Abdülhamit döneminde meydana getirilmiş Sicill-i Ahval Komisyon-ı Umûmîsi ve Memûrin-i Mülkiye Komisyonları tarafından tutulan Sicill-i Ahval defterleri ve kayıtları yakın döneme ait biyografi çalışmalarında başvurulan en önemli kaynaklardandır.

Sicil terimi, resmî belgelerin kaydedildiği kütük, görevlilerin her türlü davranışlarının aktarıldığı dosya veya devlet memurlarının resmi vukuatlarını içeren defter anlamlarına gelmektedir. Sicill-i Ahval tabiri ise, Osmanlı Devleti'nde devlet memurlarının tercüme-i hâllerini kaydeden dairenin de adıdır. Yaptığımız bu çalışmanın ana kaynağını Sicill-i Ahval kayıtları oluşturmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 201 adet Sicill-i Ahval defteri bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bulunan Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere tüm memurların Sicill-i Ahval kayıtları belirlenen kurallar çerçevesinde kaleme alınmıştır. Sicill-i Ahval defterlerinde tercüme-i hâl sahiplerinin ismi, varsa mahlası veya künyesi, babası memur ise memuriyetinin rütbesi, lakapları, doğdukları şehir, tahsil durumları, liyakat ve ehliyet dereceleri, maaşları, tayin, varsa muhakemeleri, ödül, nişan, cezaları ve gayrimüslim tebaadan ise, milliyeti kaydedilmiştir.

Bu çalışmada 1822 ile 1890 yılları arasında İzmir'de doğan 68 gayrimüslim memurun Sicill-i Ahval kayıtlarına göre analizleri yapılmıştır.

Araştırma, giriş hariç üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, Sicill-i Ahval'in kuruluşu ve tarihçesi ele alınmıştır. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nde bürokrasinin geçirdiği serüven, Sicill-i Ahval Komisyonu'nun kuruluşu, komisyonun kalemleri, çalışma usul ve esasları, Sicill-i Ahval defterlerinin içeriği belirtilmiştir. İkinci bölümde, gayrimüslim nüfus varlığında önemli bir yere sahip olan İzmir'in tarihi, etnik yapısı ve okullarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Sicill-i Ahval defterlerinde yer alan kayıtlardan yola çıkarak İzmir doğumlu gayrimüslim memurların adları, baba adları ve meslekleri, memurların mesleki konumları, eğitim aldıkları okulları, lisanları, nişan ve ceza durumları ele alınmıştır. Tablo ve grafikler ile memurların analizleri yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde çalışmanın genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmamda fikir ve tavsiyelerinden yararlandığım, danışman hocam Prof. Dr. M. Murat Öntuğ'a ve çalışmalarım sırasında yardımını esirgemeyen doktora öğrencisi Banu Yılmaz'a teşekkür ederim. Maddi ve manevi desteğini aldığım eşim Erdem Kumsar'a, son olarak da beni bugünlere getiren ve hep yanımda olan aileme ve sevgili arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sedef KUMSAR

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sedef Kumsar
Doğum Yeri ve Tarihi : Torbalı, 1989
Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi, Tarih
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Denevimi

Çalıştığı Kurumlar : Torbalı Uğur Derşanesi 2014-2015
: Torbalı Karınca Etüt Merkezi 2015-2016
: Torbalı Başarı Kurs Merkezi 2017-2019
: Torbalı Doğa Koleji 2019

İletişim

E-posta adresi : sedefgns35@gmail.com
Tel. : 0 555 831 51 66

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ	iii
ABSTRACT	v
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	vii
ÖN SÖZ.....	viii
ÖZ GEÇMİŞ	x
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR	xiii
TABLOLAR LİSTESİ.....	xiv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xv
EKLER LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ: SİCİLL-İ AHVAL'IN KURULUŞU VE TARİHÇESİ	1
1. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE BÜROKRASI VE SİCİLL-İ AHVAL KOMİSYONU.....	3
1.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE MEMUR POLİTİKASI.....	4
1.1.1. Tanzimat Öncesi Osmanlıda Bürokrasi	6
1.1.2. Tanzimat Sonrası Osmanlıda Bürokrasi.....	10
1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİM MEMURLAR	12
1.3. SİCİLL-İ AHVAL KOMİSYONU VE İŞLEVİ	16
1.3.1. Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Kalemleri ve Görevleri	20
1.3.1.1. Tescilat Kalemî	21
1.3.1.2. Tedkikat Kalemî	21
1.3.1.3. Evrak Kalemî	22
1.3.2. Sicill-i Ahval Defterlerinin Özellikleri.....	22
2. BÖLÜM: İZMİR'İN TARİHSEL SERÜVENİ	27
2.1. İZMİR'İN TARİHÇESİ.....	27

2.1.1. İzmir'in Etnik Yapısı	31
2.1.2. İzmir'de Eğitim	37
2.1.2.1. Müslüman Okulları	41
2.1.2.2. Gayrimüslim Okulları	43
2.1.2.3. Yabancı Ülkelerin Okulları	45
3. BÖLÜM: SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİNE GÖRE İZMİR DOĞUMLU GAYRİMÜSLİM MEMURLAR HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER	46
3.1. MEMURLARIN İSİMLERİ VE DOĞUM TARİHLERİ.....	46
3.2. MEMURLARIN BABA İSİMLERİ VE BABA MESLEKLERİ.....	50
3.3. MEMURLARIN MİLLİYETLERİ	55
3.4. MEMURLARIN DİNİ DURUMLARI	60
3.5. MEMURLARIN EĞİTİM DURUMLARI	63
3.6. MEMURLARIN LİSÂN BİLGİLERİ.....	67
3.7. MEMURLARIN GÖREVE BAŞLAMA YAŞLARI	78
3.8. MEMURLARIN İSTİHDAM ALANLARI	81
3.9. MEMURLARIN ALDIKLARI MAAŞLAR.....	91
3.10. MEMURLARIN ALDIKLARI NİŞAN VE RÜTBELER.....	94
3.11. MEMURLARIN CEZAI DURUMLARI.....	99
SONUÇ.....	101
EKLER.....	104
KAYNAKÇA.....	111

KISALTMALAR

age.	: adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
agt.	: adı geçen tez
bkz.	: bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
d.	: defterler
DH.	: Dâhiliye
Dr.	: Doktor
H.	: Hicri
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Prof.	: Profesör
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SAİD.	: Sicill-i Ahval Defterleri
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
yy.	: yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Memurların İsimleri ve Doğum Tarihleri

Tablo 2. Memurların Baba İsimleri ve Baba Lakapları

Tablo 3. Memurların Baba İsimleri ve Baba Meslekleri

Tablo 4. Memurların Milliyetleri

Tablo 5. Memurların Dini Durumları

Tablo 6. Memurların Eğitim Durumları

Tablo 7. Memurların Lisanları

Tablo 8. Memurların Lisanlarının Durumları

Tablo 9. Memurların Göreve Başlama Yaşları

Tablo 10. Memurların İstihdam Alanları

Tablo 11. Memurların Aldıkları En Düşük ve En Yüksek Maaşlar

Tablo 12. Memurların Aldıkları Nişan ve Rütbelere

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Memurların Doğum Tarihi Aralığı

Grafik 2. Memurların Baba Mesleği Dağılımı

Grafik 3. Memurların Lisanlarının Dağılımı

Grafik 4. Memurların Eğitim Gördükleri Lisan Sayısı

Grafik 5. Memurların Göreve Başlama Yaş Aralığı

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Simyon Papasyan Efendi'ye ait Sicill-i Ahval kaydıdır.

Ek 2. Edvar Bulak'a ait Sicill-i Ahval kaydıdır.

Ek 3. Sahak Abro Efendi'ye ait Sicill-i Ahval kaydıdır.

Ek 4. Kirkor Margosyan Efendi'ye ait Sicill-i Ahval kaydıdır.

Ek 5. Baruh Velensi Efendi'ye ait Sicill-i Ahval kaydıdır.

Ek 6. Osmani Nişanı

Ek 7. 1. Derece Mecidi Nişanı

Ek 8. İftihar Nişanı

GİRİŞ: SİCİLL-İ AHVAL'IN KURULUŞU VE TARİHÇESİ

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar reform tarihinde bir süreklilik bulunmuyordu. II. Mahmud dönemiyle birlikte bürokratik alanda bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Bürokrasi merkeze bağlanarak, Bakanlıklar oluşturulmuş, vilayet sistemine geçilmiştir. Değişim süreci II. Mahmud ile sınırlı kalmayarak Tanzimat dönemini de takip etmiştir.¹

Tanzimat döneminde, Osmanlılık fikrinin bir devlet ideolojisi haline gelmesi ve reform çabaları gibi birbirinden ayrı düşünülmecek sebeplerden dolayı daha fazla gayrimüslime devlet hizmetinde görev verilmeye başlanmıştır.²

II. Abdülhamit döneminde merkezi devlet anlayışı ileri boyuta götürülmeye çalışılarak bürokratik alanda pek çok reform yapılmıştır. Devlet memuriyeti kavramı geliştirilerek reformlar geniş bir alana yayılmıştır. Memurlar hakkında kapsamlı bilgi sahibi olabileceğimiz sicil tutma usulü II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine kadar devam edecektir. Sicil kayıtlarının resmiyete dökülerek çeşitli kalemlerde bulunan kayıtların kurulan Sicill-i Ahval Komisyonu ile bir araya getirilmesi Sicill-i Ahval Defterlerini oluşturmuştur. Böylece istihdam edilen memurların takibinin yapılmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlı bürokratik tarihine dair önemli notlar içeren bu biyografik kaynaklar, çalışmamıza konu olacaktır.

İzmir doğumlu gayrimüslim memurlara dair olan bu çalışmamız, devletin çeşitli kademelerinde üstlendikleri görevleri icra eden memurları, toplumsal kökenleri, eğitimleri, istihdam alanları gibi pek çok konuda aydınlatmaya yöneliktir. Araştırma memurların İzmir doğumlu olmaları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Amacımız, İzmir doğumlu gayrimüslimlerin devlet bürokrasisinde üstlendikleri rolleri ortaya koymaktır. Aralarından Sahak³ Abro, Edvar Bulak⁴ gibi bazı memurlar devlet adına önemli işler başarmış ve özellikle tercüme konusunda ön plana çıkmışlardır. II. Abdülhamit'in bir silahı olarak değerlendirilen telgraf alanında da gayrimüslimler istihdam edilerek onlardan yararlanılmıştır. Üçüncü bölümden

¹ Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıali 1789-1922*, Çeviren: Ercan Ertürk (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014), s. 49.

² Musa Kılıç, "Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Bürokrasisinde Yahudi Memurlar", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 31 (2012), s. 130.

³ BOA. DH. SAİD. 4/178.

⁴ BOA. DH. SAİD. 1/1016.

itibaren memurlar detaylıca ele alınmaya çalışılarak, bürokraside oynadığı roller aktarılmıştır. Arşiv belgelerinden ve bazı tetkik eserlerden yararlanarak çalışma zenginleştirilmiştir.⁵

⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s. 402.

1. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE BÜROKRASİ VE SİCİLL-İ AHVAL KOMİSYONU

Kaynaklarda farklı değerlendirmeler yapılarak açıklanan Bürokrasi kavramı, etimolojik olarak incelendiğinde Latince “bura” kelimesi ile Yunanca “kratos” sözcüklerinden türetilmiştir. “bura” masalara örtmede kullanılan koyu renkli kumaş; “kratos” ise egemenlik anlamını taşımaktadır. Buna göre, bürokrasi; masaların ya da büroların egemenliği anlamına gelmektedir. Bürokrasi kavramının ortaya çıkması memurların toplum üzerindeki otoritesiyle ilgilidir ve bu sözcük ilk kez 1745 yılında Fransız Fizyokrat İktisatçı Vincent De Gournay tarafından kullanılmıştır.⁶

Bürokrasi kavramından anlaşılan mana, idari hiyerarşi içerisinde memur tabakasının bütünü ve bu memurların hâkimiyetini ifade etmektedir. Devlet idaresinde bürokrasi tanımı genel anlamı itibari ile devlet teşkilatı, memurların oluşturduğu topluluk ve yazışmalar olarak tanımlanmaktadır.⁷ Tarih boyunca bürokrasi kavramı incelenerek açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar Batı'daki devlet yönetim biçimleri ve onların gelişim süreçleri çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu tanımlamalar içerisinde de en fazla Weber'in oluşturduğu tanımlama rağbet görmektedir.⁸ Weber'e göre bürokrasi, bir organizasyon yapısını ifade eder ve ona göre devlet, insanın insana olan egemenlik ilişkisidir.⁹

Devletler kuruldukları bölgelerin kendinden önceki idari, sosyal, askeri gibi yapılarından her zaman etkilenmişlerdir. Devletlerin gelişip kalkınmasını sağlayan en önemli unsur da bu devletlerle yaptıkları etkileşimlerdir. Özellikle Türk tarihi boyunca küçük gruplar halinde olsa da İslamiyet öncesinde ve sonrasında kurulan bütün Türk devletlerinde bürokrasi sınıfından bahsedebilmekteyiz. Türk devletleri dönemin şartlarına uygun olarak yapılanmalarını meydana getirirken ihtiyaçlarına uygun düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. İslamiyet öncesi bürokrasi anlayışı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadar gelişmemiştir fakat Tanzimat öncesi bürokrasisi Orta

⁶ Metin Hepar, “Bürokrasi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), s. 290.

⁷ Selçuk Sarı, “Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre Amasyalı Memurlar”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2013), s. 1.

⁸ Serap Sunay, “II. Abdülhamit Döneminde Balıkesirli Mülki Görevliler Hakkında Bir İnceleme” (Sicill-i Ahvâl Kayıtlarına Göre 1879-1909), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2007), s. 16.

⁹ Ahmet Sürmen, “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde İstanbul Doğumlu Yahudi ve Rum Devlet Adamları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, 2011), s. 2.

Asya Türk devletlerine dayanmaktadır. Her alanda olduğu gibi Selçuklu ve onun ardında da Osmanlı İmparatorluğu devlet teşkilatında ihtiyaçlarına uygun düzenlemeler yaparak en olgun konumuna ulaşmışlardır.¹⁰

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE MEMUR POLİTİKASI

Millet, insan kitlelerinin belirli bir kültür etrafında bir araya gelerek meydana getirdiği en büyük topluluktur; en büyük kuruluş ise devlettir. Devlet tarafından hizmetleri karşılığında maaş tahsis edilen görevliler memur olarak tanımlanmaktadır. Memurlar ve onların oluşturduğu üst düzey yönetici topluluğu olarak tanımlanan bürokrasi kavramları, en ilkel devlet düzenlerinde dahi küçük çapta da olsa bulunmaktaydı. Dünya medeniyet tarihinde önemli bir yere sahip olan büyük milletlerden biri de Türklerdir. Tarih boyunca büyük devletler meydana getirmiş olan Türkler düzenli olarak işleyen devletleri ile üne kavuşmuşlardır. Türklerin Orta Asya'ya bütünüyle hükmeden büyük devletler kurmaları sosyo-ekonomik ve askeri alanda ki becerilerinin yanı sıra, siyasi teşekkülleri de etkili olmuştur. Siyasi teşekküllerini yönetebilecek üstün bürokratik vasıfları bulunan Türkler, Orta Asya dışına taşarak gittikleri yerlerde de yeni siyasi teşekkül oluşturmuşlardır.¹¹

Bu siyasi teşekküllerden birisi de Osmanlı İmparatorluğu'dur. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularının mirasçısı konumunda olan Osmanlı Devleti, teşkilat yapısını oluştururken kendisinden önce tarih sahnesinde yer almış olan bazı devletlerin teşkilat yapılarından etkilenmiştir. Gazneliler ve Selçuklulardan tımar sistemi, İlhanlılardan mali usuller ve mali işlerde kullanılmış olan siyakat yazısı, divani yazı ve tayin fermanlarının yazılış formüllerini alarak teşkilat yapısını meydana getirmiştir. Saray teşkilatının büyük bir çoğunluğu Memlûklerden örnek alınarak oluşturulmuştur. Şunu diyebiliriz ki, Osmanlı Devleti çağının gereklerine ayak uydurup kendisine en uygun olan teşkilat sistemini oluşturarak yıllar sürececek bir

¹⁰Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, (İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2001), s. 16-20.

¹¹ Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelliri-II*, (Trabzon: KTÜ Yayınları, 2000), 59.

mekanizmanın sağlam adımlarını atmıştır. Başarısındaki sırlardan biri de dönemin en iyilerini tespit ederek bünyesinde uygulamasıdır.¹²

Osmanlı Devleti'nde toplum iki sınıfa ayrılmıştır. Bu toplumsal ayrımın sebebi, sosyal hayatın sağlıklı işlemesi için gerekli olduğuna inanılmıştır. Bahsedilen iki büyük sınıftan ilki “askeri sınıf”tır. Askeri sınıf, askerlik anlamından öte bir konumda bulunuyor, padişahın verdiği özel bir beratla herhangi bir devlet hizmetine atanmış vergiden muaf tutulan saray memurları, mülki memurlar ve ulemayı kapsamıyordu. Kısaca elinde padişah beratı bulunan kişiler bu sınıfa dahil edilmektedir. İkinci sınıf ise “reaya”dır. Kelime anlamı, idare olunan kimseler anlamı taşımaktadır. İdareye katılmayan reaya, vergi veren Müslüman-gayrimüslim tüm halktan oluşan sınıftır.¹³

Osmanlı bürokrasisini meydana getiren ve yönetici grup içerisinde bulunan askeri sınıf, kendi içerisinde üç alt gruptan meydana gelmektedir. Bunlar seyfiye, kalemiye ve ilmiyedir. Yönetici kadronun asker sınıfını meydana getiren, seyfiyedir. İlmiye, eğitim ve hukuk alanında görevli olan kadıları, müderrisleri ve diğer din adamlarını oluşturan sınıf; kalemiye ise devletin bürokratik işlerini yürüten diğer bütün memurları ifade etmektedir. Bu ayrım için şunu söyleyebiliriz, bunlar devlet mekanizmasının üç sacayağıdır. Herhangi birinde yaşanacak olan olumsuzluk devleti sarsacak güçtedir.¹⁴

Bir devletin sınırlarını genişletmekte ve ilerlemekteki başarısı her ne kadar askeri üstünlüğüne ve savaşlardaki başarısına dayandırılrsa da, temelinde birçok nedeni barındırmaktadır. Osmanlı Devleti için de bu durum geçerlidir. Osmanlı Devleti'nin beylikten, cihan hâkimi haline gelmesinde askeri sınıfının öneminin olduğu kadar, bürokratik sınıfının da büyük etkisi vardır. Üç kıtaya yayılan topraklarını İstanbul'dan yönetebilme kabiliyeti kuvvetli bir bürokrasinin eseridir. Zamanla gücünün sarsılmasında da eksilen bürokratik yeteneği etkili olacaktır. Osmanlı bürokratik yapısını kan veya sadakat bağı olan kişiler oluşturmaktaydı. Zaman içerisinde liyakat ehli olmayan kişilerin görevlere getirilmesi, görevlerin

¹² Mehmet Akif Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*, (Ankara: Sistem Ofset, 2012), s. 35.

¹³ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2010), s. 36.

¹⁴ Ramazan Çelem, “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Malatya Doğumlu Memurlar (1879-1909)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2014), s. 6.

babadan oğula geçer vaziyet alması, usulsüzlükler nedeniyle Osmanlı kan kaybetmeye başlamış ve sonunu getirecek olan durumları hızlandırmıştır.¹⁵

Memuriyet kavramı Osmanlı Devleti'nde farklı bir boyut kazanmış, devletin kuruluş ve gelişme dönemlerinde bir meslek olmaktan ziyade, devlet için bir vazife ve insanlara bir hizmet anlayışı içerisinde görülmüştür. Memur ideali, padişahın şahsında din ve devlete hizmetten ibaretti. Klâsik dönem devlet memurlarında hamiyet, hizmet, sadakat, mesuliyet duygusu, ahlak, adalet gibi kavramlar aranmaktaydı. Bu değerlerin ön planda tutulmasının amacının altında devletine ve milletine hizmet etme gayesine verilen önem görülmektedir.¹⁶ Osmanlı Devleti bu adımıyla memur kadrosunu kültürel ve ahlaki değerlere bağlı tutarak gelişmesindeki en büyük etkeni oluşturan bir memur ordusunu da meydana getirmiştir. Devletin kuruluş ve gelişme dönemlerinde gerek asabiyyetten ve gerekse dinden kaynaklanan yüksek bir motivasyon, başta idareciler olmak üzere bütün memurların devlet hizmetinde faal olmasını sağlamıştır.¹⁷

1.1.1. Tanzimat Öncesi Osmanlıda Bürokrasi

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda profesyonel bir memur kavramı bulunmuyordu. Bürokraside görev alan memurlara kâtip deniliyordu. Devletin ilk yıllarında medrese eğitiminden geçmiş fakat kendisine kadılık, müderrislik kadrosu bulamamış kişiler bürolarda kâtip olarak çalışıyordu. XVI. yüzyıl ortalarından itibaren bürolar kendi elemanlarını yetiştirir hale gelmiştir. Memurluk böylece daha profesyonel bir hal almıştır.¹⁸ Osmanlı bürokrasisinde, nezaretler öncesi dönemde, kalemler (bürolar) aynı zamanda birer mektep görevi üstlenmekte ve kendi memurlarını kendileri yetiştirmekteydiler. Genellikle memur ve devlet ricalinin çocukları küçük yaşlardan itibaren babalarıyla kalemlere gelerek, burada bürokratik usulleri öğrenirlerdi. Eğer büroda çalışan memur emekliye ayrılır ya da vefat ederse yerine işi bilen, eğitimini almış, kabiliyete sahip büyük oğlunun babasının kadrosuna geçmesi kanundu. Diğer bir memur yetiştirme şekli ise sekiz on yaşlarında yetenekli çocuklar bürolara şakird (çırak) olarak alınır ve burada kalemin kıdemli kâtiplerinden

¹⁵ Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, (İstanbul: Liberte Yayınları, 2005), s. 71.

¹⁶ Özdemir, *age.*, s. 76.

¹⁷ Özdemir, *age.*, s. 114.

¹⁸ Erhan Afyoncu, "Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğunda Bürokrasi", *Türkiye Günlüğü*, S. 58 (1999), s. 184.

birisinin veya büro amirinin yanına verilerek ondan kitabet, inşa, yazı çeşitleri, hesap ve defter usullerini öğrenirlerdi. Kısaca başlarda önemli işleri üstlenmeyen şakirdler, büronun ayak işlerine bakmakla yükümlüydüler. Zaman içerisinde eğitimlerindeki ilerleme ve yeteneklerine göre görevlere getirilmekteydiler.¹⁹

Küçük yaşlarda şakird olarak babalarıyla birlikte kaleme gelen memur adaylarının, söz konusu eğitim sisteminin yetersiz kaldığı durumlarda eksiklerini gidermek için dersler alırlardı. Bahsedilen dersler Bâb-1 Âli'de ya da Bâb-1 Defteri'de bulunan bazı hocalardan alınırdı. Şakirdler eğitimlerini, kalemlerdeki hocaları durumunda olan kâtiplerin karşısında hasır üzerinde oturarak almaktaydı. Zamanla kalemdeki bazı önemsiz yazıları yazarak eğitimlerine başlardı. Meşk²⁰ usulü ile kalemdeki bilgileri öğrenen bu öğrenci-memurlar ilk memuriyete girdiklerinde maaş almaz; üç beş sene sonra düşük bir maaşla mülazım olurlardı. Kıdemlerinin artışına oranlı olarak kalem gelirlerinden haklarını alırlardı. Bu sistem, yani memur adaylarının kalemlerde görevlendirilerek yetiştirilmeleri usulü bütün devlet dairelerinde uygulanırdı.²¹

Memur olmak için bir kimsenin kişisel yetenekleri kâfi değildi. Yeteneğinin yanı sıra ailesinin devlet hizmetinde geçmişinin olmasına veya babasının bürokraside kendini kabul ettirmiş olmasına bakılıyordu. Kısacası bir devlet görevlisinin himayesinde olması memurluk için önemli etkendi. Bunun nedeni, kalemde kâtip olabilmenin şartı büro amirinin ya da başka bir devlet görevlisinin arzının gerekli olmasından kaynaklanmaktadır. Memur adayı kendi şahsı adına arzuhal verebilirdi fakat bir üst düzey yetkilinin himayesi olmadıkça memuriyete girmesi oldukça zordu. Bu durum adaletsizliğin baş göstermesine neden olacak, zaman içerisinde memuriyet kadroları tek el hâkimiyeti içerisinde bazı ailelerde kalacaktır. Bürokraside yaşanan sorunlar daha sonraki dönemlerde bazı padişahlar tarafından fark edilse de iltimasın çözülmesi konusunda tam anlamıyla başarılı bir adım gerçekleştiremeyecektir.²²

¹⁹ Sarı, *agt.*, s. 5.

²⁰ Meşk: Arapça bir kelime olan meşk, klasik Türk-İslâm sanatlarında bir hocanın talebeye, taklit ederek öğrenmesi için verdiği ders ve örnekler hakkında kullanıldığı gibi meşk etmek şeklinde öğretmek ve öğrenmek için yapılan dersi ve alıştırmayı, birlikte çalışmayı da içine almakta olup meşk vermek “ders vermek”, meşk almak ise “ders almak” mânasına gelmektedir. Muhittin Serin, “Meşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), s. 372.

²¹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), s.26.

²² Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), s. 726.

Eğitilerini iyi bir şekilde tamamlayan şakirdler, isimlerinde farklı olarak mahlas (rumuz) alırlardı. Mahlas almalarındaki amaç, ileride belgelerde yaşanacak olan bir sorun halinde kimin yazdığının tespitini sağlamak, sorumluya ulaşabilmektir.²³

Dairede görev yapan şakirdlerin geleceğe yönelik hedefleri arasında öncelikle, iyi yetişmiş bir kâtip olup bir dizi görevle birlikte daire dışı makamlara geçerek, burada da kendini kanıtladıktan sonra “hacegan” (kalem amiri) olup, bürokrasinin seçkinleri arasında yer almaktı. Bu yükseliş devam ederek defterdar, sadaret kethüdası, reisülküttap gibi bürokrasinin üst basamaklarında görev yaparak sonraları sadrazam olmayı bile hedefleyebilirlerdi.²⁴

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir büyüme gerçekleştiren Osmanlı bürokrasisi için yeni işe alımlar özel bir önem taşımaktadır. Kaynaklara göre bir kişinin memuriyete alınması için; *“Osmanlı Devleti tebaasından olmak, yirmi yaşını bitirmiş olmak (kalemlere mülazemetle memur olanlar için on altı yaşını tamamlamış olmak ve bu gibi mülazımlar yirmi yaşını doldurmadıkça maaş alamazdı), iyi ahlak sahibi olmak, gireceği memuriyet için gerekli bilgilere sahip olmak, mezun olduğu mektep diploması ile (medrese eğitimine sahip her kişi bir de gramer, belagat ve edebiyat sanatı üzerine yoğunlaştıysa seçilme imkânı daha fazlaydı) veya bir encümen huzurunda imtihan olarak kendisini ispat etmek, hapis cezası almış olmamak (bir sene hapis cezası ile mahkûm olanlar devlet hizmetine kabul edilmezdi) medeni haklardan mahrum olmamak, askerlikle ilgisi olmamak, hiçbir hastalığı bulunmamak, iyi hal kâğıdı getirmek”* gibi genel şartlar az farkla da olsa tüm alanlarda uygulanmaktaydı.²⁵

Zaman içerisinde şakirdlik geleneğinin işleyişinde değişimler meydana gelmişti. Özellikle XVII. yüzyıla birlikte kadro oldukça önemli bir hal almış, şakirdlik önceki manasını kaybederek bir kadro karşılığı kullanılmıştır. XVIII. yüzyıldan önce hesap işleri ile kitabet işlerinde yeterli bilgi sahibi olmayan kişiler şakirdlik adı altında ya da kadrosuz alınırken, XVIII. yüzyıldan itibaren durum değişiklik göstererek mülazım adıyla göreve alınmışlardır. Mülazımlar ancak tecrübe

²³ Senem Özdemir, “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Kozan ve Cebel-i Bereketli Memurlar”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2019), s. 17.

²⁴ Afyoncu, *agm.*, s. 184.

²⁵ Sarı, *agt.*, s. 5.

kazandıktan sonra kadro bulmaları halinde şakird gediğine geçerdi. Kadro bulmak çok meşakkatliydi.²⁶

Osmanlı bürokrasisinde yer almak zor bir süreçti. Çalışanların görev süreleri de bu nedenle uzun olmaktaydı. Bir memur ağır bir sağlık problemi geçirmediği kolay kolay görevinden ayrılmıyordu. Memurların tayin süreleri değişiklik göstermekteydi. Tanzimat'tan önceki dönemde tayin süreleri ilmiye sınıfından olan kadı, müderris veya beylerbeyi gibi memurlarda iki üç yıl süreli iken, daha küçük memuriyetlerin görev süreleri çoğunlukla bir sene müddet ile olmaktaydı.²⁷ Memurların tayinlerinde memuriyetin önemine göre ferman, berat, ruûs tezkiresi²⁸ verilmekteydi ve önemli memuriyetlerde tayin padişahın onayıyla gerçekleşirdi. Memuriyetlerin çoğuna tayin, üzerine padişah tuğrası bulunan tayin emirleri anlamındaki berat ile yapılırdı. Zamanla bürokratik yapı içerisinde yer alan memur sayıları artmıştır. Memur sayısının artması, büro sayılarının artmasına neden olmuş ve tayin işlemleri büyümeden etkilenecek daha karışık bir hal almıştır.²⁹

Genel olarak; Osmanlı Devleti'nde memurların ekonomik durumlarına baktığımızda, köyde yaşayan halk ve diğer meslek gruplarına göre iyi durumdaydılar. Memurların saygın olması isteniyordu. Bu saygınlığı da aldıkları maaş, oturduğu mekânlar ve memuriyetlerine has giydikleri kıyafetler ile sağlıyorlardı. Memurların işini iyi yapmalarına dikkat ediyorlardı, böylece devlette güvenin sarsılmamasını amaç ediniyorlardı. İltimas ve haksızlığa hiçbir şekilde bulaşılması isteniyordu. Görevden ayrılmaları haliyle maaşlarının %10'u oranında düşme gerçekleşebiliyordu. Zorunlu bir durum olmadıkça memurların görevlerini bırakmadıklarını ya da emekli olmadıkları görmekteyiz. Bir memurun emekliliğindeki en önemli etken, gözlerinin görme gücünün azalmasıydı. Vazifelerini yerine getiremeyecek hale geldikleri zaman hekimbaşı ve çavuşbaşı tarafından kontrol edilirler, görevlilerin raporları hastalığı doğrulanırsa, o memur

²⁶ Afyoncu, *age.*, s. 728-729.

²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez Teşkilatı*, (Ankara: TTK Yayınları, 1984), s. 95.

²⁸ Ruûs tezkiresi: Memuriyet tevcihlerinde verilecek berat için yazılacak bir tezkiredir. Mübahat S. Kütükoğlu, "Tezkire", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), s. 73.

²⁹ Sarı, *agt.*, s. 6.

sahip olduğu tımar veya ulûfe gelirlerinin bir miktarı maaş olarak verilirdi. Daha sonra emekli edilerek, memuriyeti son bulurdu.³⁰

1.1.2. Tanzimat Sonrası Osmanlıda Bürokrasi

XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde birçok alanda bir bozulmalar meydana gelmiştir. Kurumlarda yaşanan bozulmalar için farklı çözüm yollarına başvurulmuş ve merkezi otoriteyi güçlendirmek amaçlanmıştır. Siyasi, idari, askeri, iktisadi ve içtimai bakımdan yaşanan bu duraklamalar sonrası devlet, eski kurumların yükselme dönemindeki gibi işlemesi için büyük uğraşlar vermiştir. Bazı alanlarda yapılan çalışmalar kısa süreli olsa da canlılık yaşanmasına neden olmuştur. Fakat 1683 yılında II. Viyana Kuşatması ve sonrasında yaşanan yenilgi ile birlikte devletin durumu eskisinden daha kötü bir hal almıştır.³¹

Yapılan yeniliklerin temelinde otorite kaybından doğan sorunların varlığı görülse de Batılı devletlerin karşısında kaybedilen savaşların etkisi daha fazladır. Osmanlı Devleti, Batılı devletlerle girdiği savaşları bir bir kaybetmekte, yıllarca üstün olduğu oluşturdukları müttefiklere karşı tek başına mücadele veren Osmanlı, artık tek bir devlet karşısında yaptığı savaşları dahi kaybetmekteydi. Başarısızlıkların sebebi askeri alandaki sorunlar olarak görüldüğü için ıslahatlar askeri çerçevede gerçekleşmekteydi.

Tanzimatçılar devletin kurtuluşunun, Batı'nın modern kurumlarının Osmanlı Devleti'ne uygulanmasıyla sağlanabileceğine inanmaktaydılar. Batı'nın askeri üstünlüğü altında yatan nedenler araştırılıyordu. Özellikle III. Selim ıslahatçı bir padişahı ve döneminde Batı tarzı askeri ıslahatlara yönelmişti. Askeri alanda yapılacak olan ıslahatlar devletin tüm kurumlarını düzeltmeye yetmeyecekti. Bundan daha fazlasına ihtiyaç duyulduğu kavranmış, bu doğrultuda ülke çapında düzenlemeye gidilecektir.³²

Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için çözümler aramaktaydı. Batı'nın müdahalesini engellemek, aynı zamanda onların sempatisini

³⁰ Afyoncu, *age.*, s. 735.

³¹ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 470.

³² İlber Ortaylı, *Türk Devleti Tarihi*, C. 1, (İstanbul: Feza Gazetecilik, 1999), s. 284.

kazanarak destek elde etmek amacıyla Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Tanzimat dönemi ile birlikte modern devlet anlayışı geliştirilerek merkeziyetçi bir yapıya sahip olmak adına adımlar atılacaktır. Merkezileşmenin temeli; bürokrasinin oluşması, keyfilikten ve bireysellikten uzaklaştırmaktır.³³ Bu yolda çıkarılan ilk kanun, memur hukukunu ihtiva eden ceza kanunnamesi olmuştur. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, memurlar ile ilgili suçlara bakarak kanuni, idari düzenlemeleri yapmak üzere görevlendirilmişti. Memuriyetin yetki ve sorumlulukları cezai hükümler ile sınırlandırılarak modern bir devlet memuriyeti anlayışı getirilmiştir. Böylece bürokrasi, iktidarı padişahı devralmıştır. Bu düzenleme Osmanlı Devleti ve toplumu adına önemli bir başlangıç olmuştur.³⁴

Tanzimat döneminde yaşanan değişimler personel alım politikalarını da etkilemiştir. II. Mahmut dönemiyle başlayan değişimleri, modernleşmenin temellerinin atıldığı Tanzimat sonrası dönem takip etmiştir.³⁵ Memur kadrolarında düzenlemeler yapılırken, ilk adım olarak memur yetiştirecek okulların statüsünde düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Modern memurlar yetiştirmek için, modern okullar gerekiyordu. Bu doğrultuda Tanzimat'tan dokuz ay önce Mekteb-i Maarif-i Adliye açılmıştır. Sonra da Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye açılarak bu okullardan mezun olan öğrencilerin sınavla memur kadrolarına yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Yeni sistemin doğal sonucu olarak da memurları ilgilendiren vesikaların yazılış şeklinde ve bürokratik işlemlerin usulünde de yenilikler yapılmıştır. Yapılan yenilikler sonucunda memur alınımları belli bir seviyede tutulmaya çalışılmış, daha önceleri gerçekleşen kâtip çocuklarının kaleme imtihansız girmelerinin önüne geçilerek Mekteb-i Maarif'te tahsil gördükten sonra imtihanla kalemlere girebilmişlerdir.³⁶

Tanzimat'ın akabinde Meşrutiyet döneminde de bürokrasi alanında yapılan yenilikleri yenileri takip etmiştir. Meşrutiyet ile birlikte özellikle memurların sicil kaydının tutulması yolunda önemli adımlarda bulunulmuştur. 1879 ve 1887 yıllarındaki talimatnameler ile Osmanlı Devleti'ndeki memurlar, sahib-i rey³⁷ ve diğer bütün mülki memurlar olmak üzere iki kısma ayrıldı. Sahib-i rey yani birinci

³³ Sarı, *agt.*, s. 10.

³⁴ Sürmen, *agt.*, s. 16.

³⁵ Yunus Özger, *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgatlı Devlet Adamları*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2010), s. 382.

³⁶ Akyıldız, *age.*, s. 53-57.

³⁷ Sahib-i rey: Vekâletler, meclis veya mahkeme reislikleri, daire müdürlükleri gibi mevkileri elinde bulunduran memurlar. Çelem, *agt.*, s. 9.

sınıftan olan memurların sicili doğrudan kontrol edilirdi. Gerekli durumlarda denetlendiği ve sonra da defterlere geçirildiği Bâb-ı Âli'deki merkezi Sicill-i Ahval Komisyonu'na gönderilirdi. İkinci sınıftan olan memurların sicili ise ilk olarak çeşitli vekâletlerde ve vilayetlerde kurulan personel sicil sisteminin şubelerinde kaydedilir veya bazen asıl şekliyle muhafaza edilirdi.³⁸ Meşrutiyet döneminde tevcihat³⁹ ve tayin sisteminde yapılan değişiklikle, önceleri yüksek dereceli memurlar için uygulanan bir yıllığına atanma usulü kaldırılmıştır. Sonra atamalar ve görevden almaların gerektiğinde yapılması esası getirilmiştir.⁴⁰

1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİM MEMURLAR

Osmanlı Devleti yapı itibariyle birçok millete ev sahipliği yapmıştır. Uyguladığı hoşgörü politikasıyla birlikte farklı inançlara saygı göstermiş ve onları da rahatça ibadetlerini yerine getirmesi konusunda serbest bırakmıştır.

Gayrimüslim ifadesi, İslâm dinine inanmayan bütün grupları kapsayan bir tabirdir.⁴¹ Osmanlı topraklarında, yüzyıllar boyunca Müslümanlar ve gayrimüslimler bir arada yaşamıştır. Osmanlı Devleti gayrimüslim toplumlara karşı her zaman hoşgörülü bir politika yürütmüş, elinden geldiğince onların bu topraklar üzerinde rahatça yaşamasını sağlamıştır. Buna örnek olarak gayrimüslim nüfusun oldukça fazla bulunduğu Balkan topraklarını gösterebiliriz. I. Beyazıt zamanında Timur ile 1402 yılında Çubuk Ovası'nda gerçekleştirilen Ankara Savaşı'yla Osmanlı Devleti Fetret Devri'ne girmiştir. Bu dönem, kuruluş içerisinde gerçekleşen duraklama dönemi olarak anılmaktadır. 11 yıl süren Fetret Devri'nde Osmanlı devletindeki birçok beylik tekrardan ortaya çıkarken, Balkanlarda büyük çaplı bir kopma gerçekleşmemiştir. Bunun nedeni, Balkanlarda bulunan gayrimüslimlere gösterilen hoşgörü politikasının etkisidir.⁴²

³⁸ Özger, *age.*, s. 22.

³⁹ Tevcihat: Verilmiş rütbelere. Çelem, *agt.*, s. 9.

⁴⁰ Çelem, *agt.*, s. 9.

⁴¹ Ahmet Özel, "Gayri Müslim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), s. 418.

⁴² Bilal Eryılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüye Kavramsal Bir Yaklaşım", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), s. 236.

Yüzyıllar boyunca Osmanlı toprakları içerisinde gayrimüslim gruplarla birlikte barış içerisinde yaşanılmıştır. Toplum içerisinde herkesin inancına ve kültürüne saygı gösterilmiştir. Gayrimüslim nüfuslara yeri geldiğinde devlet içerisinde çok büyük roller tanınmıştır. Özellikle Avrupa'da gerçekleşen yeni akımların etkisiyle gayrimüslimlere tanınan haklar gün geçtikçe yeniden yapılandırılma yoluna gidilecektir. Bunda 1789 Fransız İhtilali'nin etkisi büyük olacaktır. Fransız İhtilali ile birlikte milliyetçilik kavramı gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum özellikle, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti gibi çok uluslu imparatorlukları tehdit etmiştir.⁴³

Osmanlı Devleti milliyetçilik akımının etkisini kırmak amacıyla bazı adımlar atmıştır. İlki Tanzimat Fermanı olan bu adımların ardını Islahat Fermanı izleyecektir. Bu fermanlar ile devlet içerisinde bulunan gayrimüslimlere daha fazla haklar verilmeye başlanmıştır.⁴⁴

Milliyetçilik akımının önünü kesmek amacıyla ortaya atılan Osmanlıcılık fikri Tanzimat döneminde, devlet ideolojisi haline gelmiştir. Bu sebeple yeni ortaya atılan devlet ideolojisinin gereği ve reformların etkisiyle giderek daha fazla sayıda gayrimüslime devlet hizmetinde görev verilmeye başlanmıştır. Böylece devlet bürokrasisinin kapıları gayrimüslimlere açılmıştır. Osmanlı sultanı ve bürokratları Batı karşısında gerilemenin durdurulması için kapsamlı reformları hayata geçirmeye çalışırken, diğer yandan gayrimüslim milletlerin milliyetçilik akımının etkisinde gerçekleştirdikleri hareketlerin önüne geçmek için adımlar atmışlardır. Atılan adımlardan birisi de gayrimüslimlerin memurluk hizmetlerine alınmasıdır.⁴⁵

Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839 tarihinde okunmuş ve Gülhane Parkı'nda okunduğu için Gülhane Hatt-ı Hümayunu adıyla da anılmaktadır. Bu ferman Osmanlıcılık politikası doğrultusunda atılan ilk önemli adım ve kapsamlı reform programının başlangıcı olarak kabul edilir.⁴⁶ Fermanda, can güvenliği, ırz ve namus dokunulmazlığı, adil vergi toplanılması, askerlikle ilgili yeni düzenlemeler yapılması, müsaderenin kaldırılması gibi konular ele alınmaktaydı. Ayrıca ilk defa imparatorluk sınırları içinde yer alan tüm halkların eşitliği üzerinde vurgu

⁴³ Berkes, *age.*, s. 93-94.

⁴⁴ Berkes, *age.*, s. 213-217.

⁴⁵ Kılıç, *agm.*, s. 129-130.

⁴⁶ Kılıç, *agm.*, s. 129-130.

yapılmaktaydı. Eşitlik doğrultusunda atılan adımlara örnek olarak, 1839'dan sonra ilk defa askeri tıp okuluna Hristiyan öğrencilerin kabul edilmesini verebiliriz. Bunlara ilave olarak, yabancı tüccarların davalarına bakmak için oluşturulan mahkemelerde hem Müslümanlara hem de gayrimüslimlere yer verildi. Tanıklıkları konusunda da eşitlik için atılan adımlara rağmen gayrimüslimlerin devlet hizmetinde istihdamlarına dair bir düzenleme yapılmamıştır.⁴⁷ Devlet hizmetinde çalışan gayrimüslimlerin sayısının artmaya başlaması II. Mahmut dönemiyle başlamıştır. II. Mahmut döneminde, devlet memuru ihtiyacını karşılamak üzere Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye adında iki orta dereceli okul açılmıştır. Bu okullarda klasik eğitim verilmiş, ayrıca Fransızca dersi de müfredata konulmuştur. Yapılan bu girişim iyi niyetli olsa da uygulamada çok fazla başarılı olunamamıştır.⁴⁸ Sonuçta Bâb-ı Âli, personel açığının bir bölümünü gayrimüslimlerden karşılama yoluna gitmiştir. Gayrimüslim memur istihdamında artış gözlemlense de yüzyılın ikinci yarısına kadar yasal düzenlemelere gidilememiştir. 1855 yılında yayımlanan bir fermanla gayrimüslimler askeriyede miralay rütbesine ve bürokraside birinci sınıf memuriyetlere kadar yükselebileceklerdi. Tanzimat ile birlikte ortaya atılan eşitlik fikri, Batılı devletlerin sempatisini kazanmaya yönelik olsa da müdahalelerini engelleyecek güçte olmayacaktır. Islahat Fermanı ile gayrimüslimlere verilen haklar genişletilme yoluna gidilecektir.⁴⁹

1856 yılında Islahat Fermanı ile gayrimüslimlerin devlet memuru olmalarının ve en üst rütbeye kadar yükselmelerinin önü açılmıştır. Ferman, gayrimüslimlerin hem memuriyetleri hem de yükselmeleri konusundaki engelleri ortadan kaldırmıştır. Islahat Fermanı'nın hazırlanmasında o dönemde İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız elçilerinin etkisi büyüktür.⁵⁰

Osmanlı bürokrasisinin dönüm noktalarından biri de Islahat Fermanı'dır. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ayrımın ortadan kaldırılmasıyla,

⁴⁷ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, (1856-1876)*, Çev. Osman Akinhay, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005), s. 46.

⁴⁸ Findley, *age.*, s. 136.

⁴⁹ Musa Kılıç, "Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009), s. 244.

⁵⁰ Kılıç, *agm.*, s. 131.

merkezde ve taşrada, hükümet dairelerinde birçok gayrimüslim görev almaya başlamıştır.⁵¹

Başlangıçta gayrimüslim memurlar içerisinde en kalabalık kontenjan Rumların iken 1856'dan sonra Ermeniler, kısa sürede Rumları geçmişlerdir. Sonuçları itibariyle Islahat Fermanı gayrimüslim nüfusa hizmet etmiş, birçok Ermeni ve Rum önemli devlet görevlerine getirilmiştir. Gayrimüslimlere tanınan haklar, Müslüman halk tarafından hoş karşılanmamıştır. Patrikhane ile işbirliği yapan yüksek gayrimüslim memurlar zararlı faaliyetlerde bulunmuşlar, devleti parçalamaya yönelik planlar içerisinde yer almışlardır.⁵²

1864'te yayımlanan merkeziyetçi bir eğitim taşıyan bürokrasinin her bölümünün merkeze bağlanması ve yürütme gücünün işlerlik kazanması amacıyla eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmiştir. Osmanlı bürokrasisinde yaşanan değişimler sonucunda, memurlar arasında ayrımlar başlayacaktır. Bürokrasi, gelenekçi Müslüman memurlar, modernist Müslüman memurlar ve gayrimüslim memurlar olmak üzere üçe ayrılacaktır.⁵³

Batılı devletlerin baskıları Islahat Fermanı'ndan sonra da devam edecektir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını Osmanlı Devleti kaybetmiş, Berlin Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti üzerindeki baskıları arttırmıştır. Osmanlı Devleti antlaşmayla, Doğu Anadolu'daki Ermeniler ve Makedonya vilayetlerindeki Hristiyanlar için reform yapılması koşulunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Dış siyasette yalnız kalan Osmanlı Devleti; İngiltere, Fransa ve Rusya'nın aldıkları ortaklaşa karar ile 1895 yılında verdikleri nota ile ıslahat projesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Kabul edilen kararlar arasında her valinin bir Hristiyan yardımcısı olması, gayrimüslimlerden de mutasarrıf ve kaymakam seçilmesi gibi kararlar yer almakta olup böylece mülki idarede değişiklikler yapılmaya başlanmıştır.⁵⁴ Kısacası, Avrupa ülkelerinin baskıları sonucu yapılan ıslahatlar tüm vilayetleri kapsamıştır. Devlet içerisindeki gayrimüslim memurlar

⁵¹ Kılıç, *agm*, s. 129.

⁵² Sunay, *agt.*, s. 35-36.

⁵³ İshak Şimşek, "Sicill-i Ahval Defterlerinde Diyarbekirli Yöneticiler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2013), s. 20.

⁵⁴ Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi 1879-1909*, (İstanbul: Der Yayınları, 2004), s. 87.

daha önce bulunmadıkları görevlere getirilmiştir. Bu durum memur seçimi ve tayinlerinde yeni bir yapılanmaya gidilmesi kaçınılmaz olmuştur.⁵⁵

1.3. SİCİLL-İ AHVAL KOMİSYONU VE İŞLEVİ

Tarih çalışmaları için öncelikli olarak başvurduğumuz arşiv belgeleri, devlet kurumları hakkında bilgi edinebilmemizin yanı sıra dönemin olaylarının incelenmesi ve kaynak teşkil etmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti, arşiv kaynaklarına son derece önem vermiş, her şeyi yazıya aktararak kayıt altına almaya çalışmıştır. Osmanlı tarihine ışık tutan arşiv belgeleri tam bir hazine değeri taşımaktadır. Bu defterler özellikle Osmanlı Devleti'nin son elli yılına dair kıymetli bilgiler içermekte ve biyografi çalışmaları açısından oldukça önem arz etmektedir. İnsanlar ilk çağlardan beri biyografi çalışmaları yapmışlardır. Osmanlı Devleti de biyografik çalışmalara kayıtsız kalmamış, dönemin şartlarına uygun kurumlar oluşturarak biyografik çalışmaları yürütmüştür. Elbette ki bu kurumların yetersiz kaldığı durumlarda, yapılan değişikliklerle dönemin getirdiği yeniliklere uyum sağlanmaya çalışılmıştır.⁵⁶

Sicill-i Ahval Komisyonu oluşturulmadan önce Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde biyografi çalışmaları “tabakat” adı verilen eserlerin yazılması ile başlamıştır. Bu eserlerde çeşitli meslek gruplarının tercüme-i hâlleri⁵⁷ kaleme alınmaktaydı.⁵⁸ Tabakat kelimesi, Arapça kökenli olup “tabaka” kelimesinin çoğuludur.⁵⁹ Aynı mesleğe veya aynı mezhebe bağlı ilim insanlarının öz geçmişlerini bir arada bulunmasını sağlayan ilim dalı olarak da tanımlanmaktadır. Tabakat alanında pek çok önemli eser meydana getirilmiştir. Bunlar, “Tabakatü'l-Muhaddisin”, “Tabakatu'l-Fukaha”, “Tabakatu's-Şuara” ve “Tabakatu's-Sufiyye”dir.

⁵⁵ Sunay, *agt.*, s. 13.

⁵⁶ Şimşek, İ., *agt.*, s. 22.

⁵⁷ Tercüme-i hâl: Osmanlı döneminde genel olarak bir kişiyi anlatan biyografi eserleridir. Abdülkadir Özcan, “Tercüme-i hâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), s. 299.

⁵⁸ Sarıyıldız, 2004, *age.*, s. 4-5.

⁵⁹ Ferit Devellioğlu, “Tabakat”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2013), s. 1208.

Bu alanda ilk tabakat kitabı denilebilecek eser “Et-Tabakatü'l-Kübra” adlı eser olup İbn Saad’a aittir.⁶⁰

Biyografi (tercüme-i hâl) alanında yer alan bir diğer çalışmalar da “tezkire”lerdir. Tezkire, zikredilen, sözü edilen, bahsi geçen anlamına gelmektedir. Tabakat ve tezkireler haricinde başlangıçta biyografi alanında daha birçok çalışma yapıp eserler meydana getirilmiştir.⁶¹ Osmanlı Devleti süresince padişah ve devlet adamlarının hayatlarından da bahseden biyografiler ortaya koyulmuştur. Bu durum Cumhuriyet Dönemi’ne kadar devam etmiştir.⁶²

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine doğru biyografi tutma geleneği değişiklik geçirerek daha profesyonel bir hal alacaktır. Devlet memurları hakkındaki bilgilerin daha sağlıklı olabilmesi adına atılacak adım sonucunda Sicill-i Ahval Komisyonu oluşturacaktır. Sicill-i Ahval Komisyonu oluşturulmadan önce bu alanda çalışmalar yapması için 26 Mart 1877’de “Memurin Kalemi Müdürlüğü” kurulmuştur. Ancak Memurin Kalemi Müdürlüğü çalışmalarının yetersiz kalması yeni yapılanmalara neden olacaktır.⁶³

XIX. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti’nde idari, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda büyük değişimler meydana gelmiştir. II. Mahmut dönemi ile başlayan değişim süreci Tanzimat ve Islahat Fermanı ile devam etmiştir. Daha çok idari alanda yapılan değişikliklerin temelinde merkezi güçlendirme amaç edilmiştir. Yapılan reformlar ile devletin idare organlarının hepsinde uzmanlaşma başlamıştır. Buna bağlı olarak sivil bürokrasi merkezde ve taşrada etkin hale gelmiştir. Sivil bürokrasinin merkezi yönetimi tesis etmede en çok çaba gösteren II. Mahmut’tan sonra II. Abdülhamit olmuştur.⁶⁴

Sultan II. Abdülhamit saltanatından itibaren idarenin meziyetini iyileştirmek için uğraş göstermiştir. Memurların özlük haklarının düzenlenmesine önem vermiş, memurların seçimi üzerinde özellikle durmuştur. Bu dönemde ilk sivil

⁶⁰ Şimşek, İ., *agt.*, s. 23.

⁶¹ Feridun M. Emecen, "Osmanlı Kronikleri ve Biyografi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 3, (İstanbul:1999), s. 83.

⁶² Şimşek, İ., *agt.*, s. 22-23.

⁶³ Sarıyıldız, 2004, *age.*, s. 9.

⁶⁴ Serdal Soyuer, “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Muğlalı Devlet Memurları (1879-1909)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2006), s. 6.

yükseköğretim kurumu açılacaktır. Çünkü Tanzimat döneminde iyi yöneticilere büyük ihtiyaç vardı.⁶⁵ Nüfusun her kesiminden gelen ve meziyeti yükseltmek adına memurların eğitimi için hazine-i hassa kaynaklarını kullanmışlardır. Bu amaçla 1859 yılında açılmış olan Mülkiye Mektebi'ni mülki kadrolara personel yetiştirmek için Mekteb-i Mülkiye-i Şahane adıyla genişletilme yoluna gidilmiştir.⁶⁶ Kânûn-ı Esâsî'de, mülkiye memurları ve kalemiye ile ilgili bir kısım düzenlemeler yapılarak devlet hizmetini yürüten memurların, görev ve sorumlulukları, tayin ve terfi kıstasları, yargılanma usulleri, görevden azlettirilmelerini gerektirecek haller gibi konular belirlenmiştir. Zaten Sultan Abdülhamit tahta geçtiğinde, yönetimin düzenlenmesiyle ilgili yeni bir dönemin başladığını yaptığı konuşmada ifade etmiştir.⁶⁷

II. Abdülhamit istihbarata önem vermiş, devlet görevlileri ile ilgili bilgileri elinde tutmak istemiştir. Amaç, merkezî kontrolü sağlamaktır. Tercüman-ı ahvaller bu konuda başvurulacak önemli kayıtlardır. Kurumların işleyişi ve memurlar hakkındaki bilgilerin elde edilmesinin en kolay yolu tercüman-ı ahval kayıtları olmuştur. Fakat II. Abdülhamit dönemine kadar tutulan tercüman-ı ahvaller, farklı kalemlerde dağınık halde olduğu için toplu bir bilgi birikimi bulunmamaktaydı. II. Abdülhamit'in padişah olmasıyla, konu üzerine düşülerek ilk defa bu dönemde personellerin sicillerini tutmakla görevli resmi bir birim oluşturulacaktır. Amaç doğrultusunda, Sicill-i Ahval Komisyonu kurulmuş⁶⁸ ve komisyon ilk kurulduğunda reis, iki aza ve bir başkâtipten oluşan 4 kişi ile çalışmalarına başlamıştır. İlk önce Bâb-ı Âli'de geçici oluşturulan Sicill-i Ahval Komisyonu, daha sonra sürekli hale getirilecek ve 1879 yılında Dâhiliye Nezareti çatısı altında çalışmalarına devam edecektir.⁶⁹

Komisyonun kurulmasıyla hedeflenen, Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahatlarla Batılı devletlerin iç işlerine karışmalarının önüne geçerek merkezi otoriteyi mülki düzenlemeler ile sağlam temeller üzerine oturtmaktır. Çünkü Osmanlı Devleti mali açıdan çok kötü bir süreçten geçmekteydi. 1877-1878 Osmanlı-Rus

⁶⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2009*, (Ankara: Pegem Akademi, 2009), s. 170.

⁶⁶ Mehmet Akgün, "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Bosna Doğumlu Memurlar", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2017), s. 19.

⁶⁷ Sürmen, *agt.*, s. 21.

⁶⁸ Sarıyıldız, 2004, *age.*, s. 4-5; Sarı, *agt.*, s. 13.

⁶⁹ Necati Gültepe, *Mührin Gücü İlk Türk - İslam Devletlerinde ve Osmanlılarda Bürokrasi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009), s. 309.

Savaşı ile başlayan Ayastefanos ve Berlin Antlaşması ile devam eden süreçte içeride ve dışarıda zor bir durumdaydı. Batılı devletlerin iç işlerine etkileri artmıştı. Devletin mülki idareleri yabancı müdahalesine açık hale gelmişti. Böyle bir dönemde, devletin kurtuluşunun ancak, usta bir bürokrasinin yapacağı idarî reformlarda görülmüştür. 1895 Mayısında Bâb-ı Âli'ye nota vererek ıslahat yapılacak yerlerin sınırlarını çizen İngiltere, Fransa ve Rusya böylece “Vilâyet-i Sitte” meselesini ortaya çıkarmıştır. Verilen bu muhtıra, Osmanlı Devleti açısından ağır şartlar içermekteydi. Bu uyarı ilk başta kabul edilmediyse de, 1895 Ermeni ayaklanmasının yarattığı olumsuz hava ile yapılan görüşmeler neticesinde bu ıslahat projesi kabul edilmiştir. Islahatların tüm vilâyetleri kapsamaması, gayrimüslimlerin daha önce yer almadıkları görevlere atanacak olmaları, açıkça Batılı devletlerin müdahalelerinin artacağına göstergesiydi.⁷⁰ Bunun üzerine, memur seçimi ve tayininde yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Gerçekleşen durum ile memurların seçim, tayin, terfi gibi konularda görevli ve yetkili olan Memûrin-i İntihâb Komisyonu ile Sicill-i Ahval Komisyonu Umûmisi kaldırılmıştır. Bu iki komisyonun yerine, lağvedilen kurumların işini yürütmenin ötesinde, daha geniş yetkiler verilmiş olan Memurin-i Mülkiye Komisyonu 1896'da kurulmuştur.⁷¹

1896'da Sicill-i Ahval Komisyonu'nun kaldırılması ile yerine kurulan Memurin-i Mülkiye Komisyonu ile birlikte hiçbir daireye bağlı olmadan sicil çalışmaları yürütülmüştür.⁷² Memurin-i Mülkiye Komisyonu II. Abdülhamit'in memurlarla olan ilişkisi açısından özel komisyonların en önemlilerinden biridir. Bu komisyonun görevi, padişahın sivil bürokrasideki atama ve terfileri üzerinde merkezi hâkimiyeti sağlamaktır. Komisyon ile hem personel kayıt sistemi hem de mülki ve mali memurların atamaları denetlenecektir. Ayrıca nezaretlerce aday gösterilecek memurlar, Sicill-i Ahval incelemesinden sonra saraya tavsiye edilerek ardından irade-i seniyye ile atanacaklardı. Memurin-i Mülkiye Komisyonu hesaplı olarak kurulmuştur. Kanunca belirlenmiş yeni sistemler oluşturma ve geleneksel patrimonyal⁷³ sistemin devamı açısından faaliyetlerini sürdürmek için oluşturulmuş

⁷⁰ Sarıyıldız, *age.*, s. 88-89.

⁷¹ Sunay, *agt.*, s. 14.

⁷² Gültepe, *age.*, s. 309.

⁷³ Patrimonyal: Geleneksel sistem, devlet işlerini yürüten memurların kral veya padişah itaati altında icra ettikleri sistemdir. Özdemir, S., *agt.*, s. 5.

bir kontrol mekanizmasına hizmet etmektedir. Bu sayede Sultan Abdülhamit'in personel faaliyetleri üzerindeki doğrudan kontrolü sağlaması mümkün olacaktı.⁷⁴

26 Mart 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Memurin-i Mülkiye Komisyonu lağvedilmiş, Sicill-i Ahval Dairesi adı altında yeniden yapılandırılmıştır. Sicill-i Ahval Komisyonu ve Memurin-i Mülkiye Komisyonu, Sultan II. Abdülhamit dönemi boyunca sicill-i umumi defterlerini ortak usul ve esaslara göre hazırlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam eden Dâhiliye Nezareti Memurin ve Sicill-i Ahval İdaresi, tescil işlemlerini bu defterlere zeyl (ek) olacak şekilde ilave etmemiş, memurin muamelat dosyaları halinde düzenlenerek muhafaza edilmiştir.⁷⁵ Bu tarihten sonra ise, kayıt işlemlerini yürütmesi için, Sicill-i Ahval-i Memurin Komisyonu adıyla bir heyet kurulmuştur.⁷⁶

Sicil uygulamasındaki farklı uygulamalar II. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanûn-ı Esâsî'yle birlikte ortaya çıkmıştır. Kanûn-ı Esâsî'de belirlenen hükümlere göre artık her daire memurunu kendisi seçecektir. Böylece umûmî sicillere gerek kalmayarak bu uygulamaya son verilmiştir. Bundan sonra her memur için kendi dairesi tarafından özel olarak sicil dosyaları oluşturulmasına karar verilmiştir. Artık memurların biyografilerinin özetleri ve sicil evrakı memur dosyalarında saklanmaya başlanmış ve memurların sicilleri, Sicill-i Ahval defterleri olarak bilinen umûmî sicillerine geçirilmemiştir. 1914 tarihli yeni sicil nizamnamesiyle de memurlara, onaylı tercüme-i hâl varakaları yerine, sicil cüzdanları verilmeye başlanmıştır.⁷⁷ Sicill-i Ahval-i Memurin Komisyonu 1922 yılına kadar görevini devam ettirmiştir. Sicil kayıtları sayesinde, günümüz çalışmalarına ışık tutacak birçok çalışmaya imza atılmıştır.⁷⁸

1.3.1. Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Kalemleri ve Görevleri

Sicill-i Ahval Komisyonu kurulduğunda, dönemin şartları nedeniyle merkezi idarenin dâhili tertibatı ve görevleri için iş bölümüne gidilememiştir. 5 Aralık 1893 tarihine gelindiğinde elli altı sicil şubesinin tek makamı konumunda olan Sicill-i

⁷⁴ Findley, *age.*, s. 227.

⁷⁵ Gültepe, *age.*, s. 309.

⁷⁶ Sunay, *agt.*, s. 14.

⁷⁷ Sarıyıldız, 2004, *age.*, s. 168.

⁷⁸ Sunay, *agt.*, s. 14.

Ahval Dairesi, işlerinin türüne göre tescilat, tedkikat ve evrak kalemleri adıyla, imkânsızlıklar içinde çalışan, üç ana şubeye ayrılmıştır.⁷⁹

1.3.1.1. Tescilat Kalemi

Tescilât kaleminin esas görevleri dört kısma ayrılmıştır. Birincisi ve en önemlisi vukuattır. Vukuat, göreve başlayan bir memurun daha sonraki durumunda; terfî, rütbe, nişan, ceza, görev değişikliği, ilave memuriyetler, maaş artışı ve azalması, azil, tekaüt, istifa gibi meydana gelen olumlu olumsuz her türlü gelişmeleri kapsamaktaydı. Bu kalem, bütün devlet memurlarının devlet hizmetine girişlerinin başlangıcından, hizmetlerinin ve hayatlarının sonuna kadar azil ve tayinlerini, rütbe ve nişana sahip olmalarını, maaş artışlarını, memuriyetlerinin değiştirilmesi ve becayişini düzenlerdi. Bunun yanı sıra mahkeme edilenlerin berat veya cezalarını, çeşitli nedenlerden dolayı memuriyetten ayrılmada devlet mallarından, şahsi hukuk ve sâireden zimmetleri hususunu ve hüsn-i hizmet mazbatalarını da düzenlerdi. İkincisi, bütün tercüme-i ahval varakalarını ve vukuat zeyllerini esas defterlerine aynen ve harfiyen kaydetmek ve numaralarını yazmaktı. Daha sonra memurların adet, sınıf ve derecesi, milliyet, kavmiyet, tabiiyetleri hakkında istatistik bilgilerini tutarak “hülâsatü'l kuyûd” (istatistik) düzenlemektir. Üçüncüsü, vukuattan çıkan zeyller üzerine memurların azil ve tayinlerini, rütbe ve nişanlarını, memuriyet değişikliklerinden babalarının isimlerine kadar pek çok bilgiyi işledikleri “fihrist muamelesi” adını verdikleri kayıtları tutmaktı. Dördüncü ve son görevleri ise, devlet dairelerinden ve sahipleri tarafından istenen birinci sınıftan tescil edilen ve ait olduğu şubelerle komisyonlara gönderilmesi gereken tercüme-i ahvallerin tasdikli suretlerini kopyalamaktı.⁸⁰

1.3.1.2. Tedkikat Kalemi

Sicill-i Ahval Dairesi'ni oluşturan kalemlerden ikincisi tedkikat kalemi idi. Her türlü tercüme-i hâl evrakının araştırılması ve özetlenmesiyle içerdikleri bilgilerin resmi kayıtlara uygun olup olmadığının tespiti bu kalemin görevlerindendi.⁸¹ Tedkikat kaleminin görevleri üç bölüme ayrılmıştır. Birincisi, ikinci sınıf tercüme-i hâl varakalarını tashih ve eksikliklerinin tamamlanmasıdır. Birinci sınıftan aynen

⁷⁹ Sarııldız, 2004, *age.*, s. 168.

⁸⁰ Sarııldız, 2004, *age.*, s. 17-20.

⁸¹ Sarııldız, 2004, *age.*, s. 20-21.

gelen tercüme-i hâl evrakının incelenerek tercüme sahibinin varakasinda beyan ettiği hizmet ve memuriyetlerin resmi kayıtlara dayandırılması için ilgili olduğu daire, nezaret ve vilayetlerden yazılı bilgi isteme, istenen cevapların gecikmesi durumunda tekidnâmeleri düzenleme ve noksanlarını giderdikten sonra özetlerini yazmaktan ibarettir. İkincisi, tedkikat ve tescilat kalemleri ifadesiyle Sicill-i Ahval Müdüriyet-i Umumiyesi ve Sicill-i Ahval Müdüriyeti'nden merkez dairelerle, vilayetlere ve sicil şubeleriyle, hususi sicil komisyonlarına yazılan tezkereler, yazışmalar ve telgrafnameler, müzekkirelerle taltifât evrakının müsveddelerini temize çekme göreviydi. Üçüncüsü ise, Sâlnâme-i Umûmi'yi düzenlemektir. Tedkikat kaleminde sâlnâme hazırlamakla görevli memurlar bulunmuyordu. Sâlnâme hazırlamak ek bir görev olarak komisyona verildiğinden, sâlnâme hazırlanma zamanlarında Sicill-i Ahval Daire-i Umûmiyesi'nin üçte bir oranında memurları bu iş ile meşgul olurlardı.⁸²

1.3.1.3. Evrak Kalemi

Evrak kaleminin görevi, gelen ve giden evrakı kayıt etmek, ilgili yerlere bu evrakları sevk ederek sahiplerine verilecek tercüme-i hâl suretlerini teslim etmek, esas sicillerle diğer kayıt defterlerinin ve tercüme-i hâl varakalarıyla ilgili evrakı, kitap, risale ve diğer müellefâtı korumak olarak belirtilmiştir.⁸³

1.3.2. Sicill-i Ahval Defterlerinin Özellikleri

Sicill-i ahvaller biyografi alanında önemli belgeler olup Osmanlı Devleti çalışmalarını aydınlatma açısından büyük öneme sahiptir. Sicil terimi, “*resmî belgelerin kaydedildiği kütük, devlet memurlarının resmî vukuatlarını ihtiva eden defter*” anlamına gelmektedir.⁸⁴ Osmanlı Devleti teşkilatında görevli memurların görev süreleri boyunca, özel durumları, memuriyet sırasındaki durumları, tarihî seyir, ahlak ve gidişatları gibi durumlarının kaydedildiği defterlerin tescili işlemine “*Sicill-i Ahval*”, meydana getirilen defterlere de “*Sicill-i Umumi defterleri*” adı verilmektedir. Başlangıçta “*Sicill-i Ahlak*” tabiri kullanılırken, daha sonra “*Sicill-i Ahval*” tabiri kullanılmıştır. Sicill-i Umumi defterlerinde sadece ünlü kişilerin özgeçmişleri değil,

⁸² Sarıyıldız, 2004, s. 20-21.

⁸³ Sarıyıldız, 2004, *age.*, s. 22.

⁸⁴ Gülten Sarıyıldız, “Sicill-i Ahval Defterleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), s. 135.

Osmanlı Devleti sınırları dâhilindeki resmî kurumlarda memurluk yapmış herkesin özgeçmişleri mevcuttur.⁸⁵

Osmanlı Devleti'nin son elli yılına ışık tutan Sicill-i Ahval defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesinde yer almaktadır. Burada muhafaza edilen defterlerin serisi, sayı numaralandırma işlemi ile numaralandırılmıştır. 1-201 defterden oluşmaktadır. Bunlarla ilgili bazı çalışmalarda 201, 200, 196 gibi farklı sayılarda verilmektedir. Osmanlı Arşivi yakın tarihte internet ortamına da yüklenmiştir. İnternet ortamında paylaşılan bu defterlerden 18 numaralı defter yinelenmiştir. 179 ve 190 numaralı defterler de boş görünmektedir. 80 ve 150 numaralı defterler zeyl defterleridir.⁸⁶ Arşivde bulunan defterlerin yaprak sayısı, büyüklüğüne göre değişiklik göstermektedir. Sicill-i Umumi defterleri, her sayfa için mühürlenip numaralandırılmıştır. Hat yazısıyla defterin ortasına Sicill-i Umumi yazılıp, sağ kenarında sahife yazılmıştır. Bazı defterler çizgilidir, bazılarında ise düz boş bir sayfa üzerine bilgiler yazılmıştır.⁸⁷

Sicill-i Ahval defterleri, Osmanlı bürokrasisi hakkında bilgileri içeren tercüman-ı ahval eserlerinin en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sicill-i Ahval defterleri, dönemin önemli devlet adamı olan Ahmet Cevdet Paşa'nın çabaları sonucunda tutulmaya başlanmıştır. Bu nedenle olsa gerek ilk tutulan defter de ona aittir.⁸⁸

XIX. yüzyıldaki Osmanlı Devleti'nin bürokratik yapısıyla ilgili önemli bilgiler içeren Sicill-i Ahval defterleri, sadece devlet memurlarının hayat hikâyelerinin kayıtlı olduğu klasik biyografilerden çok daha fazlasıydı. Aynı zamanda memurların vazife yaptığı şehirlere dair sosyokültürel bilgileri de yansıtmaktaydı. Defterler, devletin mali ve idari politikalarının izlenmesine imkân sağlayan, eğitim sistemiyle ilgili bilgiler sunan kaynak özelliği göstermekteydi.

Sicill-i Ahval defterleri, ilgili nizamname hükümlerine göre sorulan beş soruya verilecek cevap şeklinde düzenlenmişlerdir. Buna göre;

⁸⁵ Atilla Çetin, "Sicill-i Ahval Defterleri ve Dosyaları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 66 (İstanbul: Haziran 1992), s.89; Şimşek İ., *agt.*, s. 24-25.

⁸⁶ Sarıyıldız, 2009, "Sicill-i Ahval Defterleri", s. 135.

⁸⁷ Özdemir, S., *agt.*, s. 38.

⁸⁸ Sürmen, *agt.*, s. 24.

1- Memurun kendisiyle babasının ismi, mahlas ve şöhreti, babası memur ise rütbesi, memur değil ise ne iş yaptığı, nereli olduğu, hayatta olup olmadığı, etnik kökeni ve tabiiyetinin ne olduğu, ailesinin hangi sülaleye mensup olduğu.

2- Memurun doğum yeri ve tarihi (Hicri ve Rumi tarih).

3- Öğrenim gördüğü okullar, aldığı dersler, diplomasının (tasdikname, icazetname, şahadetname) olup olmadığı, bildiği yabancı dilleri ve basılmış kitap ve risalelerinin olup olmadığı.

4- Devlet hizmetine ne zaman ve kaç yaşında girdiği, mülazemetle işe başlayıp başlamadığı, memuriyeti boyunca aldığı maaş ve harcırahı, bulunduğu memuriyetlerdeki işe başlama ve işten ayrılma tarihleri, aldığı rütbe ve nişanlar.

5- Devlet memurluğu süresince hakkında şikâyet olup olmadığı, görevini kötüye kullanıp kullanmadığı, yargılanıp yargılanmadığı, yargılandı ise ceza alıp almadığı.

Bu şekilde bulunan soruların karşısındaki boşluklar memurlar tarafından doldurulmaktadır.⁸⁹ Bunun dışında varakanın sağ alt kısmında bulunan mülahazat bölümünün karşısındaki boş alana varaka sahibinin memurun amirleri tarafından kendisi hakkındaki düşünceleri yazılmaktaydı. Tercüme-i hâl varakasinda belirtilen Hicri tarihlerin yanında parantez içerisinde Rumi karşılıklarının da verilmesi gerektiği tercüme-i hâl varakasının arkasında bulunan uyarı kısmında belirtilmiştir. Varakanın, ilgili memur tarafından doldurma işlemi tamamlandıktan sonra altına beş kuruşluk pul yapıştırılırdı. Varaka sahibi bu işlemi yaparken görevde olduğu yeri ve memuriyeti de pulun altına yazmak zorundaydı. Böylece herhangi bir hata olduğunda memura ulaşmak sorunun kaynağına inmek daha kolay olacaktır.⁹⁰

Sicill-i Ahval defterleri mühürlü, ciltli ve özenli şekilde hazırlanmış olup her memurun hal tercümesi için iki sayfa ayrılmıştır. Defterde memura ait kısımlar yetmemesi halinde o memurla ilgili daha sonraki olaylar zeyl defterine eklenmiştir. Ancak bu zeyller daha sonra karışıklığa neden olacaktır. Memurların tahmini sayılarının ortaya koyulması konusunda, araştırmacılar için farklı fikirlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. 55.000 devlet memurunun biyografisinin olduğu tahmin

⁸⁹ Ahmet Yadi, "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Ordu Doğumlu Memurlar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 3 S. 6 (2012), s. 302.

⁹⁰ Sunay, *agt.*, s. 12.

edilirken, bu sayı Findley'e göre, 70.000'dir.⁹¹ Nizamları gereği defterlerde silinti ve kazıntı yapılamazdı. Hata olduğu zamanlar hatanın üzeri okumayı engellemeyecek şekilde çizilerek yanına doğrusu yazılması şeklinde yapılmıştır.⁹²

Sicill-i Ahval Komisyonu'nun kurulmasından itibaren 1909 yılına kadar mülki ve adli memurlardan 92.000 memurun sicil kaydı 201 defterde toplanmıştır. Memur adedi, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi'nin 2010 baskısında 51.692 olarak verilmiştir. Bunun sebebi olarak bazı memurların farklı isimler ile tekrardan Sicill-i Ahval defterlerinde kayıtlarının bulunmasıdır. Defterlerin nasıl tutulması gerektiğine dair birçok tarifname ve nizamname hazırlanmıştır. Sicill-i Ahval Kanun-i Umumisi 8 bölüm ve 39 maddeden oluşmaktaydı. Talimatnamelerde, tercüme-i hâl evraklarının nasıl kaydedileceği, tercüme-i hâl ve mevcut evrakların nelerden oluştuğu, tercüme-i hâl evraklarının Sicill-i Ahval Dairesi'nde ne tür işlem görüleceğine dair bilgiler yer almaktadır. Ayrıca sicile geçirme işleminin nasıl olacağı, memuriyete geçişte yanlış beyanda bulunanlar hakkında ne gibi işlemler yapılacağı, gerek maaşla ve gerek mülazemetle yeniden memuriyete geçmek isteyenlerin ne tür aşamalardan geçeceği gibi çeşitli konular da açık bir şekilde anlatılmıştır. Zeyl bölümünde ise kanunnamenin saklanması konusunda sorumluluk sahibi olan kişilerin Sicill-i Ahval reisi ile genel müdürünün olduğu belirtilmiştir.⁹³

Sicill-i Ahval defterleri, içerik bakımından son dönem Osmanlı memurlarının biyografileri ve dönemin personel politikası bakımından önemli kaynakların başında gelmesine rağmen istenilen verimi sağlayamamıştır. Bu kadar önemli olan bu belgeleri tutan Sicill-i Ahval Komisyonu, çalışmalarını zor koşullarda ve yetersiz personelle yaptığından sorunlarla karşılaşmıştır.⁹⁴ Karşılaşılan en önemli sorunlar şunlardır:

1- Kullanılan mekânın ihtiyaca cevap veremeyecek kadar küçük, bakımsız ve kötü koşullarda olması.

2- Yeterli derecede eğitim almamış personelle tüm devlet memurlarının, her türlü işlerini takip edebilmek zorunda kalınması.

⁹¹ Carter V. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 22.

⁹² Sarıyıldız, 2009, "Sicill-i Ahval Defterleri", s. 135.

⁹³ Çelem, *agt.*, s. 16.

⁹⁴ Sarıyıldız, 2004, *age.*, s. 122-158; Şimşek İ., *agt.*, s. 32.

3- Görevlilerin yeterli eğitime sahip olmaması.

4- Komisyonun ihtiyaç duyduğu evrak, yazışmalar vb. için yeterli tahsisatın ayrılmaması.

6- Komisyonda çalışan memurların maaşlarının yeterli düzeyde olmaması.

Bunlar dışında, bazı memurların doğru evrak vermemeleri, özgeçmişlerini vermek istememeleri veya yanlış bilgi vermeleri gibi olumsuzluklar da eklenebilir.⁹⁵

Sicill-i Ahval defterleri sadece memurların biyografileri olmayıp pek çok alanla ilgili bilgiler sağlamıştır. Memurların görev yaptıkları şehirlerin özelliklerinin yanı sıra, devletin mali ve idari politikasının da yansımalarını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

⁹⁵ Sarıyıldız, 2004, *age.*, s. 168.

2. BÖLÜM: İZMİR'İN TARİHSEL SERÜVENİ

İzmir eski çağlarda kurulmuş olup günümüze kadar önemini korumuştur. 1424-1919 yılları arasında kesintisiz olarak Osmanlı hâkimiyetinde olan İzmir, 1919 ve 1922 yılları arasında Yunanlıların işgali altında kalmıştır. Şehrin temellerinin bir kısmı Türk hâkimiyetinden önce atılmıştır. Türkler ile birlikte de yeni temeller atılarak şehir gelişme göstermiş, canlı bir liman şehri olmuştur. Birçok kültüre ev sahipliği yapmış olan şehir, günümüzde de önemini korumaktadır.⁹⁶

İzmir doğumlu gayrimüslimleri daha iyi analiz edip anlayabilmek amacıyla İzmir tarihini, etnik yapısını ve eğitimini incelemek doğru olacaktır.

2.1. İZMİR'İN TARİHÇESİ

Anadolu yarımadasında yer alan şehirlerin bazıları Türklerin bu toprakları ele geçirmelerinden önce kurulurken, bazıları da Türkler tarafından temelleri atılarak meydana getirilmiştir. Fetih yoluyla ele geçirilen şehirlerin isimleri Türkçe ses uyumuna uygun hale gelerek, telaffuzu kolaylaştırıp isim İslamlaştırılmıştır. İzmir de zamanla isminde değişikliğe giden, M.Ö. 3000'lere kökleri dayanan bir şehirdir.⁹⁷

İzmir şehri tarihteki adıyla Smyrna, Anadolu'nun batı kesiminde yer alan bir liman şehri konumundadır. Adının bir Amazon olan Symirna'dan geldiği, kelimenin aslının Tismurna olduğu kabul edilir. Zamanla bir ön ek olan "ti"nin düşmesiyle Smurna veya Smyrna şeklini aldığı kabul edilir.⁹⁸ İzmir ile aynı adı taşıyan körfezin bitim noktasında kurulan şehir, tarih boyunca medeniyetler tarafından yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir. Ege Bölgesi'nin en gelişmiş şehri olan İzmir'in denize kıyısı olması, koy ve körfezlerinin fazlalığı, Anadolu'nun iç kesimlerine ulaşmaktaki elverişliliği nedeniyle gelişmiştir. Ilıman iklimi, su kaynaklarındaki bolluk, verimli

⁹⁶ Nedim İpek, "İzmir ve Göç", *Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sorunu Sempozyumu Bildirileri*, (İzmir: 2018), s. 201.

⁹⁷ İpek, *agm.*, s. 201.

⁹⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, "İzmir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), s. 515.

tarım alanları, gelişmiş sanayi, kültürel zenginliği gelişmesinde yadsınmaz bir payı vardır.⁹⁹

Ege Bölgesi'nin kıyı kesiminde yer alan şehir, günümüzde bölgenin en gelişmiş şehri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı adı taşıyan ve karalar içine derin bir şekilde sokulan körfezin sonunda kurulmuştur. Söz konusu körfez (İzmir Körfezi) tek bir parça halinde olmayıp kuzey-güney doğrultulu oldukça geniş bir körfez şeklinde başlayan, daha sonra buna az çok dik açıyla bitişen batı-doğu doğrultusunda ve daha dar bir körfezle sona eren iki parça halindedir. Körfezin bu şekli, nihayetinde kurulan şehrin denizden gelecek saldırılara karşı yüzyıllar boyunca korunmalı durumda yaşamasını sağlayan önemli coğrafi bir etken olmuştur.¹⁰⁰

Eski İzmir, günümüzden farklı bir noktada bulunmaktaydı. Bugünkü Bayraklı'da kurulmuş İzmir, zamanla Meles Çayı'nın getirdiği alüvyonlarla yüzey şekillerinde değişikliğe uğramıştır. Bu nedenle şehrin kıyıdan uzaklaşarak iç kesimlerde kaldığı belirtilir. Şehrin varlığı, M.Ö. 3000'lerde tespit edilmiş ve 5000 sene mevcudiyetini korumuştur.¹⁰¹

Şimdiki Bayraklı semtinin arkasında bulunan ve Tepekule diye adlandırılan tepenin üzerinde yıllardan beri devam eden arkeolojik kazılar sonucunda, en alt katın M.Ö. 3000 yılına ait olduğu ortaya koyulmuştur. Tepekule'deki ikinci katın Hitit ve Truva çağına ait olduğu (M.Ö. 2000-1200), üçüncü katın ise M.Ö. X-IV. yüzyıllara tekabül eden Grek çağına ait olduğu anlaşılmıştır.¹⁰²

Anadolu'nun güzide liman şehirlerinden olan İzmir, devletlerin dikkatini çekmekteydi. Önemli ticaret yollarının güzergâhında olan bu şehir, birçok devlet tarafından egemenlik altına alınmıştır. M.Ö. VII. yüzyılda Lidyalıların elinde bulunan İzmir, Persler ile yapılan savaş sonrasında kaybedilmiştir. M.Ö. 386'da Antalkidas Antlaşması ile İzmir Pers hâkimiyetinde kalmıştır. M.Ö. 334'te Büyük İskender Persler'e karşı savaş yapmak üzere Anadolu'dan geçtiği esnada Ephesos'a kadar ilerlemesiyle Büyük İskender hâkimiyetine geçmiştir. Büyük İskender'in ardından Batı Anadolu'ya hâkim olan Antigones, M.Ö. 302'de Trakyalı

⁹⁹ Ahmet Necdet Sözer, "İzmir: Ege'nin Metropolü", *Ege Coğrafya Dergisi*, C. 4 S. 1 (1988), s. 5.

¹⁰⁰ Kütükoğlu, "İzmir", s. 515.

¹⁰¹ Kütükoğlu, "İzmir", s. 515.

¹⁰² Sözer, *agm.*, s. 5.

Lysimakhos'la yaptığı savaş sonucunda İzmir'i kaybetmiştir. Lysimakhos M.Ö. III. asrın çeyreğinden sonra Seleukos ile yaptığı savaşı kaybetmiş, şehir el değiştirmiştir. Daha sonra Roma'dan yardım isteyen İzmir, Roma şehri haline gelmiştir.¹⁰³

Roma İmparatorluğu'nun şehri ele geçirmeden önceki zaman zarfında savaşlar ve doğal afetler ile tahrip görse de İzmir, gittikçe gelişmekte gerek ticaret gerek kültür bakımından ilerlemektedir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra İzmir Bizans topraklarında kalarak, gerilemeye yüz tutmuştur.¹⁰⁴

Orta Asya'dan göç etmeye başlayan Türkler, Bizans'ın zayıf durumunu fırsat bilerek Anadolu'ya doğru akınlar gerçekleştirmiştir. Gerçekleşen akınlar Malazgirt Savaşı'ndan önceye dayanıyordu. Türk akınlarından sonra yerli halk adalar ve Balkanlara göç etmiştir. Akınlar sırasında Bizanslılar ile yapılan savaşta esir düşen Çaka Bey, imparator tarafından saraya alınıp yetiştirilmiştir. Bizans tahtında yaşanan değişiklikten sonra buradan ayrılarak İzmir'e gelen Çaka Bey, Çanakkale ve Kuşadası arasındaki toprakları ele geçirdiği için İzmir'e de hâkim olmuştur. Çaka Bey'in buraya "kendi kılıç hakkı" olarak sahip olmasıyla ilk kez Türk hâkimiyetine girmiştir.¹⁰⁵ Anadolu Türklerini denizle buluşturup ilk kaynaştıran öncü Çaka Bey olmuştur.¹⁰⁶ İzmir'i ilk defa Türk hâkimiyetine alan Çaka Bey'in hâkimiyeti uzun sürmeyecektir. Bizans'ın kışkırtmaları neticesinde Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan, Çaka Bey'i öldürmüştür. İzmir bir süre daha Türk hâkimiyetinde kalsa da,¹⁰⁷ Haçlıların İznik muhasarası sırasında Çaka Bey'in kızı esir düşmüştür. Bu durumu fırsat bilen Bizans imparatoru, Çaka Bey'in kızıyla birlikte İzmir'e doğru harekete geçmiştir. Karadan ve denizden yapılan kuşatmaya karşı koyamayan şehir çok geçmeden teslim olmuştur.¹⁰⁸

1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi sonrasında Bizans Latin hâkimiyetine geçti. Latinlerin egemenliği altında yaşamak istemeyen Bizanslılar, imparatorluğun farklı noktalarında Bizans'ın devamını sağlayan devletler kurmuşlardır. Bu devletlerden birisi de İznik İmparatorluğu'dur. İznik İmparatorluğu döneminde İzmir tekrardan

¹⁰³ Kütükoğlu, "İzmir", s. 515.

¹⁰⁴ Kütükoğlu, "İzmir", s. 516.

¹⁰⁵ Nahide Şimşir, "İzmir'in Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1730-1792)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1999), s. 115.

¹⁰⁶ Kütükoğlu, "İzmir", s. 516.

¹⁰⁷ Yusuf Ayönü, "İzmir'de Türk Hakimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 9 S. 1 (2009), s. 5.

¹⁰⁸ Kütükoğlu, "İzmir", s. 516.

ehemmiyet kazanmıştır. Latinlerden İstanbul'u geri almasıyla Bizans eski başkentine geri dönmüş ve Batıdaki gelişmeleri takip ettiği için Anadolu'yu ihmal etmiştir. Sınır savunması çökmüş, Türkler bunu fırsat bilerek İzmir çevresine kadar ilerlemişlerdir.¹⁰⁹

XIII. yüzyıl sonlarında kurulan Aydınogulları Beyliği'nin kurucusu Mehmet Bey, XIV. yüzyıl başlarında İzmir'i de sınırları içine alır. Mehmet Bey, topraklarını oğulları arasında paylaştırır ve oğlu Umur Bey'e İzmir'i verir. Umur Bey ilk gazâsını İzmir üzerine yapmıştır. İki buçuk yıl süren kuşatmanın ardından müdafiler liman kalesini teslim etmek mecburiyetinde kalmışlardır (1328-1329). 1343 yılında Papa'nın örgütlediği Venedik, Kıbrıs ve Rodos şövalyelerinin katıldığı bir Haçlı Seferi'nde Liman Kalesi Latinlerin eline geçmiştir.¹¹⁰ Kadifekale ise Türklerin hâkimiyetinde kalmıştır. Böylece şehir, uzun bir süre devam edecek olan bu yapıya kavuşmuş olur, yukarıda Türklerin elinde bulunan İzmir ve aşağıda Hristiyan halkın bulunduğu İzmir olmak üzere ikiye bölünür. Umur Bey, 1348 yılında surlar önünde şehit düşene kadar Liman kalesini almak için mücadele vermiştir.¹¹¹

Osmanlıların İzmir'i ilk defa ele geçirmesi 1390 yılında gerçekleşir. Osmanlı Devleti'nin seçkin şahsiyetleri, diğer Türkmen beylerinden daha talihli olmuşlar, Anadolu'daki Türk birliğini sağlamada önemli başarılar elde etmişlerdir.¹¹² Özellikle Yıldırım Bayezid, devletine karşı aleyhinde bulunan beylikler ile birlikte Aydınogulları'nı da hâkimiyetine katarak Anadolu Türk siyasi birliğini gerçekleştirmiştir. Yıldırım Bayezid'in Timur ile yaptığı Ankara Savaşı'nı kaybetmesiyle İzmir idaresi, Umur Bey'in kardeşi İbrahim Bey'in oğlu Cüneyd Bey'e verilerek Timur Semerkant'a geri dönmüştür.¹¹³ Cüneyd Bey'in İzmir ve çevresindeki egemenliği 1426 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihten sonra İzmir kesin olarak Osmanlı yönetimine geçmiştir.¹¹⁴

Fâtih Sultan Mehmed zamanında 1472'de İzmir, Venedik donanmasının saldırısına uğrayıp yağmalandıysa da Venedikliler şehirde kalmamıştır. Mutlak olarak Osmanlı hâkimiyetinde kalan İzmir, 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından

¹⁰⁹ Ayönü, *agm.*, s. 5.

¹¹⁰ Kütükoğlu, "İzmir", s. 516.

¹¹¹ Kütükoğlu, "İzmir", s. 516.

¹¹² Tuncer Baykara, "Temür'ün İzmir'i Fethi ve Sosyal Sonuçları", *Bilig*, S. 5 (Bahar 1997), s. 166.

¹¹³ Kütükoğlu, "İzmir", s. 516.

¹¹⁴ Ayönü, *agm.*, s. 6.

işgal edilmiştir.¹¹⁵ Şehir 1919-1922 yılları arasında üç yıl süreyle Yunan işgali altında kalmıştır. 9 Eylül 1922 günü Gazi Mustafa Kemal Paşa idaresindeki Türk ordusunun İzmir'e girmesiyle daimi Türk mührü tüm dünyanın gözleri önünde yeniden vurulmuştur.¹¹⁶

2.1.1. İzmir'in Etnik Yapısı

İzmir uzun yıllar gayrimüslim unsurların elinde bulunmuştur. Türk hâkimiyeti ile birlikte gayrimüslim unsurlara karşı hoşgörülü davranılmış, bu topraklar üzerinde birlikte yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı hoşgörü politikası nedeniyle, imparatorluk genelinde refah seviyeleri yüksek bir şekilde hayatlarını sürdürmüşlerdir. İzmir'de Rum, Ermeni, Yahudi ve diğer milletlerden birçok sınıf özgürce yaşamıştır. Yapısı ve tarihi itibarıyla İzmir etnik çeşitliliğe elverişliydi.

İzmir ilk kez 1081 yılında Türk hâkimiyetine girmiştir. Ancak asıl Türk hâkimiyeti dönemi 1317'de Aydınolu Mehmet Bey'in Kadifekale'yi almasıyla başlamıştır. İzmir uzun yıllar Türk hâkimiyetinde kalacaktır. Kadifekale Türkleri, Aşağı Kale'de "gâvurların" elinde bulunduğu için, Aşağı İzmir'e "gâvur İzmir" tabiri kullanılmaktaydı. XVII. yüzyılın başından itibaren, İzmir'in nüfusu artmıştır. Nüfusu 100.000'e yaklaşan büyük bir şehir olmuştur. İktisadi olarak gelişen, şehir hızla büyümüştür. 1888 yılında şehirdeki nüfusun 479.543 kişisinden, 266.802'si Müslüman'dı. Müslümanlar denizden en uzak noktada; Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerden sonra, iç kesimlerdeki mahallelerde yaşamaktaydılar.¹¹⁷

Rum nüfusunun en yoğun olarak bulunduğu kentlerden biri İzmir idi. Öyle ki; 1817'lerde tamamı Türklerin elinde olan Kemer Deresi etrafındaki arazi, yarım asır sonra tamamen, Rumların eline geçmişti. Kentteki kültür etkileşimine en iyi örnek, İzmir-Manisa demiryolu üzerindeki 4.500 nüfuslu Horozköy Kasabası'dır. Bu kasabada anadili Türkçe olan Rumlar yaşamaktaydı. İzmir'de bulunan Rumların, Türklere oranla refah seviyeleri daha üstündü. Rumlar İzmir'de kendilerini özgür ve mutlu hissediyorlardı. Esnafın, tüccarların, sanayicilerin, avukatların, doktorların, eczacıların ve diğer serbest meslek gruplarının önemli bir çoğunluğu Rum'du. Tarım

¹¹⁵ Kütükoğlu, "İzmir", s. 517.

¹¹⁶ Ayönü, *agm.*, s. 7.

¹¹⁷ Halil Özeçoğlu, "Modernleşme Sürecinde İzmir'de Müslim ve Gayrimüslimlerin Eğitimine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım (1856-1908)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009), s. 55.

sektöründe de Rumlar, Türklere oranla ekonomik olarak daha iyi durumdaydılar. Din konusunda ise Rumlar, oldukça tutucuydular. Örneğin; 1809'da Ortodoks Rumlar ile Katolik Ermeniler arasında kargaşa çıktı. Çıkan kargaşanın sebebi, Ortodoks bir Rum kızı ile Katolik bir Ermeni gencinin evlenmeye kalkışması ve Rum kızının Katolik olmayı kabul etmesiydi. Sonucunda İzmir'de, bu iki millet arasında kargaşa çıktı; Rumlar, papazlarının önderliğinde, zor kullanma yolunu seçtiler.¹¹⁸

İzmir'de Ortodoks Rumlardan ve Yahudilerden sonra en kalabalık gayrimüslim nüfusunu Ermeniler oluşturmaktaydı. Millet-i Sadıka (en sadık millet) olarak bilinen Ermenilerin İzmir'deki varlığına ilk kez, 1261 yılında, Mihail Paleolog ve Cenevizliler arasında yapılan bir ticaret antlaşmasında rastlanılmaktadır. Antlaşmada Ermenilerin adları, Rum tüccarlar ile birlikte anılmaktaydı. Ermenilerin, İzmir'e iki dalga halinde geldiklerinden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki, Rupen Monarşisi'nin 1375'te yıkılmasından sonra, otuz bin ailenin, yaşadığı toprakları terk edip, Avrupa'ya doğru göçüyle gerçekleşmiştir. Göç edenlerin bir bölümü İzmir'e yerleşmiştir. İkinci göç ise, Osmanlıların ilerlemesini engellemek isteyen Şah Abbas'ın, 1604'te tüm Yeras Ovası'nı yakmasıyla gerçekleşerek, topraklarını terk eden yirmi beş bin ailenin küçük bir bölümünün İzmir'e gelmesine neden olmuştur. Bu göçmenler İzmir'de, Türk Mahallesi'ne yakın bir bölgeye yerleştiler ve burada bir kilise ile bir de mezarlık kurdular. Bölgede mezar taşlarının bulunması, buradaki Ermeni nüfusun varlığının kanıtı niteliğindedir. Ermenilerin İzmir'de yaşadığı yerlerin Yahudilerin yaşadığı yerlere göre, daha temiz ve evlerinin de düzenli olduğu belirtilmiştir.¹¹⁹ Ermeniler yerleşimlerinde denize yakınlıktan daha çok Türkler gibi çarşıya yakın olmayı tercih etmişlerdir.¹²⁰ İzmir'de bulunan Ermeniler Gregoryen, Protestan ve Katolik Ermeniler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunlar içerisinde önemli bir koloni olan Gregoryen Ermeniler diğer Ermeni nüfusuna göre daha kalabalıktılar. Gregoryen Ermeniler, Türklere karşı Rumlardan ve Avrupalılardan daha fazla ilgi duymaktaydılar. Katolik Ermeniler, Latin Kilisesi'ne gittiklerinden kendilerini Avrupalı saymaktaydılar. Bu nedenle de Gregoryen Ermeniler tarafından pek sevilmemekteydiler. Protestan Ermeniler şehirde dağınık bir şekilde ikamet etmekteydiler. Ermenilerin ekonomik alanda gösterdikleri başarı ile XIX. yüzyılın ilk

¹¹⁸ Özeçoğlu, *agt.*, s. 153.

¹¹⁹ Özeçoğlu, *agt.*, s. 195.

¹²⁰ H. İbrahim Alpaslan, "Osmanlı Dönemi İzmir'inde Milletlerin Sosyo-Ekonomik Konumlarındaki Değişimlerin Yerleşim Dokusuna Etkileri", *Ege Coğrafya Dergisi*, (2012), s. 27.

yarısında şehirdeki nüfuslarında artış meydana gelmiştir. Ticaret konusunda İzmir’de Rumlar kadar, Ermenilerin de sözü geçmekte ve bankacılık ile avukatlık gibi mesleklere yöneldikleri de görülmektedir. Sosyal ve ekonomik alanda Ermeniler şehirde önemli bir yere sahip olmuşlardır.¹²¹

İzmir Yahudilerinin büyük çoğunluğu 1492’de, İspanya ve Portekiz’deki zulümlerden dolayı kaçarak, Türkiye’ye gelip yerleşen Seferad Yahudileri’nin torunlarıydı. Diğer bir kısmı, İspanya göçünden önce Orta Avrupa ve İtalya’dan gelerek Anadolu’ya yerleşen Yahudilerdi. Küçük bir bölümü ise, Anadolu’ya çok daha önce yerleşen Yahudilerin torunları idi. Yapılan araştırmalar neticesinde, Ege Bölgesi’nde Yahudi yerleşiminin M.Ö. IV. ve III. yüzyıllara kadar gittiğini göstermektedir. Bilinen diğer bir olay ise, Büyük İskender’in, bazı Yahudileri, Filistin’den İzmir’e naklettiğidir. İzmir’de bulunan ve M.S. II. ve III. yüzyıllarla tarihlenen bir kitabede, şehirdeki Yahudilerin varlığının bir kanıtına rastlanmaktadır. Öyle ki, “Rufina” adlı bir Yahudi kadını için, “Sinagog’un Anası” tabirinin kullanılması bunun göstergesidir.¹²²

Osmanlı İmparatorluğu’nda dört temel Yahudi grubundan bahsedebiliriz: Bunlardan ilki; Rumca konuşan, Osmanlı Devleti’nin Bizans Dönemi’nden kalma en eski Yahudileri olan ve Romalılar döneminden itibaren Anadolu topraklarında yaşamaya başlamış olan Romanyotlar idi. İkinci grup, XV. yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti’ne gelen Doğu Avrupa ve Almanya, yani Aşkenaz (Eşkenaz) Yahudileri idi. Üçüncü grubu, İspanya ve Portekiz’den gelen Seferadlar oluşturmaktaydı. Son grubu ise Kuzey Afrika’nın fethi ile Osmanlı Devleti’ne tabi olan Emevi ve Abbasi İmparatorluklarından Osmanlıya miras kalan Mustaribalar idi.¹²³

1424 yılında Osmanlı Devleti, İzmir’i fethettiğinde şehirde Yahudi bulunmuyordu. Bunun nedeni İzmir’in bu dönemde yeterince popüler bir kent görüntüsü olamayışındandır. Ayrıca savaş, deprem, yangın, hastalık gibi beşeri ve doğal afetler şehre fazla ilginin olmasını engellemiştir. Bu nedendir ki İspanya ve Portekiz’den 1492 ve 1497 yapılan göçlerde Yahudiler İzmir’e değil çevresindeki

¹²¹ Sadiye Tutsak, *İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), s. 24.

¹²² Özeçoğlu, *agt.*, s. 217-218.

¹²³ Özeçoğlu, *agt.*, s. 218.

Tire ve Manisa'ya yerleşmiştir. Göçleri müteakip XVI. yüzyılda İzmir vergi listelerinde Yahudi adı geçmemekle beraber şehirde az da olsa Yahudilerin olduğu belirtilmektedir.¹²⁴

Osmanlı Dönemi'nde İzmir'de Yahudiler diğer milletlerle birlikte yaşıyorlardı. Yahudiler, Ermeniler ile Türkler arasında kalan Havra bölgesinde ikamet etmekteydiler. Daha sonra, maddi durumları gelişen Yahudilerin bir kısmı Karataş, Göztepe bölgesine göç etmişlerdir.¹²⁵

Yahudiler Osmanlı Devleti yönetiminde rahat bir yaşam sürdürmüşlerdir. XV. yüzyılda Almanya'dan Edirne'ye yerleşen İsak Sarfati'nin Almanya'ya gönderdiği mektup, Almanya'da zorluklar içinde yaşayan Yahudi cemaatine davet niteliğindedir.¹²⁶ XVI. ve XVII. yüzyılda Sakız, Manisa, Selanik, Safed ve Halep'ten gelen Yahudiler ticari ehemmiyeti artan İzmir'e göç etmişleridir. XVII. yüzyılın başlarında nüfuslarının artması sayesinde İzmir Yahudileri kendi cemaatlerini kurmuşlardır. Böylece örgütlenme yoluna gideceklerdir.¹²⁷

İzmir Yahudileri Osmanlı idaresindeki İzmir'de başlangıçta ekonomik açıdan oldukça rahat günler geçirse de depremler, yangınlar, salgın hastalıklar, İmparatorluğun kötü gidişatı sebebiyle XIX. yüzyılda sıkıntılı günler geçirmişlerdir. Üstelik Ermeniler ve Rumlar ticari alanda faaliyetlerini arttırıyor ve her türlü olumsuz olayı Yahudilere karşı kullanmaktan kaçınmıyorlardı. Sabatay Sevi¹²⁸ Hareketi'nin çıkardığı sosyal huzursuzluk kötü gidişatı daha da körüklemiştir. Yahudiler ticaretteki başarıları hasebiyle İmparatorluğun gerilemeye başlamasından bir süre etkilenmeseler bile daha sonra onlar da ekonomik sıkıntıya düşmüşlerdir.¹²⁹

¹²⁴ Hammet Arslan, "Geçmişten Günümüze İzmir Yahudileri: Yerleşme, Kurumsallaşma Süreci ve Mevcut Durum", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5 S. 2 (2016), s. 200.

¹²⁵ Arslan, *agm.*, s. 208.

¹²⁶ Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923)*, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. , 1995), s. 10.

¹²⁷ Arslan, *agm.*, s. 203.

¹²⁸ Sabatay Sevi: (ö. 1087/1676) Mesihlik iddia ederek en büyük Mesihçilik hareketlerinden birine yol açan ve Müslüman olduktan sonra dönme cemaatini kuran Yahudi mistik. bkz. Cengiz Şişman, "Sabatay Sevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), s. 334-335.

¹²⁹ Arslan, *agm.*, s. 200.

İzmir tarih boyunca Anadolu'nun önemli ihracat ve ticaret merkezlerinden birisi olmuştur.¹³⁰ Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin yanı sıra Levantenler de İzmir'de ikamet etmiştir.¹³¹

Levanten kavramı, üzerinde tam bir uzlaşmaya varılmamaktadır, Levanten; Avrupa asıllı olup Yakın Doğu ülkelerine yerleşmiş kimse olarak tanımlanmaktadır.¹³² Kimilerine göre batılı olup Katolik kimseler olarak adlandırılırken, kimilerine göre bu olaya sosyo-ekonomik bir kavram katarak dini kimliklerini bir kenara bırakarak doğuda yaşayan batılı tüccar olarak ifade etmişlerdir. Levantenlerin kimlik yapısıyla ilgili karmaşık bir durum mevcuttur. Farklı kaynaklarda farklı değerlendirme ve tanımlamalar yer almaktadır. Ancak yine de bilinen bir gerçek vardır ki, o da Levantenlerin Batılı insanlar ile yerli azınlıklardan farklı bir toplum olduğudur. Zira Levantenlerin neredeyse tamamı İtalya, Fransa İngiltere, Hollanda, Avusturya, Avusturya-Macaristan vb. devletlerin tebaasındaydılar.¹³³

İzmir'in dünya ticareti açısından önemli oluşu XVII. yüzyılın ortalarına denk gelmiştir. İzmir belli başlı Avrupa ülkeleriyle Osmanlı Devleti arasındaki ticaretin en önemli bağlantı noktalarından biri hâlini almıştır. Batılı gezginlerin kentteki ticari hareketlilikten, çevrenin zenginliği ve ticaretle uğraşanların ekonomik zenginliğinden övgüyle bahsetmesi gibi sebeplerin de etkisiyle XVIII. yüzyılda, pek çok Avrupalı tüccar ve şirketlerinin ilgisini çekmiştir. Ayrıca İzmir coğrafyasında ürünler ticaretin merkezini oluşturan ipek, pamuk, tahılgiller vb. gibi ürünler ön plana çıkıyordu. Liman şehri olması da ürünlerin kolay bir şekilde ulaşımının yapılmasına imkân sağlıyordu. Bu nedenle Levantenler İzmir'i tercih etmişlerdir.¹³⁴

İlk başlarda İzmir'de İtalyan ve Fransızlar hemen hemen tek millet olarak bulunurken, daha sonra çeşitlilik arz edecektir. Sonraları İngiliz, Hollandalılar, Almanlar vb. milletler katılmıştır. İlk olarak Bizans döneminde İtalyanların geldiklerinden bahsetsek de, İzmir'deki tarihsel gelişim sürecini en iyi gözlemlenen

¹³⁰ Ekrem Akurgal, *Eski İzmir I. Yerleşme Kantları ve Athena Tapınağı*, (Ankara: 1983), s.103.

¹³¹ Muharrem Yıldız, "İzmir Levantenleri Üzerine İnceleme", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C. 4 S. 13 (2012), s. 38.

¹³² Mehmet Ziya Pakalın, *Osmanlı Tarih Deneyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3 (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1946), s. 422.

¹³³ Yıldız, *agm.*, s. 38.

¹³⁴ Yıldız, *agm.*, s. 42.

Fransızlar olacaktır. Zaman içinde Fransızlar şehirde ağırlığını hissettirerek en etkin millet halini almıştır. Fransızların resmi sayıları tam olarak bilinmemektedir. Bunun nedeni, ticaret yoğunluğundan kaynaklanan ve kaptanların oturma iznine bakmaksızın bu kişileri gemilere almalarıdır. Kaçak olarak İzmir'e gelen göçmenler, dikkat çekmeden dolaşabilmek ve işlerini yürütebilmek için Türk usulü giyim kuşam tercih ediyorlardı. Saç sakal tıraşlarını bile Türk kültürüne uyduruyorlardı. Dolayısıyla o zamanın şartlarını da hesaba kattığımızda gerçek sayıları net ifade etmek mümkün olmamaktadır.¹³⁵

Osmanlı Devleti, Hollanda ve İngiliz devletlerine daha açıktı. Bunun nedeni, Katolik olmamaları ve dolayısıyla İslamiyet ile ideolojik çekişme geleneğine sahip olmamalarıydı. Fakat özellikle İngilizlerin Anadolu'ya olan ilgilerini ve İzmir'e yerleşimlerinde, Osmanlı ile İngiliz Devleti arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler etkili olmuştur. Ayrıca İngilizlerin dünya ticaretindeki rolünün bunda katkısı bulunmaktadır.¹³⁶

Hollandalılar, İngilizlerin karşısındaki tüm dezavantajlı durumlarına rağmen, İzmir'deki konumlarını güçlendirmişlerdir. Osmanlı Devleti'ndeki merkezi otoritenin kısmen zayıflamasını fırsat bilerek, İzmir'de XVII. yüzyılın ilk on yıllarında hayat bulmuşlardır.¹³⁷

İzmir'i kısa sürede bir Levanten şehri yapan önemli unsurlardan birisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük hoşgörüsüdür. Uygulanan hoşgörü politikası farklı dil, din ve millete sahip olan Rum, Ermeni, Yahudi ve Levantenlerin kendi kültürlerini ve inançlarını özgürce yaşayabilmeleri sağlamıştır. Çeşitli yerlerde açılan bir bütün halini alan ibadethane, hastane, tiyatro vs. kurumları gayrimüslimlerin özgürce yaşadıklarının en büyük kanıtıdır.¹³⁸

XIV. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok şehrinde olduğu gibi, İzmir'de de Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler, gayrimüslimlerin oluşturduğu en kalabalık ve en önemli cemaatlerdi. Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler uzunca bir süre birlikte olmanın da etkisiyle, dinsel gereklerin zorunlu kıldığı farklılıklar haricinde

¹³⁵ Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya(1550-1650)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), s. 85.

¹³⁶ Goffman, *age.*, s. 85; Yıldız, *agm.*, s. 48.

¹³⁷ Yıldız, *agm.*, s. 48.

¹³⁸ Yıldız, *agm.*, s. 44.

âdet ve gelenekler açısından birbirlerine ve Türklere yakındılar. Bu yönüyle üç azınlık grup Levantenlerden ayrılmaktadır. Levantenler, İzmir’de hür türlü etkileşimde bulunmuşlardır. Ekonomi, sağlık, eğitim vb. gibi birçok alanda İzmir’in gelişimine katkı sağlamışlardır.¹³⁹

2.1.2. İzmir’de Eğitim

Eğitim doğduğumuz andan itibaren başlayarak yaşam boyu süren bir faaliyettir. Eğitim planlı ya da tesadüfî gerçekleşebilmektedir. Kişinin zihni, bedeni, duygusal toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi yolunda ona bir takım yetenekler, davranışlar bilgileri kazandırılması çalışmalarının bütününe eğitim diyoruz.¹⁴⁰

Tarih boyunca devletler eğitimi farklı şekillerde gerçekleştirmeye çalışsa da hepsinin ortak noktası topluma katkı sağlayacak bireyler yetiştirilmesiydi. Türk tarihinde eğitim İslamiyet öncesi ve sonrası dönemde farklılık göstermekte özellikle İslamiyet sonrası dönemdeki eğitim faaliyetleri sistemleşerek daha da ileri boyuta gitmektedir.¹⁴¹

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren eğitime büyük önem vermiştir. Özellikle medreseler, devlet için yaygın ve güçlü eğitim kurumlarıydı. Tüm Osmanlı Dönemi eğitimi “medrese dönemi” olarak adlandırabiliriz. Ancak medreseler 1924 yılında kapatılana kadar kendilerini yenileme yoluna gitmemiş, değişen dönemin şartlarında yerlerini batı tarzı eğitim veren kurumlara bırakarak etkisini yitirmiştir. Medreselerin yanı sıra Enderun¹⁴² adında önemli örgün eğitim kurumları da bulunmaktaydı ve bu kurumlarda azınlık çocukları üst düzeyde yönetici olarak

¹³⁹ Yıldız, *agm.*, s. 48.

¹⁴⁰ Akyüz, *age.*, s. 2.

¹⁴¹ Akyüz, *age.*, s. 2-3.

¹⁴² Enderun: Farsçada sarayın iç kısmı anlamındadır. Ancak “saray mektebi” anlamında kullanılmıştır. Enderun Mektebi devletin gücünü korumak ve kapıkulu sınıfını yetiştirmek için kurulmuştur. Enderun mektebinde odalar halinde ve çeşitli kademelerde eğitim ve öğretim faaliyeti yürütüyordu. Talebeleri acemi oğlanlar arasından seçilen bu mektep Osmanlı eğitim sisteminin elit kadro eğitim bölümünü meydana oluşturmaktadır. Mektebe alınacak talebeler acemi oğlanlardan seçilmekteydi. Bu mektepte devşirme usulü ile toplanan yetenekli çocuklar eğitim almaktadır. Enderun Mektebi II. Murat zamanında kurulmuş ve gerçek şahsiyetine Fatih Sultan Mehmet zamanında kavuşmuştur. Bkz. Hüseyin Saraç, “Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre Osmanlı Bürokrasisinde İstihdam Edilen Kayseri Doğumlu Gayrimüslim Devlet Adamları (1839-1883)”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 59 (Güz 2018), s. 240.

yetiştirilmekteydi. Öyle ki bu kurumda eğitim alan çocukların sadrazamlığa kadar yükselebildiklerini görmekteyiz.¹⁴³

Genel olarak, Osmanlı Devleti'nin eğitim özelliklerine baktığımızda, ilköğretim XIX. yüzyılın sonlarına kadar çok basit bir düzeyde kalmış ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar ilkokul üstü örgün eğitim veren kurumlarında yalnızca erkekler okumuştur. Osmanlı'daki eğitimin temel amacı dinidir. Bu nedenle "âlim" denilince esas olarak din bilgini anlaşılmaktadır. Müspet ilimlere olan ilgi az sayıda kalmıştır. Eğitim öğretim yöntemi, esas olarak nakilci ve ezbercidir. Tanzimat dönemine kadar eğitim ücretsizdir. Fakat vakıf geliri bulunmayan bazı okullarda öğrencilerden az bir ücret alınmaktaydı. Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan azınlık ve yabancılara öğretim hakkı tanınmıştır, ancak bu faaliyetleri teftiş edilmediğinden devlet için siyasi, ekonomik olumsuz sonuçları görülmüştür. Eğitimde yenileşmelere 1776'lardan itibaren, önce askeri okullar açılarak girilmiştir. Medreseler kendi dışında açılan bu askeri okullarda kısmen, sivil okullarda ise daha geniş ölçüde etkisini göstermektedir.¹⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin neredeyse tüm köy ve kasabalarında karşılaşılabilecek olan ilk eğitim kurumu sıbyan mektepleridir. Bu okulların öncelikli amacı çocuklara dini ve ahlaki kuralları öğretmektir. Öğretme faaliyetini gerçekleştiren yani muallimliğini yapanlar genellikle imam, müezzin veya okuma yazması olan hanımlardır. Kuruluş döneminden Tanzimat dönemine kadar mülki ve askeri sahadaki idarecileri, uzmanları, devlet adamlarını yetiştiren kurum olan medreselerin eğitimcileri de müderrisler olmuştur. Bu iki temel eğitim kurumunun üzerine, 1773'te Askeri okullar, 1846'da Rüşdiye'ler¹⁴⁵, 1847'de Ziraat Okulu, 1848'de Darü'l-muallimin-i Rüşdi, 1859'da Mekteb-i Mülkiyye, 1870'de Darü'l-muallimat ve Darü'l-fünun, 1873'de İdadiler ve Darüşşafaka gibi eğitim kurumları açılmıştır. 1869'da yayımlanan ve II. Meşrutiyet'e kadar geçerli olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

¹⁴³ Akyüz, *age.*, s. 59.

¹⁴⁴ Akyüz, *age.*, s. 59-60.

¹⁴⁵ Rüştiye: Ortaokul iptidai ve idadi arasında üçü ilk ve üçü orta olmak üzere altı sınıflık bir mekteptir. bkz. Devellioglu, "Rüştiye", *age.*, s. 1054.

ile okullar, beş kısma ayrılmışlardır bunlar; sıbyan,¹⁴⁶ rüşdiyye, idadi,¹⁴⁷ sultani¹⁴⁸ ve yüksekokullar şeklindedir.¹⁴⁹

Çalışmanın konusu itibariyle azınlıkların eğitim sistemlerine bakılacak olursa, Osmanlı Devleti'nde, gayrimüslimlerin birçok okul açtığını görülmektedir. Devlet, diğer bazı alanlarda olduğu gibi, eğitim alanında da gayrimüslimleri serbest bırakmış, bunu önceleri eğitim, din ve mezhep imtiyazlarının bir parçası olarak kabul etmiştir. Gayrimüslim milletler, mekteplerini mabetlerinde olduğu gibi kendi cemaat teşkilatları vasıtasıyla kurup işletmekteydiler. Mabetlerinin hemen yanlarında onlara bağlı birer mektepleri bulunmaktaydı. Eğitimin ilk basamağında yer alan mektepler, mahalli cemaatler tarafından idare olunurken; orta dereceli mekteplerle öğretmen yetiştiren okullar ise, millet teşkilatları tarafından idare edilmekteydi. Gayrimüslim nüfusa her konuda olduğu gibi eğitim konusunda hoşgörülü davranıldığıının en önemli kanıtlarından biri de İstanbul'un fatihi, Fatih Sultan Mehmet'in gösterdiği hoşgörülü tutumdur. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra gayrimüslim nüfusu ibadetleri konusunda özgür bırakmıştır. İbadet yerleri ve eğitim kurumlarını birbirine bağlı bir dışlinin çarkları gibi düşünürsek eğitimleri konusunda da ne kadar hoşgörülü davranıldığını görebiliriz.¹⁵⁰

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u alır almaz, azınlıklara hoşgörü ile yaklaşmış, Rumlara ve Galata Latinlerine inanış ve ibadetlerini sürdürmelerine, mahalli idarelerinde serbest kalmalarına, geleneklerini ve benliklerini korumalarına yönelik imkân veren hak ve imtiyazlar tanımıştır. Ermeniler ve sonraları Yahudiler de aynı haklardan yararlandırılmıştır. Din ve eğitim faaliyetleri o dönemler için bir arada yer

¹⁴⁶ Sıbyan Mektebi: İlköğretim seviyesindeki okullara "sıbyan mektebi" veya mahalle (köy) mektebi denilmektedir. 5-6, 11-12 yaşları arasındaki kız ve erkek çocuklarının birlikte eğitim-öğretim gördükleri okuldur. Burada okuma-yazma ve temel dini bilgiler öğretilmiştir ve bu okul, II. Abdülhamit döneminde "ibtidai" ismini almıştır. bkz. Saraç, *agm.*, s. 241.

¹⁴⁷ İdadi: Rüştiyeden sonra yüksekokullara hazırlayan mekteptir. bkz. Devellioğlu "İdadi", *age.*, s. 471.

¹⁴⁸ Sultani: Lise. bkz. Devellioğlu, "Sultani", *age.*, s. 1123.

¹⁴⁹ Özger, *age.*, s. 35.

¹⁵⁰ Ali Güler, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterleri'nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9 (1998), s. 164.

aldığından azınlıklar rahatça eğitimlerini sürdürerek geliştirme imkânını da elde etmişlerdir.¹⁵¹

Osmanlılarda azınlık okullarının açılıp kalkınması nasıl ki ilk kez Fatih'in azınlıklara tanıdığı ayrıcalıklardan ve kiliselerin faaliyetlerinden ayrı düşünülemezse, yabancı okulların açılması konusu da kapitülasyonlardan ve misyonerlik çalışmalarından ayrı düşünülemez.¹⁵²

Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa kralına yardım ettikten sonra, iki devlet arasında yapılan barış ve dostluk anlaşmasından sonra Fransa'ya birçok ayrıcalık tanındı. Zamanla diğer devletler de bu ayrıcalıklardan yararlanmaya başladı. Kapitülasyon adıyla anılan bu ayrıcalıklar, ticaret ve adli konuları kapsasa da zamanla genişletilerek Hristiyanların haklarını korumak bahanesiyle, Batılı devletlerin gizli ve açık amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler haline almıştır. Böylece Batılı devletlerin Osmanlı topraklarında okullar açmaları kapitülasyonlar sayesinde gerçekleşmiştir. Açılan bu okullarla ekonomik, kültürel siyasi gibi birçok alanda misyonerlik faaliyetleri yürütmeye çalışmışlardır.¹⁵³

Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik akımının etkisi ve Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında takındığı tutum nedeniyle yeni adımlar atılarak gayrimüslimlere bazı haklar tanınacaktır. 1839'da Tanzimat'ın ilanıyla birlikte gayrimüslimlerin yeni haklar elde ederek, hukukî statüleri ve hususiyle de eğitim öğretim faaliyetleri ile ilgili farklı düzenlemeler yapılmıştı. Artık gayrimüslimlerin çocukları da Müslümanların çocuklarıyla beraber devletin askeri ve sivil okullarına gidebilecek ve bu okullardan mezun olmalarıyla, devlete atanmaları herhangi bir şarta bağlı kalmaksızın gerçekleşebilecekti. 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı'yla birlikte gayrimüslimler daha fazla haklar elde ederek, Fatih döneminden bu yana gelen gayri resmi olarak sahip oldukları hakları resmi olarak elde edeceklerdi. Böylece cemaat olarak okullar açma ve işletme hakkına sahip olmuşlardır. Daha sonra atılan bu

¹⁵¹ Akyüz, *age.*, s. 103.

¹⁵² Kenan İnan, "Fatih Sultan Mehmet- İstanbul'un Fethi ve Etkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 291.

¹⁵³ Tahsin Fındık, "Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı- Fransız İlişkileri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 568.

adımların getirdiği hatalar anlaşılacak ve Lozan Antlaşması ile birlikte yabancı okullar sorunu ortadan kaldırılacaktır.¹⁵⁴

Devletin uygulamaya çalıştığı modernleşme sürecinde önce “rüşdiye”, sonra “mektep” modern eğitimin sembolü haline geldi. Medrese ve ulema zamanla eğitim işlerinden soyutlandı. Medresenin eğitimdeki değişime gösterdiği tepki, Darülfünun kastedilerek “Medrese kıtlığı mı var?” şeklinde oldu. Tanzimat ile birlikte, kızlara okuma imkânı tanındı. Rüşdiyeler, sanayi ve öğretmen okulları açıldı. Kadınlar öğretmenlik aracılığıyla ilk defa kamusal hayatta meslek edinmeye başladılar.¹⁵⁵

2.1.2.1. Müslüman Okulları

İzmir yapısı itibariyle Anadolu'nun batıdaki en gelişmiş şehridir. Bağnazlıktan uzak hoşgörülü bir yapıya sahip olan İzmir'de eğitim sistemi de oldukça gelişmişti. Devletin bünyesinde yer alan dönemin en iyi okullarından bazıları İzmir'de bulunmaktaydı. Geleneksel ve modern eğitim kurumlarının yanı sıra azınlık okulları da hatırı sayılır bir varlığa sahipti. Bu durumda İzmir'de bulunan gayrimüslim nüfusun etkisinden bahsedebiliriz.¹⁵⁶

Salname-i Vilayet-i Aydın'da, İzmir'de eğitim kurumları olarak eski yöntemler ile eğitim hayatına devam eden medreselerden söz edilmektedir. Medreselerin yanında yeni tarzla eğitim ve öğretim yapan modern okullar da bulunmakta ve bu kurumlar varlığını birlikte sürdürmekteydi. Dönemin medreselerinden örnekler verecek olursak, Katıpzade Medresesi, Yalı Medresesi, Berberzade, Bölükbaşı, Çorakkapı, Darülkura, Faik Paşa, Fatma Hatun, Hacı Mehmed Cami, Hatuniye, İsmail Efendi, Kemeraltı Cami, Kurşunlu, Müftü Cami, Natırzade, Nerdibanlı, Saçmacızade, Salepçizade Hacı Ahmed Efendi, Şeyh Hacı Mustafa Efendi gibi medreseler bunlardan bazılarıdır.¹⁵⁷

İzmir'de yeni eğitim kurumları da bulunmakta ve şehrin eğitim, kültür ortamını değişikliğe uğrayarak gelişimini sağlamaktadır. George Rolleston, Report on Smyrna

¹⁵⁴ Muttalip Şimşek, “Ankara Sancağı'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Eğitim-Öğretim Faaliyetleri (19. Yüzyılın Sonları ile 20. Yüzyılın Başlarında)”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 15 (2016), s. 363.

¹⁵⁵ Özeçoğlu, *agt.*, s. 18.

¹⁵⁶ Mehmet Başaran ve Aysun Sarıbey Haykıran, “19. Yüzyılda İzmir'de Kültürel Faaliyetler”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, S. 6 (2017), s. 8.

¹⁵⁷ Başaran, *agm.*, s. 8.

adlı kitabında, İzmir’de XIX. yüzyıl ortalarına dair eğitim ile ilgili şu bilgiler sunmaktadır. Rolleston, İzmir’deki okulların sayısının 18 olduğu belirterek, bu okulların çalışmalarını vakıf gelirleriyle yürütülen camilere bağlı olarak kurulduğundan bahsedilmektedir. Okulların öğretim ücretleri çok düşük olduğundan, düşük ve orta gelir grubundan ailelerin çocukları eğitim görmektedir. Zengin Türk ailelerinin çocukları, eğitimlerini özel öğretmenler tutarak sağlamayı tercih etmekteydiler. Okullarda dinsel eğitimin yanında azda olsa aritmetik öğretilmekteydi. İzmir’de resmi görevli Türkler arasında yabancı dil bilenlerin çok az olduğu görülmekteydi. Genellikle yabancı dil konusunda gayrimüslimler eğitim vermekteydi, onların yabancı dil konusunda kabiliyetlerinin öne çıktığını söyleyebiliriz.¹⁵⁸

XIX. yüzyılda İzmir’de yenilikçi yaklaşımla birlikte, 1858 yılında ilk Rüşdiye ve 1886’da idadi açılmaktaydı. Gayrimüslimlerin açtığı okullar ekonomilerindeki ayrıcalık nedeniyle eğitim kurumlarına da yansımaktaydı. Rum, Ermeni ve Musevi okulları, Türk okullarına göre daha gelişmişti. Türk okulları için yeni adımlar atılmak istendi. Gayrimüslim okulları ile aradaki farkın kapatılması adına bir komisyon oluşturularak İzmir’deki okullarda düzenleme yoluna gidildi. Gayrimüslim okullarında eğitim faaliyetlerinin yanı sıra Batı’nın etkisiyle misyonerlik faaliyetleri de yürütülmekteydi. Bu faaliyetler Müslümanlardan ziyade devlet içerisinde gayrimüslim cemaatlerin mezheplerine ya da dinlerine yönelik olarak gerçekleşmekteydi.¹⁵⁹

Yapılan düzenlemeler sonrasında, 1876’da Hamidiye Rüşdiyesi, 1886’da İzmir İdadisi, 1892’de Hamidiye Sanayi Mektebi, 1907’de Jandarma Alay Mektebi, 1909’da Dar’ül-Muallimin, 1911’de İnas Rüşdiye, 1914’te Dar’ül-Muallimat açılmaktaydı. Açılan bu okullara ilave olarak, 1902 Bağcılık Aşı Ameliyat Mektebi ile 1911 yılında da Ziraat Mektebi eklenmekteydi. Okulların eğitimci kadroları da aydın kişilerden oluşmaktaydı. Bunlar; Halid Ziya Uşaklıgil, Bıçakçızade İsmail Hakkı, Yusuf Ziyaeddin, Mehmed Kamil Kıbrıslı, Mustafa Keşfi Efendi, Mustafa Rahmi Balaban ve Mustafa Necati gibi eğitimcilerdi. Tüm çalışmalara rağmen Müslüman Türklerin eğitim kurumları ile gayrimüslimlerin eğitim kurumlarını

¹⁵⁸ Başaran, *agm.*, s. 8.

¹⁵⁹ Başaran, *agm.*, s. 8.

karşılaştırılacak olursa, Türklerin eğitim kurumlarının geride kaldığını görmekteyiz.¹⁶⁰

2.1.2.2. Gayrimüslim Okulları

İzmir’de önemli bir varlığa sahip olan Rumların okulları eğitim hayatlarına başarılı bir şekilde devam etmekteydi. Başlangıçta İzmir’deki Rum cemaatinin 1702 yılına kadar örgütlenmiş okulları bulunmaktaydı. 1830’lu yıllarda İzmir’de, Rumlar arasında bir eğitim adına atılımlara başlanmış olduğu görülmekteydi. Bu hamleye, Yunanistan’dan gelenler de dâhil olmuştur.¹⁶¹

1830’lu yıllarda İzmir’deki Rum okullarının kategoriye ayrılması dikkat çekmektedir. Şöyle ki, kutsal kitapların ders kitabı olarak okutulduğu okullar ve kutsal kitapların haftada üç kez okunduğu okullar olarak sınıflandırılmaktaydı. Bu durum, misyonerlerin, İzmir gayrimüslimlerine bakış açılarını ortaya açıkça koymaktadır.¹⁶²

Yunanistan’da uygulanan sistemin aynısı İzmir’de yer alan Rum okullarında uygulanmaktaydı. Rum okullarından bazıları; Rum Okulu, Agios Yoannis Okulu, Halk Okulu, Evangeliki Okulu, bu okulun diğer şubesi olan Küpecoğlu Okuluydu.¹⁶³ Osmanlı Devleti içerisinde yer alan azınlıkların eğitime önem verdiklerini açılan okulların kalitesinden anlayabilmekteyiz. Sadece erkekler için okullar açmamış aynı zamanda kızlar için de kaliteli eğitim veren okullardan bahsedebiliriz. Özellikle Rumlar eğitim konusunda oldukça hassas davranmışlardır. Daha sonra Osmanlı Devleti bu okulların asıl amacının farkına varacak, azınlıkların bağımsızlık adına yürüttükleri mücadelelerde okulların ve alınan eğitimlerin etkisi büyük olacaktır.¹⁶⁴

Osmanlı Devleti bünyesi içinde yer alan ve “millet-i sadıka” yani “en sadık millet” olarak adlandırılan Ermeniler, mahallelerine yerleştikten sonra, ilk yaptığı işlerden biri, okul inşa etmek oldu.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Başaran, *agm.*, s. 9.

¹⁶¹ Özeçoğlu, *agt.*, s. 160.

¹⁶² Özeçoğlu, *agt.*, s. 160-61.

¹⁶³ Başaran, *agm.* s. 9.

¹⁶⁴ Başaran, *agm.* s. 11.

¹⁶⁵ Özeçoğlu, *agt.*, s. 200..

İzmir'deki Ermeni Eğitim Komitesi'nin 7 üyesi bulunmaktaydı. Bu komite, İzmir ile Başpiskoposluk'un idaresindeki tüm Ermeni okullarının idaresini üstlenmişti. Ermeni Milleti Nizamnamesi ile manastırlar dışındaki okullar cismani meclisin idaresine bırakıldığından, İzmir'de de bu komitenin laik bir yönetime sahip olduğu söylenebilir. İzmir'de okullar Ermeni cemaati tarafından açılmıştır. İzmir'deki ilk Ermeni okulu 1799 tarihinde inşa edildiğini görmekteyiz. 1825'te ilaveler yapılan bu okul Mesropyan Okulu diye bilinmektedir. Bu okulun dışında Saint-Hripsime, Kirnaser, Karataş'ta Eşhad Esiraz, Hripsime Kız Okulu ve Vartanyan isimli okullarda İzmir'de eğitim vermekteydi. İslahat Fermanı sonrasında gayrimüslimlere tanınan hakları, birçok alanda olduğu gibi Ermeniler eğitim alanında da suistimal edecek davranışlarda bulunacaktır. Devlete karşı zaruri durumlar oluşturacaklardır.¹⁶⁶

Musevi cemaati de İzmir'de okullar açmıştır. XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Yahudiler, İzmir'de hahamların yönetiminde dini bir eğitim aldılar. Fakat XIX. yüzyılın son çeyreğinde Alliance'ın İzmir Yahudilerinin eğitimine karışmasıyla, modern okullar kurması ve geleneksel okulların programını da modernleştirmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda Yahudi eğitimi ilerlemeye başlayacaktır. Ancak bu ilerleme ve müdahale, sınırlı kalarak Yahudi eğitimini diledikleri seviyeye getiremeyip geniş bir alana yayamamışlardır.¹⁶⁷ Şehrin Musevilere ait en önemli eğitim kuruluşu, "Talmud Thora" adını taşıyan yetimhaneydi. Diğerleri de, Terakki ve Hanuh Anerin, İtya Anahsa, Musa Falho, Behor Abulanya, Samuel Glomidi, Nesim Kohen, Benyamin Albağlı, Haim Tevah, Karduzu, Behor Levi ve İsak Fahri gibi erkek ve kız iptidaileridir¹⁶⁸. Ayrıca Alyans İsrailite ve Terakki gibi rüşdiyeler İzmir'in eğitim ve kültür yapısı içerisinde yerlerini alan önemli eğitim kurumlarıdır.¹⁶⁹ Bütün bu okullar şunu göstermektedir ki; Osmanlı Devleti dil, din, ırk farkı gözetmeden her millete adaletli yaklaşmış ve gayrimüslimlere de okul açma fırsatını vermiştir. Batılı devletlerin izlediği Şark siyasetinin amacında Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve yıkmak yatıyordu. Eğitim faaliyetleri ve işleyişleri

¹⁶⁶ Özeçoğlu, *agt.*, s. 200-207.

¹⁶⁷ Özeçoğlu, *agt.*, s. 230.

¹⁶⁸ İptidai: İlkokul. bkz. Devellioğlu, "İptidai", *age.*, s. 466.

¹⁶⁹ Başaran, *agm.*, s. 12.

açısından Batı tarzı modern eğitim veren bu okullar zamanla Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen politikalar içerisinde yer alarak bunların bir parçası olacaktır.¹⁷⁰

2.1.2.3. Yabancı Ülkelerin Okulları

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yabancı devletler birçok okul açmıştır. İtalyan, İngiliz, Fransız, Amerikan, Alman, Avusturya-Macaristan kaynaklı açılan okullar karşımıza çıkmaktadır.

İzmir'de de bahsedilen milletlerin açtıkları okullarla karşılaşmaktayız. İtalyanlar, 1865'te Ecole İtaliene ve 1870 yılında Santa-Maria Mektebi'ni daha sonra, Ecoled e l'Immaculée Conception, Saint Polycarpe, 1892 yılında İtalyan Okulu ve 1896'da da Ticaret Meslek Okulu açmışlardır. İngilizler ise, 1848 yılında Bornova İngiliz Koleji, ardından İngiliz Koleji ve İngiliz Ticaret Okulu'nu açarken, Amerikalılar da 1900 yıllarının başında American International College'in açılmasıyla eğitim alanına girmektedir. Fransızlar da diğer devletler gibi İzmir'de okullar açmışlardır. Yönetimlerini rahip ile rahibelerin yaptığı Fransız okulları eğitim konusunda iddialı idi. Bunlar, Propaganda Koleji, Ecolesdes Frères de la Doctrine Chrétienne, Saint Joseph, Saint Jean, Saint André ve Çıraklık, Ecole de Cordélio, Succursale de Gueuz-Tépé, Dames de Sion, Pensionnat de Smyrne, Fransız Hastanesi Okulu belli başlı okullardı. İzmir'de en eski ve tanınmış kolonilerden olan Avusturya-Macaristan kolonisi ise Fransisken Okulu, Mekitarist (Benedikten) Okulu ve Mösyö Oskar Vagez tarafından kurulan Dil Okulu ile İzmir'de etkinliklerini devam ettirmektedirler.¹⁷¹

¹⁷⁰ Adnan Şişman, "Osmanlı Öğrencilerinin Paris'te Tahsil Yaptıkları Mısır ve Ermeni Mektepleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. V S. 2 (Aralık 2003), s. 9.

¹⁷¹ Başaran, *agm.*, s. 11.

3. BÖLÜM: SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİNE GÖRE İZMİR DOĞUMLU GAYRİMÜSLİM MEMURLAR HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

Çalışmamıza konu olan Hicri 1237-1308 / Miladi 1821-22-1890-91 seneleri arasında Sicill-i Ahval defterlerinde, İzmir doğumlu 68 gayrimüslim memur mevcut bulunmaktadır. Bu memur grubunun biyografileri, sosyal statüleri, toplumsal kökenleri, aileleri ve şöhretleri, memuriyetleri süresince almış oldukları rütbe, nişan madalya ve başkaca dilleri, dini durumları çeşitli başlıklar altında incelenecektir.

3.1. MEMURLARIN İSİMLERİ VE DOĞUM TARİHLERİ

Söz konusu memur grubunun toplumsal kökenleri ile ilgili olarak kendilerinin ve babalarının taşıdıkları unvanlar ile sıfatlar toplumsal statüleri hakkında bilgi vermektedir. Osmanlı Devleti'nde mensubu olunan toplumsal sınıfa göre, Türklere ait eski bir unvan olan “bey” ile mülkiye memurları ile okuryazar olan kimselere mahsus olan “efendi” lakapları kullanılmıştır.¹⁷²

Çalışma dâhilindeki gayrimüslim memurların isimlerinde çeşitlilik fazladır. Benzer isimler ile nadir olarak karşılaşılmış ve iki isim benzerliğiyle sınırlı kalmıştır.

Tablo 1. Memurların İsimleri ve Doğum Tarihleri

No	Memurların İsimleri	Doğum Tarihleri (Hicri/Miladi)
1	Kirkor Margosyan Efendi	1237/1821-22
2	Edvar Bulak	1240/1824-25
3	Sahak Abro Efendi	1241/1825-26
4	Yorgaki Efendi	1242/1826-27
5	Hacı Ohannes Efendi	1242/1826-27
6	Kaloset Margosyan Efendi	1245/1829-30
7	Baronyan Haron Efendi	1247/1831-32
8	Yani Nikolayidis Efendi	1247/1831-32
9	Mavrokordato Efendi	1249/1833-34
10	Kostan Efendi	1250/1834-35
11	Karabet Homaryan Efendi	1250/1834-35
12	Simyon Papasyan Efendi	1251/1835-36
13	Asador Efendi	1251/1835-36
14	Boğos Efendi	1255/1839-40
15	Hristaki Efendi	1257/1841-42
16	Mina Efendi	1260/1844-45
17	Gazaros Papazyan Efendi	1260/1844-45

¹⁷² Öntüğ, *agm.*, s. 400.

18	Memuryan Efendi	1260/1844-45
19	İstefan Efendi	1262/1845-46
20	Agop Efendi	1262/1845-46
21	Con Vitali Efendi	1263/1846-47
22	Takvor Efendi	1264/1847-48
23	Dilber Zade Efendi	1264/1847-48
24	Miltiyadi Yakolo Efendi	1266/1849-50
25	Vahan Efendi	1268/1851-52
26	Bedros Abro Efendi	1268/1851-52
27	Miltiyadi Efendi	1271/1854-55
28	Simyon Efendi	1271/1854-55
29	Yani Prekini Efendi	1271/1854-55
30	Danyel Elmas Efendi	1271/1854-55
31	Moris Efendi	1273/1856-57
32	Nikolaki Efendi	1274/1857-58
33	Kigork Efendi	1276/1859-60
34	Agob Efendi	1277/1860-61
35	Bohur Dano Efendi	1277/1860-61
36	Boğur Danon Efendi	1277/1860-61
37	Bohur Rami Efendi	1277/1860-61
38	Sofogli Efendi	1278/1861-62
39	Basil Efendi	1278/1861-62
40	Anton Efendi	1279/1862-63
41	Anastas Efendi	1282/1865-66
42	Yakup Saul Efendi	1284/1867-68
43	Artin Efendi	1285/1868-69
44	Rafael Efendi	1285/1868-69
45	Mihran Odabaşıyan Efendi	1286/1869-70
46	Kostantin Efendi	1287/1870-71
47	Todori İstavridi Efendi	1287/1870-71
48	İsak İlyaglı Efendi	1288/1871-72
49	Vasil Efendi	1288/1871-72
50	Sepon Efendi	1288/1871-72
51	Hasım Hayati Efendi	1289/1872-73
52	Kilayopolos Efendi	1289/1872-73
53	Vartan Efendi	1290/1873-74
54	Yako Jak Yolans Efendi	1291/1874-75
55	İsak Yuşa Efendi	1291/1874-75
56	Davi Efendi	1292/1875-76
57	Baruh Velensi Efendi	1293/1876-77
58	Aleksandır Karanpoli Efendi	1293/1876-77
59	Sezar Tarika Efendi	1294/1877-78
60	Bohur İsak Nesim Efendi	1295/1878
61	Davay Galon Efendi	1296/1878-79
62	Dimitraki Kardiyekopulo Efendi	1297/1879-80
63	Nesim Roso Efendi	1297/1879-80
64	Davidas Avram Efendi	1299/1881-82
65	Musa Levi Efendi	1300/1882-83

66	Jozef Fori Efendi	1304/1886-87
67	Yakub Abbas Efendi	1305/1887-88
68	David Efendi	1308/1890-91

İzmirli gayrimüslim memurların isimlerinin sonlarındaki unvanlara bakıldığı zaman Edvar Bulak¹⁷³ haricinde tüm memurların “efendi” olarak anıldığını görmekteyiz. Memurların adlarının çoğu iki isimden oluşmaktadır. 37 memur çift isimli (örn: Aleksandır Karanpoli Efendi),¹⁷⁴ 29 memur tek isimli (örn: Yorgaki Efendi)¹⁷⁵ iken, 2 memur üç isme (örn: Bohur İsak Nesim Efendi)¹⁷⁶ sahiptir.

Memurlar arasındaki isim benzerliğine bakıldığında çeşitliliğin fazla olduğu göze çarparken az da olsa benzerliğin bulunduğu görülmektedir. En fazla üç ismin aynı olduğu dikkati çekmektedir. Bunlar; Bohur ve İsak ismi olmakta ve bahsi geçen memurların adlarının yanında başka bir isim daha yer almaktadır. Şöyle ki; Bohur Dano Efendi¹⁷⁷, Bohur İsak Nesim Efendi¹⁷⁸, Bohur Rami Efendi¹⁷⁹ ve İsak Yuşa Efendi¹⁸⁰, İsak İlyaglı Efendi¹⁸¹ ile Bohur İsak Nesim Efendi gibi. Bohur ismi genellikle ailenin ilk erkek çocuklarına verilen bir ad olmaktadır. İkişer tane bulunan isimler ise, Miltiyadi, Nesim, Simyon, Yani adlarıdır. Neredeyse aynısı olan tek bir harf ayrımı nedeniyle aynı isim kategorisine dâhil etmediğimiz isimler de bulunmaktadır. Bunlar, Agob¹⁸² ile Agop¹⁸³ ve Yakub¹⁸⁴ ile Yakup¹⁸⁵ isimleridir.

İzmir doğumlu gayrimüslim memurlar H. 1237 / M. 1870-71 ile H. 1308 / M. 1890-91 yılları arasında kapsayan doğum tarihlerine sahiptir. Bu süreç bize aynı zamanda Sicill-i Ahval Komisyonu'nun ne kadar uzun bir tarihe sahip olduğunu da göstermektedir.

¹⁷³ BOA. DH. SAİD. 1/1016.

¹⁷⁴ BOA. DH. SAİD. 136/463.

¹⁷⁵ BOA. DH. SAİD. 3/496.

¹⁷⁶ BOA. DH. SAİD. 116/285.

¹⁷⁷ BOA. DH. SAİD. 81/417.

¹⁷⁸ BOA. DH. SAİD. 116/285.

¹⁷⁹ BOA. DH. SAİD. 8/413.

¹⁸⁰ BOA. DH. SAİD. 75/131.

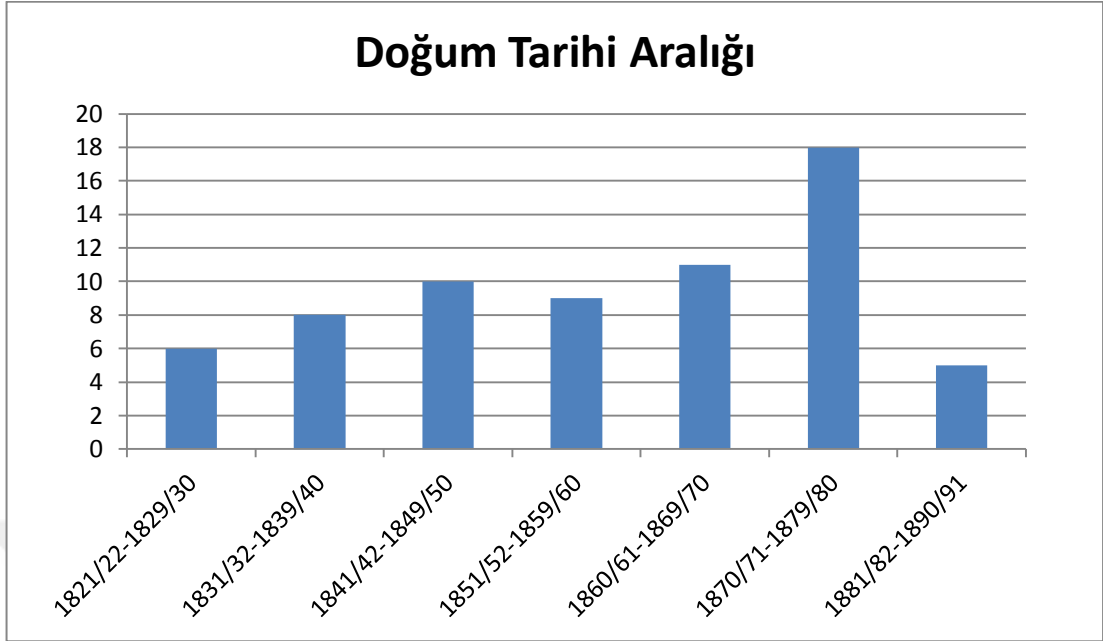
¹⁸¹ BOA. DH. SAİD. 112/183.

¹⁸² BOA. DH. SAİD. 126/73.

¹⁸³ BOA. DH. SAİD. 2/958.

¹⁸⁴ BOA. DH. SAİD. 183/221.

¹⁸⁵ BOA. DH. SAİD. 182/69.

Grafik 1. Memurların Doğum Tarihi Aralığı

Memur grubunu doğum tarihlerini temel alarak 7 gruba ayırdık. Bahsedilen tarih aralıklarından en fazla, H. 1237 / M. 1870-71 ve H. 1297 / M. 1879-80 yılları arasında kalan memur grubuna aittir. 18 memur bu tarih aralığında dünyaya gelmiştir. En az ise 6 memur ile H. 1299 / M. 1881-82 ve H. 1308 / M. 1890-91 yılları arasına aittir.

Birkaç memur kuşağını kapsayan memurlar arasında en yaşlısı H. 1237 / M. 1821-22 doğum tarihli Kırkor Margosyan Efendi'dir.¹⁸⁶ Doğum tarihi itibariyle kendisine en yakın olan kişi Edvar Bulak'tır¹⁸⁷ ve aralarında 3 yıl gibi bir fark bulunmaktadır. En genç memur ise H. 1308 / M. 1890-91 doğum tarihli David Efendi'dir.¹⁸⁸ En yaşlı ve genç memur arasında yetmiş bir yıllık fark vardır.

¹⁸⁶ BOA. DH. SAİD. 4/350.

¹⁸⁷ BOA. DH. SAİD. 1/1016.

¹⁸⁸ BOA. DH. SAİD. 183/221.

Aynı yıl içinde dünyaya gelen memur sayısı en fazla 4'tür. Bu memurlar; Miltiyadi Efendi¹⁸⁹, Simyon Efendi¹⁹⁰, Yani Prekini Efendi¹⁹¹, Danyel Elmas Efendi'dir.¹⁹² Bahsi geçen memurlar H. 1271 / M. 1854-55 yılında doğmuşlardır.

3.2. MEMURLARIN BABA İSİMLERİ VE BABA MESLEKLERİ

Tercüme-i hâl varakası doldurulurken eğer memur tanınmış bir sülaleye mensup ise bunun da belirtilmesi gerekmektedir.¹⁹³ İzmir doğumlu gayrimüslim memurların toplumsal kökenlerine dair ilk dikkati çeken nokta, onların ailelerinin taşıdıkları unvanlardır. Unvanlar şehirleri, baba adları, meslekleri gibi birçok konu hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 2. Memurların Baba İsimleri ve Baba Lakapları

No	Memur İsimleri	Baba İsimleri	Baba Lakapları
1	Artin Efendi	Karabet	Mumcuoğlu
2	Asador Efendi	Sergiz	Kuşadalı
3	Kostan Efendi	Kostanyan Kalost Ağa	Akhisarlı
4	Miltiyadi Yakolo Efendi	Anastas Efendi	Ankaralı
5	Sezar Tarika Efendi	Jozef Tarika Efendi	İstanbulu
6	Vahan Efendi	İstefan Efendi	Sivaslızade
7	Yorgaki Efendi	Vasilaki	Ispartalıoğlu

68 memurdan Ispartalıoğlu¹⁹⁴, Sivaslızade¹⁹⁵, Mumcuoğlu¹⁹⁶ gibi aile şöhretlerini taşıyan üç memurdan bahsedilmektedir. Dört memurun da baba isimlerinin önünde yer alan lakapları kayıtlarda belirtilmiştir. Bu lakaplar şehir adlarıyla özdeşleşmiştir. Gayrimüslimler arasında aile şöhretlerinin çok gelişmediğini söyleyebiliriz. Müslümanlar arasında lakaplar daha fazla kullanılmakta ve çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin, Rizeli Müslüman devlet adamlarında kullanılan lakaplar Şişmanzade, Alemdarzade, Tuzcuzade, Behlülzade gibi.¹⁹⁷

¹⁸⁹ BOA. DH. SAİD. 9/383.

¹⁹⁰ BOA. DH. SAİD. 1/628.

¹⁹¹ BOA. DH. SAİD. 27/21.

¹⁹² BOA. DH. SAİD. d,16/475.

¹⁹³ Kevser Değirmenci, "Bir Prosopografi Örneği: Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Uşaklı Memurlar", *CIEPO*, C. 1 (Uşak: 2011), s. 475.

¹⁹⁴ BOA. DH. SAİD. 3/496.

¹⁹⁵ BOA. DH. SAİD. 11/363.

¹⁹⁶ BOA. DH. SAİD. 102/315.

¹⁹⁷ Saraç, *age.*, s.42.

Tablo 3. Memurların Baba İsimleri ve Baba Meslekleri

No	Memur İsimleri	Baba İsimleri	Baba Meslekleri
1	Agob Efendi	Kirkor Efendi	İzmir Rüşûmat Müdüriyeti Anbar Memuru
2	Agop Efendi	Şahinyan Efendi	
3	Aleksandır Karanpoli Efendi	Anastas Karanopali	Esnaf (Aşçı)
4	Anastas Efendi	İstrati Efendi	İzmir Telgrafhanesi Muhaberat-1 Ecnebiye Başmemuru
5	Anton Efendi	Yani	Tüccar
6	Artin Efendi	Karabet	
7	Asador Efendi	Sergiz	
8	Baronyan Haron Efendi	Baron Ağa	Tüccar
9	Baruh Velensi Efendi	Salamon Velensi Efendi	Sarraf
10	Basil Efendi	Naum Ağa	Esnaf
11	Bedros Abro Efendi	Asador Bedros	
12	Boğos Efendi	Karabet Efendi	
13	Boğur Danon Efendi	Yako Efendi	
14	Bohur Dano Efendi	Yako	
15	Bohur İsak Nesim Efendi	Nesim Ağa	
16	Bohur Rami Efendi	İsak Çekorel	
17	Con Vitali Efendi	Vitalis Ağa	Esnaf
18	Danyel Elmas Efendi	Ohannes Elmas	
19	Davay Galon Efendi	Bensinyon	
20	Davi Efendi	Merkadon	Tüccar
21	David Efendi	Bohur Musa	Şişeci Esnafı
22	Davidas Avram Efendi	Yasef Efendi	Tellal
23	Dilber Zade Efendi	Ohannes Dilber	Tüccar
24	Dimitraki Kardiyekopulo Efendi	Teoflo Kardiyekopulo	Tüccar
25	Edvar Bulak	Bulak	Takvim-i Vekayi Gazetesi Müdürü
26	Gazaros Papazyan Efendi	Hacador	
27	Hacı Ohannes Efendi	Sergiz Efendi	Millet Kethüdası
28	Hasım Hayati Efendi	Nisyon Efendi	Tüccar
29	Hristaki Efendi	Dimitri	
30	İsak İlyâğlı Efendi	Avram İlyâğlı	Tüccar
31	İsak Yuşa Efendi	Bension Efendi	Tüccar
32	İstefan Efendi	Hacator	
33	Jozef Fori Efendi	Moşe Fori Ağa	
34	Kaloset Margosyan Efendi	Danyel Margosyan	

35	Karabet Homaryan Efendi	Ohannes Homaryan	İzmir İngiltere Konsoloshanesi Baştercümanı
36	Kigork Efendi	Vartan	
37	Kilayopolos Efendi	Panayot Kilayopolos	
38	Kirkor Margosyan Efendi	İstepan Margosyan	Avrupa Tüccarı
39	Kostan Efendi	Kostanyan Kalost Ağa	Mısır Valisi İbrahim Paşa'nın Dersaadet Ticaret Vekâlet Hizmeti
40	Kostantin Efendi	Aristidi Efendi	
41	Mavrokordato Efendi	Nikolaki	Tüccar
42	Memuryan Efendi	Hacı Ohannes Ağa	
43	Mihran Odabaşıyan Efendi	Tatyos Efendi	İzmir Ecnebiye Gümrük Eşya-ı Ayniye Memuru
44	Miltiyadi Efendi	Pavli	Kuyumcu Esnafı
45	Miltiyadi Yakolo Efendi	Anastas Efendi	Tüccar
46	Mina Efendi	Dimitri Hamodopulo Ağa	
47	Moris Efendi	Jak Vanderya Efendi	6. Daire-i Belediye Muhasebecisi
48	Musa Levi Efendi	Boğor Levi Efendi	Deri Sımsarı
49	Nesim Roso Efendi	Bohor Yako Roso Efendi	Tüccar
50	Nikolaki Efendi	Corc Maritüs	
51	Rafael Efendi	İsak Çikorel Efendi	Sımsar
52	Sahak Abro Efendi	Ohannes	
53	Sepon Efendi	Artin Ağa	
54	Sezar Tarika Efendi	Jozef Tarika Efendi	İzmir Telgrafnamesi Muhaberat-ı Ecnebiye Başmemuru
55	Simyon Efendi	Çapan İstefan Efendi	İzmir Fabrika-yı Hümayun Müdürü
56	Simyon Papasyan Efendi	Ohannes Papasyan Efendi	Tüccar
57	Sofogli Efendi	Petre Dragon	Tüccar
58	Takvor Efendi	Matyos	
59	Todori İstavridi Efendi	İstavraki Ağa	
60	Vahan Efendi	İstefan Efendi	İzmir Tüccarı
61	Vartan Efendi	Kirkor Ağa	
62	Vasil Efendi	Vasil Aristovolos Efendi	Tüccar
63	Yako Jak Yolans Efendi	Salamon Valans Efendi	Sarraf
64	Yakub Abbas Efendi	Refail Abbas Efendi	
65	Yakup Saul Efendi	İlya Saul Efendi	İzmir Tüccarı
66	Yani Nikolayidis Efendi	Nikola	Sarraf

67	Yani Prekini Efendi	İstelyano Prekini	Tüccar
68	Yorgaki Efendi	Vasilaki	Tüccar

Babalarının isimlerinin unvanlarına bakıldığında; 25 efendi, 11 ağa, 32 unvanı belirtilmeyen memur babasına rastlanılmıştır. Ayrıca belgelerin bazılarında baba isimlerinin önünde lakapları da verilmiştir, Hacı Ohannes Efendi¹⁹⁸ gibi.

Dikkat çeken diğer bir husus “Hacı” sıfatıdır. Hem bir memurda hem de bir memurun baba isminde bulunan bu sıfatı daha ilginç kılan her iki ismin de Ohannes oluşudur. “Hacı” tabirini sıfattan ziyade isim kategorisine dâhil etsek de, bu durum Gayrimüslim memurların inanç sistemlerinde yer alan bir ibadet sonrasında kendilerine verilen bir sıfat olma ihtimali kuvvetlidir. Müslüman olan gayrimüslimlere de “Hacı” ifadesi kullanılabilir. Müslümanlar için “Hacı” tabirinin kullanılması alışagelmiş bir durumdur, fakat gayrimüslim memurlar için bu tabirin kullanılması istisnai olarak rastlanan durumlardandır. Kozanlı 55 gayrimüslim memur içerisinde de yalnızca üç memurda bu duruma rastlanılmıştır.¹⁹⁹

Memurların baba isimlerinde çeşitlilik dikkat çekerken, en fazla 6 memurun baba adında benzerlik görülmektedir. Bu 6 memur; Sahak Abro Efendi²⁰⁰, Dilber Zade Efendi²⁰¹, Danyel Elmas Efendi²⁰², Karabet Homaryan Efendi²⁰³, Simyon Papasyan Efendi²⁰⁴ ve Memuryan Efendi²⁰⁵ olup altısının da baba isimleri Ohannes’tir. Daha sonraki benzerlikler ikiden fazla değildir. İkişer benzerliği bulunan baba adları; Anastas, İsak, Karabet, Kirkor, Salamon, Sergiz ve Yako’dur.

Yazılışları itibariyle küçük farklılıkları olan ama birbirlerini çağrıştıran isimler de bulunmaktadır. Örneğin; Hacador²⁰⁶ ile Hacator²⁰⁷ gibi. Bu tarz benzerlikler, Bensiyon ile Bension, İstefan ile İstepan arasında da bulunmaktadır. Bu durumu kaydı tutan görevlilerin gayrimüslim memur isimlerini Osmanlıcaya uyarlarken telaffuz esnasında yaşadıkları zorluklara bağlayabiliriz.

¹⁹⁸ BOA. DH. SAİD. 8/499.

¹⁹⁹ Özdemir, *agt.*,s.40.

²⁰⁰ BOA. DH. SAİD. 4/178.

²⁰¹ BOA. DH. SAİD. 174/271.

²⁰² BOA. DH. SAİD. 16/475.

²⁰³ BOA. DH. SAİD. 2/360.

²⁰⁴ BOA. DH. SAİD. 1/271.

²⁰⁵ BOA. DH. SAİD. 8/499.

²⁰⁶ BOA. DH. SAİD. 20/457.

²⁰⁷ BOA. DH. SAİD. 17/333.

Memurların baba isimleri incelendiğinde, 68 memurun baba adlarından yalnız biri üç isimden oluşmaktadır. Bu baba adı Bohor Yako Roso Efendi'ye²⁰⁸ aittir. 67 memurdan Geriye kalan 30 memurun babasının adı çift, 37'sinin baba adının tek isimden oluştuğu görülmektedir.

Memurların baba meslekleri incelendiğinde, 68 memurdan 40'nin babasının mesleğine belgelerden ulaşılabilmektedir. Memurların yaklaşık olarak %40'nin baba mesleği hakkında bilgi verilmediği görülmektedir. Baba mesleğinin belirtilmeme durumunun gayrimüslim memurlar arasında daha yaygın olduğunu ifade eden Findley'e göre bu durumun nedenini; memuriyetteki deneyimsizlikleri ve babalarının mesleğinde övünülecek bir yön görmemeleri olarak açıklamaktadır.²⁰⁹ Baba mesleği bilgisine ulaşılan 40 kişiden, 18'inin tüccar olması nedeniyle, çoğunluğun tüccarlık mesleğine sahip olduğu sonucuna varılmaktadır.

Memurların babalarının sahip olduğu meslekler açısından değerlendirme yapılırsa; 25 efendi unvanı taşıyan memur babasından 20'sinin mesleği belirtilmiş 5'inin mesleği belirtilmemiştir. Mesleği belirtilenlerden 8 tüccar, 2 simsar, 2 sarraf, 2 İzmir Telgrafnamesi Muhaberat-ı Ecnebiye başmemuru, 1 millet kethüdası, 1 Daire-i Belediye muhasebecisi, 1 İzmir Fabrika-yı Hümayun müdürü, 1 Rüsûmat Müdüriyeti memuru, 1 tellal, 1 İzmir Ecnebiye Gümrük Eşya-ı Ayniye memuru olduğu görülmektedir.

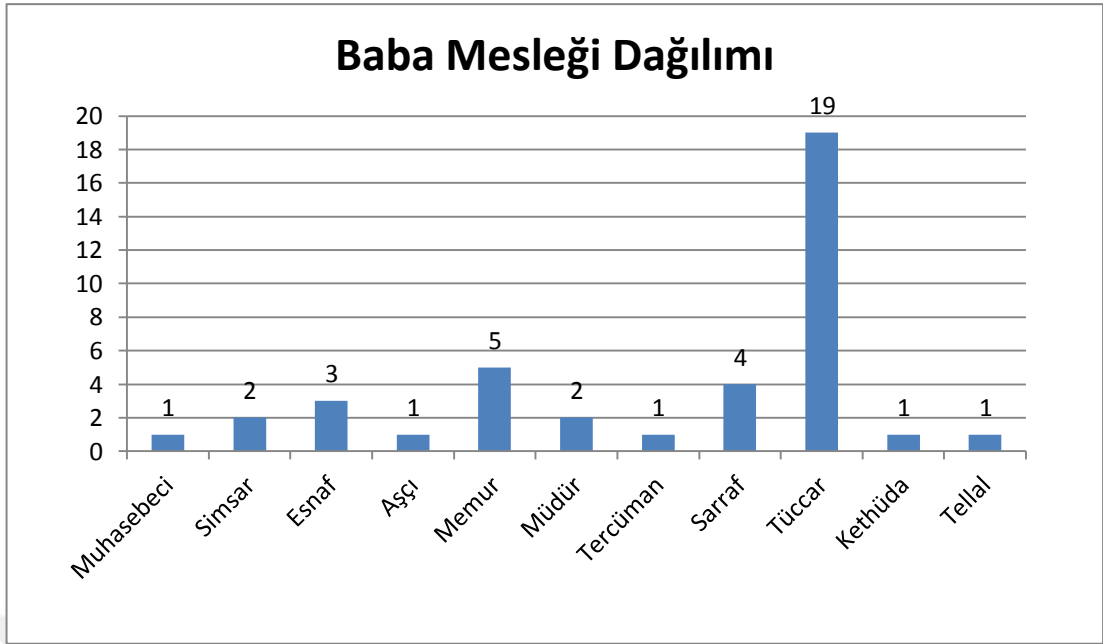
Mevcut 11 ağadan, 2'sinin de mesleği tüccar, 2'sinin esnaf olduğu belirtilmiş fakat ne esnaf olduğu belirtilmemiştir. 7 ağanın mesleğinden bahsedilmemiştir.

Herhangi bir unvanı bulunmayan memur babalarından sadece 16'sının meslek bilgisine ulaşılmaktadır. Mesleği belirtilenlerin 10'u tüccar, 2'si sarraf, 1'i aşçı, 1'i esnaf, 1'i Takvim-i Vekayi gazetesi müdürü, 1'i İzmir İngiltere Konsoloshanesi baştercümanıdır. Bahsi geçen 10 tüccardan biri olan İstapan Margosyan²¹⁰ Avrupa tüccarı olarak özellikle belirtilmiştir.

²⁰⁸ BOA. DH. SAİD. 183/91.

²⁰⁹ Öntuğ, *agm.*, s.400.

²¹⁰ BOA. DH. SAİD. 4/350.

Grafik 2. Memurların Baba Mesleği Dağılımı

Genel olarak memurların babalarının muhasebeci, simsar, esnaf, aşçı, memur, müdür, tercüman, sarraf, tüccar, kethüda ve tellal mesleklerine sahip olduklarını görmekteyiz. Bu meslekler içerisinde ilk sırada yer alan tüccarlık mesleğini sırasıyla memur, sarraf, esnaf, simsar, müdür takip etmektedir. Ayrıca birer tane muhasebeci, aşçı, tercüman, kethüda, tellal meslekleri vardır.

3.3. MEMURLARIN MİLLİYETLERİ

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış İzmir, farklı milletleri içerisinde barındırmaktadır. Şehir uzun yıllar Bizans'ın elinde bulunmuş, daha sonra Türklerin eline geçmiştir. 1424-1919 yılları arasında ise kesintisiz Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.²¹¹

Osmanlı Devleti uyguladığı hoşgörü politikasıyla diğer milletlere saygı duymuş ve uzun yıllar Türk-Müslümanlar ile gayrimüslim unsurlar bir arada yaşamışlardır. İzmir nüfusunun içinde büyük çoğunluk Türklere ait iken, onları ikinci sırada Rumlar takip etmekteydi. Daha sonra Ermeniler ve ardından Yahudiler

²¹¹ İpek, *agm.*, s. 201.

gelmekteydi. Birlikte yaşama kültürünün en güzel örneklerinden biri İzmir’de veriliyor denilebilirdi.²¹²

Türkçede Rum denince Hristiyan Ortodoks mezhebinden olan ve Yunanca konuşan kimse anlaşılır. Rum, Romeos (Romalı) sözcüğünden bozularak günümüze ulaşmış bir isimdir. Tarih içinde siyasi, ekonomik ve kültürel anlam değişikliklerine bağlı olarak farklı anlamlarda da kullanılmıştır.²¹³

Rumların Türklerle ilk teması Osmanlıdan çok öncesine dayanmaktadır. İlk temas Büyük Selçuklular devrinde başlamıştır. Bu anlamda Rumların Türk yönetimi altında girmeleri İstanbul’un fethinden çok önce, XI. yüzyılda Türklerin Anadolu’ya girmeleriyle başlamıştır. Bu dönemden başlayarak, Rumların tarihi doğrudan ve kesintisiz bir biçimde Türk tarihiyle ilişkilidir. Malazgirt zaferinden (1071) sonra Türk boyları Anadolu’ya yönelmeye başlamışlardır. Böylece bu topraklarda iki farklı toplum karşı karşıya gelmiştir. Bunlar yerleşik Hristiyan Rumlar ile göçebe ya da yarı göçebe olan Müslüman Türk boyları idi. Güçsüzleşen ve yoksullaşan Bizans devletinin ordusu Türklerin ilerleyişini durduramıyor ve ağır vergiler altında ezilen Rumlar da Türklerin bu ilerleyişine karşı koymuyorlardı. Çünkü Bizans idaresiyle Türk idaresini karşılaştırdıklarında Türk idaresinin daha adil olduğunu görüyorlardı.²¹⁴

Daha sonraki yüzyıllar içerisinde de bu durum böyle devam edecek ve Osmanlı yönetiminden ve tutumundan memnun olan gayrimüslimler Fatih Sultan Mehmet’in 1453 yılında İstanbul’u fethetmesinin ardından geniş hak ve hürriyetler verilecektir. Fatih’in Patrik ve Patrikhaneye vermiş olduğu ve diğer Osmanlı padişahları tarafından da sürdürülen haklar öylesine geniş tutulmuştur ki, adeta devlet içinde devlet görüntüsü ortaya çıkmıştır. İstanbul Rum Patriği’ne sadece Rum cemaatinin liderliği verilmemiş, bunun yanı sıra Avrupa’daki tüm Ortodoksların lideri olması ayrıcalığı da sunulmuştur. Ayrıca Rumlar, Patrikhane öncülüğü ve denetiminde bağımsız dini hayat ve dinle ilgili müesseselerinin yanında, bağımsız mahkemelerini,

²¹² Neslihan Ünal, *Sorular ile İzmir Tarihi*, (İzmir: Anadolu Basım Yayın, 2017), s. 127.

²¹³ Sürmen, *agt.*, s. 50.

²¹⁴ Sürmen, *agt.*, s. 50.

mahalli idarelerini, vergi toplama düzenlerini ve her türlü eğitim müesseselerini kurmuşlardır.²¹⁵

Yüzyıllarca Osmanlı himayesinde rahat, huzur ve barış içerisinde yaşayan Rumlar, ilerleyen süreçte Rusya'nın Slav politikasına egemen olmak için uyguladığı siyasetin etkisi ve 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımının tesirinde kalarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için ayaklanmışlardır.²¹⁶

Osmanlı bünyesinde yer alan diğer milliyetlerden bir diğeri de Yahudilerdir. Yahudi kelimesinin anlamı üzerine birden çok kanaat ileri sürülmüştür. İsrailoğulları'nın dininin kökeni, Yahudi geleneğinde ilk İbrâni atası ve aynı zamanda ilk Yahudi kabul edilen Hz. İbrahim'e dayandırılmaktadır. Hz. İbrahim'in oğullarından Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakup peygamberin *Yuda* veya *Yehuda* adlı oğlundan yola çıkılarak, Hz. Yakup'un on iki oğlunun soyunu ifade etmek için *Yahudi* denildiği genel olarak kabul görmektedir.²¹⁷

Rum, Ermeni, Yahudi milliyetlerinin yanı sıra Osmanlı topraklarında Batılı devletlerin milletleri de yer almıştır. Fransız, İngiliz, İtalyan vb. milliyetlere sahip kişilerin varlığı tercüme-i hâl kayıtlarında görülmektedir.

Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan memurların milliyet bilgileri Sicill-i Ahvallerde kayıt altına alınmıştır. Bu sayede memurların çoğunluğunun milliyet bilgisine sahip olmaktadır. İzmir doğumlu gayrimüslim memurların milliyetleri açıkça yazıldığı gibi kimi zaman da bu konuyla alakalı herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Çalışmada milliyet bilgileri açıkça yazılmayan memurların, okul, dil ve inanç bilgilerinden kimi zaman da isim kökenlerinden yola çıkılarak bir neticeye ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 4. Memurların Milliyetleri

No	Memurların İsimleri	Milliyetleri
1	Agob Efendi	Ermeni
2	Agop Efendi	*Ermeni

²¹⁵ Sürmen, *agt.*, s. 51.

²¹⁶ Berkes, *age.*, s. 123.

²¹⁷ Sürmen, *agt.*, s. 29.

3	Aleksandır Karanpoli Efendi	Rum
4	Anastas Efendi	Rum
5	Anton Efendi	*Rum
6	Artin Efendi	Ermeni
7	Asador Efendi	*Ermeni
8	Baronyan Haron Efendi	Ermeni
9	Baruh Velensi Efendi	Yahudi
10	Basil Efendi	Rum
11	Bedros Abro Efendi	*Rum
12	Boğos Efendi	*Ermeni
13	Boğur Danon Efendi	Yahudi
14	Bohur Dano Efendi	Yahudi
15	Bohur İsak Nesim Efendi	Yahudi
16	Bohur Rami Efendi	*Yahudi
17	Con Vitali Efendi	Latin
18	Danyel Elmas Efendi	Ermeni
19	Davay Galon Efendi	Yahudi
20	Davi Efendi	Yahudi
21	David Efendi	Yahudi
22	Davidas Avram Efendi	Yahudi
23	Dilber Zade Efendi	*
24	Dimitraki Kardiyekopulo Efendi	Rum
25	Edvar Bulak	Fransız
26	Gazaros Papasyon Efendi	*Ermeni
27	Hacı Ohannes Efendi	*Ermeni
28	Hasım Hayati Efendi	Yahudi
29	Hristaki Efendi	*Rum
30	İsak İlyaglı Efendi	Yahudi
31	İsak Yuşa Efendi	Yahudi
32	İstefan Efendi	*Ermeni
33	Jozef Fori Efendi	Yahudi
34	Kalaset Margosyan Efendi	*Ermeni
35	Karabet Homaryan Efendi	*Ermeni
36	Kigork Efendi	*Ermeni
37	Kilayopolos Efendi	Rum
38	Kirkor Margosyan Efendi	*Ermeni
39	Kostan Efendi	*Ermeni
40	Kostantin Efendi	Rum
41	Mavrokordato Efendi	*Rum
42	Memuryan Efendi	*Ermeni
43	Mihran Odabaşyan Efendi	*Ermeni
44	Miltiyadi Efendi	*Rum
45	Miltiyadi Yakolo Efendi	Rum
46	Mina Efendi	Rum
47	Moris Efendi	*Yahudi
48	Musa Levi Efendi	*Yahudi
49	Nesim Roso Efendi	Yahudi
50	Nikolaki Efendi	Latin

51	Rafael Efendi	Yahudi
52	Sahak Abro Efendi	Ermeni
53	Sepon Efendi	Ermeni
54	Sezar Tarika Efendi	*Latin
55	Simyon Efendi	*Ermeni
56	Simyon Papasyan Efendi	*Ermeni
57	Sofogli Efendi	*Ermeni
58	Takvor Efendi	*Ermeni
59	Todori İstavridi Efendi	Rum
60	Vahan Efendi	*
61	Vartan Efendi	Ermeni
62	Vasil Efendi	Rum
63	Yako Jak Yolans Efendi	Yahudi
64	Yakub Abbas Efendi	Yahudi
65	Yakup Saul Efendi	*Yahudi
66	Yani Nikolayidis Efendi	*Rum
67	Yani Prekini Efendi	Rum
68	Yorgaki Efendi	*Rum

Yukarıda belirtilen tabloda * işareti ile verilen milliyet bilgileri, belgelerde mevcut olmayıp çeşitli kaynaklardan araştırılarak ve isim kökeni ile memurların öğrenim gördüğü okullar göz önünde bulundurularak verilmiştir.

Gayrimüslim memurlardan 17'sinin Rum, 23'ünün Ermeni, 18'inin Yahudi, 3'ünün Latin, 1'inin Fransız olduğu çıkarımında bulunulabilir. Belirtilen Latin milletine mensup üç memurdan ikisi, Con Vitali Efendi²¹⁸ ve Nikolaki Efendi²¹⁹ kayıtlara Latin-Katolik olarak geçmiştir. Sadece milletleri değil mezhepleri de belirtilmiştir. Latin milliyetine dâhil ettiğimiz Sezar Tarika Efendi'nin²²⁰ sicil kaydında sadece Katolik ibaresi yer almasına rağmen, gittiği okullardan ve Latin iki memurdan yola çıkarak Latin olduğu sonucuna varılmıştır. Yalnızca 2 memur hakkında herhangi bir sonuca varılamamıştır. Bu memurlar; Dilber Zade Efendi,²²¹ Vahan Efendi'dir.²²²

İzmir doğumlu gayrimüslimler memurların sayıları sonucunda görülen şudur ki, Ermeni memur sayısı Rum memur sayısından fazladır. Daha önceleri Rum memurlar Osmanlı bürokrasisinin farklı alanlarında Ermenilere oranla daha fazla nüfusa sahip iken, 1821 Yunan isyanından sonra Rumlar sahip oldukları üstünlüğü

²¹⁸ BOA. DH. SAİD. 62/269.

²¹⁹ BOA. DH. SAİD. 84/279.

²²⁰ BOA. DH. SAİD. 70/121.

²²¹ BOA. DH. SAİD. 174/271.

²²² BOA. DH. SAİD. 11/363.

kaybetmişlerdir. 1821 yılından 1856 yılına kadar olan zaman diliminde, daralan bir gayrimüslim kadrosu görülmektedir. 1856 Islahat Fermanı'nın etkisiyle bürokraside artan gayrimüslim mevcudiyeti içerisinde, Ermeniler kısa sürede Rumları geride bırakarak en kalabalık kontenjana sahip olmuşlardır.²²³

3.4. MEMURLARIN DİNİ DURUMLARI

Osmanlı Devleti'nde yer alan gayrimüslimlerin dini ibadetlerini gerçekleştirmeleri, din konusunda hür olmaları için devlet hoşgörülü bir politika izlemiştir. Kuruluşundan yıkılışına kadar azınlıkların dini varlıklarına dair herhangi bir zorlama gerçekleştirilmemiş, hoşgörüden vazgeçilmemiştir. Fatih Sultan Mehmet'in, İstanbul'u fethinin ardından İstanbul'da yaşayan tüm gayrimüslimlerin vicdan özgürlüklerinin güvencede olduğunu bildiren fermanları bunun en iyi kanıtıdır. Ayrıca Sultan 2. Mahmud'un "Ben tebaamı Müslüman ise camide, Yahudi ise havrada, Hristiyan ise kilisede görmek istiyorum." sözü Osmanlı Devleti'ndeki dinî hoşgörüyü vurgulamaktadır.²²⁴

Tüm gayrimüslim unsurlar, mezheplerine göre dini ibadet ve ayinlerini serbestlik ve hoşgörü çerçevesinde gerçekleştirebiliyorlardı. Statüleri fermanlarla belirlenen ibadet mekânlarının dokunulmazlığı vardı. Devlet, bu ibadet yerlerinin yönetimine karışmayarak idaresini ilgili cemaatlerin yönetim teşkilatlarına bırakmıştır.²²⁵

Osmanlı Devleti, eşitlik ilkesini Tanzimat Fermanı ile birlikte hoşgörü zemininden çıkarıp ilk kez hak kimliği kazandırmıştır. 1856 tarihli Islahat Fermanı'yla da, Müslüman ve Hristiyan halk arasında eşitlik sağlama yolunda daha ayrıntılı bir düzenleme yapılarak, bütün dinî topluluklara eşit vatandaşlık hakları sağlamıştır.²²⁶ Osmanlı Devleti'nin başta gayrimüslimleri bu kadar özgür bırakması devletin lehine olurken, zamanla aleyhine doğru bir durum olarak devletin iç işlerine

²²³ Öntüğ, *agm.*, s. 395.

²²⁴ Hande Seher Demir, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Din-Devlet İlişkilerinin Laiklik, Sekülerizm, Teokrasi ve Din Devleti Sistemleri Kapsamında İncelenmesi", *Ankara Barosu Dergisi*, (2013/3), s. 280.

²²⁵ Güler, *agm.*, s. 158.

²²⁶ Demir, *agm.*, s. 281.

müdahale ederek zarar vermek isteyen Avrupalı devletlerin çıkarları adına kullanacaklardır.

Gayrimüslim toplulukların kendilerine mahsus kilise, manastır, havra ve diğer ibadet yerleri ile kendilerine has mezarlıkları bulunuyordu. Kiliselere ve onlara ait vakıf arazilerine kimse karışamazdı. Dini liderlerin tayin beratlarında bu konu özellikle belirtilmiştir. Gayrimüslimlerin dinlerini değiştirme konusunda baskı uygulanmamıştır. İbadet yerlerine yapılan saldırılar devlet tarafından engellenerek suçlular cezalandırılarak bu tür olayların önüne geçmek adına özel bir dikkat sarf edilmiştir. Bu işlem yapılırken de suçlular Müslüman veya gayrimüslim diye ayrılmamış, eşit davranılmaya çalışılmıştır. Kısacası, kilise ve havralar sürekli olarak devletin güvencesi altında bulunmuştur.²²⁷

Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan gayrimüslim topluluklar içerisinde en fazla Hristiyanlık inancına sahip topluluk bulunuyordu. Üç büyük semavi dinden biri olan Hristiyanlık her şeyden önce İsa Mesih anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahiptir. Bu dinin kutsal kitabı İncil'dir. İslamiyet'te de olduğu gibi farklı mezhepleri bulunmakta olan Hristiyanlığın en bilinen üç büyük mezhebi Katolik, Ortodoks ve Protestanlıktan oluşmaktadır. Bu mezheplerin yanı sıra Hristiyanlık daha küçük çaptaki birçok mezhep veya tarikattan meydana gelen çeşitli cemaatlere ayrılmış durumdadır.²²⁸

Hristiyan varlığı kadar olmasa da Osmanlı topraklarında Yahudi, diğer bir deyişle Musevi inancı bulunmaktaydı. Bu inanç, Hz. Musa'ya inananlardan oluşmaktaydı. Kutsal kitapları Tevrat'tı. Diğer semavi dinlerden farklı olarak, Yahudi isimlendirmesi Ya'küb soyundan gelen dinî-etnik grup olarak kullanılmıştır. Böylece Yahudilik hem din hem de etnik unsuru barındıran bir nitelik taşımaktadır.²²⁹ Fakat Yahudi olup Hristiyan inancına sahip olan "Yahudi Hristiyanları" da bulunmaktadır.

²²⁷ Güler, *agm.*, s. 158.

²²⁸ Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), s.368.

²²⁹ Salime Leyla Gürkan, "Yahudi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), s. 184.

İzmir doğumlu gayrimüslim memurların din analizi yapıldığında inanışları bakımından açıkça bilgi veren nadir notlara rastlanmaktadır. Genel bir yorum yapılacak olursa Yahudilerin inançlarının özellikle belirtildiği dikkate değerdir.

Tablo 5. Memurların Dini Durumları

No	Memurların İsimleri	Dini Durumları
1	Baruh Velensi Efendi	Musevi
2	Boğur Danon Efendi	Musevi
3	Bohur Dano Efendi	Musevi
4	Bohur İsak Nesim Efendi	Musevi
5	Bohur Rami Efendi	*Musevi
6	Davay Galon Efendi	Musevi
7	Davi Efendi	Musevi
8	David Efendi	Musevi
9	Davidas Avram Efendi	Musevi
10	Hasım Hayati Efendi	Musevi
11	İsak İlyaglı Efendi	Musevi
12	İsak Yuşa Efendi	Musevi
13	Jozef Fori Efendi	Musevi
14	Moris Efendi	*Musevi
15	Musa Levi Efendi	*Musevi
16	Nesim Roso Efendi	Musevi
17	Nikolaki Efendi	Hristiyan-Katolik
18	Rafael Efendi	Musevi
19	Sezar Tarika Efendi	Hristiyan-Katolik
20	Yako Jak Yolans Efendi	Musevi
21	Yakub Abbas Efendi	Musevi
22	Yakup Saul Efendi	*Musevi

68 memurdan yalnızca 22 memurun inanç bilgisi açık olarak verilmiştir. 20'si Musevi iken, 2'sinin Hristiyan olduğu bilgisine yer verilmiştir. Hristiyan inancına mensup Nikolaki Efendi²³⁰ ve Sezar Tarika Efendi'nin²³¹ mezhepleri de özellikle Katolik olarak belirtirmiştir. Her ne kadar geriye kalan 46 memurun dini inanışları belirtilmese de çoğunluğun Hristiyan olduğu kanaatindeyiz.

Bahsi geçen kayıtlar inanç ibaresinden daha çok milletleri belirtmek amacıyla kayda alınmıştır. Yahudi ya da Musevi milletlerinde inancın tespiti kolay olmaktadır. Rum, Ermeni ve Latinlerin din bilgileri kayıtlarda yer almasa da din analizlerini yapmak mümkündür. Genel olarak Osmanlı toprakları üzerinde yer alan Ermeniler

²³⁰ BOA. DH. SAİD. 84/279.

²³¹ BOA. DH. SAİD. 70/121.

Hristiyan inancına sahiptir. Rumlar da Hristiyan inancına sahip olup Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlıdır. Bu doğrultuda; 22 Ermeni memurun Hristiyan, 19 Rum memurun Hristiyan-Ortodoks inancına sahip olduğu söylenebilir.

3.5. MEMURLARIN EĞİTİM DURUMLARI

Eğitim sürecindeki reformlar Sultan II. Mahmut ve Tanzimat ile başlamıştır. II. Abdülhamid'in devrinde de reform hareketleri devam etmiştir. Osmanlı bürokrasisinde gerçekleşen değişim ve dönüşüm hareketleri için iyi eğitim almış bir kadroya ihtiyaç vardı. İhtiyaç duyulan sivil bürokratik kadronun eğitiminde klasik eğitim kurumları kâfi görülmeyerek, yeni okullara gerek duyulmuştur. Memuriyette artık usta çırak ilişkisinin yeterli olamadığı anlaşılmış, bu sebeple bir tür memurluğa hazırlık işlevini üstlenecek ortaöğretime ihtiyaç duyulmuştur. Tanzimat dönemindeki eğitim uygulamalarının eksikleri II. Abdülhamid döneminde giderilmeye çalışılmıştır. Memleketin dört bir tarafında açılan okullar ile eğitim faaliyetlerine imparatorluk çapında yaygınlık kazandırılmıştır.²³²

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler cemaatlerinin açtıkları okullarda rahatça eğitim görebilmekteydi. Devlet bu imkânı gayrimüslimlere sunmuştur. İzmir'de gayrimüslimlere ait birçok okul, ileri şartlarda eğitim vermekteydi. Şehirde ön plana çıkan gayrimüslim okulları, Rumların Evangelistra Okulu, Ermenilerin Mesropyan Okulu, Yahudilerin Nesim Kohen Okulu ve Alliance İsrailite Okulu, Fransızların Propaganda Koleji'dir.²³³

Tablo 6. Memurların Eğitim Durumları

No	Memurların İsimleri	Eğitim Durumları
1	Agob Efendi	İzmir Ermeni Mektebi
2	Agop Efendi	-
3	Aleksandır Karanpoli Efendi	Rum Mektebi, Mekteb-i Osmani
4	Anastas Efendi	Millet Mektebi
5	Anton Efendi	İzmir Rum Mektebi
6	Artin Efendi	Ermeni Mektebi
7	Asador Efendi	İzmir Nersesyan Ermeni Mektebi

²³² Öntüğ, *agm.*, s. 402.

²³³ Özeçoğlu, *agt.*, s. 519-520.

8	Baronyan Haron Efendi	İzmir Ermeni Mektepleri
9	Baruh Velensi Efendi	Millet Mektebi
10	Basil Efendi	Millet Mektebi
11	Bedros Abro Efendi	Porta Kolej Nam İngiliz Mektebi, Paris Tarik Muaber? Mektebi
12	Boğos Efendi	İzmir Ermeni Millet Mektebi
13	Boğur Danon Efendi	İzmir'de Fransız ve Musevi Mektepleri,
14	Bohur Dano Efendi	İzmir'de Fransız ve Musevi Mektepleri, Mekteb-i Tıbbiye-yi Mülkiye-yi Şahane
15	Bohur İsak Nesim Efendi	Millet Mektebi
16	Bohur Rami Efendi	Sıbyan Mektebi, İzmir Alyans İsrailit Mektebi
17	Con Vitali Efendi	Mekteb-i Mahsusa
18	Danyel Elmas Efendi	Sıbyan Mektebi
19	Davay Galon Efendi	İzmir Musevi Mektebi, İdadi Mülkiyesi, Mekteb-i Fünun Tıbbiye-i Mülkiyesi
20	Davi Efendi	İzmir Musevi Mektebi, Alyans İsrailit Mektebi, İzmir Mektebi İdadi Mülkiyesi
21	David Efendi	İzmir İbtida-i Mektebi, Sıbyan Mektebi, Hayfa Alyans İsrailit Mektebi
22	Davidas Avram Efendi	Millet Mektebi
23	Dilber Zade Efendi	Fransız Propaganda Mektebi
24	Dimitraki Kardiyekopulo Efendi	Dimitri Rum Mektebi İdadisi, Evangelik Rum Mektebi, İzmir İdadi-i Şahane Mektebi
25	Edvar Bulak	Paris'te Parya? Mektebi
26	Gazaros Papasyon Efendi	Sıbyan Mektepleri
27	Hacı Ohannes Efendi	Ermeni Sıbyan Mektebi
28	Hasım Hayati Efendi	İzmir Mekteb-i İdadisi, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane
29	Hristaki Efendi	İzmir Büyük Rum Mektebi
30	İsak İlyaglı Efendi	İzmir Musevi Mektebi, Mektebi İdadi Mülkiyesi, Mekteb-i Tıbbiye-yi Mülkiye-yi Şahane
31	İsak Yuşa Efendi	İzmir Mektebi İbtidası, Mekteb-i Sultani
32	İstefan Efendi	Ermeni Mektebi
33	Jozef Fori Efendi	Millet Mektebi, İzmir Mekteb-i İdadisi
34	Kalaset Margosyan Efendi	Paris Mektepleri
35	Karabet Homaryan Efendi	Ermeni Mesrobyan Mektebi, Paris Muradyan Mektebi
36	Kigork Efendi	Adana? Ermeni Mektebi
37	Kilayopolos Efendi	İzmir Evangelik Nam Rum Mektebi
38	Kirkor Margosyan Efendi	İzmir Ermeni Mektebi
39	Kostan Efendi	Ermeni Mektebi, İzmir Bortanyan? İngiliz Kaboli? Nam İngiliz Mektebi
40	Kostantin Efendi	Sanayi Mühendis Mektebi
41	Mavrokordato Efendi	Paris'te Enriko Koharto Mektebi
42	Memuryan Efendi	İzmir Ermeni Mektebi
43	Mihran Odabaşyan Efendi	Millet Mektebi

44	Miltiyadi Efendi	Millet Mektebi
45	Miltiyadi Yakolo Efendi	İlköğretimine İzmir’de başlamış ve Paris Sen Barb Mektebi
46	Mina Efendi	İzmir Angiliki Asholi? Nam Darü’l-Tedris
47	Moris Efendi	Mekteb-i İbtidai
48	Musa Levi Efendi	İzmir Mekteb-i İdadi Mülkiyesi, Darülfünûn-ı Osmanî Ulum-ı Tıbbiyesi
49	Nesim Roso Efendi	Rodos Ceziresi Musevi Mekteb-i İdadisi, İzmir Alyans İsrailit Mektebi, Darülfünûn-ı Osmanî, Halkalı Ziraat Mektebi
50	Nikolaki Efendi	Millet Mektebi
51	Rafael Efendi	İzmir Alyans İsrailit Mektebi
52	Sahak Abro Efendi	Fransızların Propaganda Mektebi ve Ermenilerin Mesrobyan Mektebi
53	Sepon Efendi	Millet Mektebi
54	Sezar Tarika Efendi	Millet Mektebi
55	Simyon Efendi	Mekteb-i Sultani
56	Simyon Papasyan Efendi	İzmir Fransız Mektebi
57	Sofogli Efendi	İzmir Mesrobyan Mektebi, Rüştüye Mektebi
58	Takvor Efendi	Ermeni ve Fransız Mektepleri
59	Todori İstavridi Efendi	Millet Mektebi
60	Vahan Efendi	İzmir Fransız Mektebi
61	Vartan Efendi	Millet Mektebi
62	Vasil Efendi	Evangelik Mektebi, Bâb-ı Dersaadet’te Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane
63	Yako Jak Yolans Efendi	Millet Mektebi
64	Yakub Abbas Efendi	Millet Mektebi
65	Yakup Saul Efendi	Musevi Mekteb-i İbtidasi, İzmir Talmud Tora Nam Musevi Mektebi
66	Yani Nikolayidis Efendi	İzmir Millet Mektebi
67	Yani Prekini Efendi	İzmir’de Bikola? Evangerlik Nam Mektebi, Boston’da Taş Mühendisi Mektebi
68	Yorgaki Efendi	İzmir Büyük Mektep

Gayrimüslim memurların eğitim aldığı okullar çeşitlilik göstermektedir. Memurlar arasında en fazla tercih edilen okul, Millet Mektebi’dir. Bazı kayıtlarda “İzmir Millet Mektebi” olarak belirtilirken, kimi kayıtlarda “İzmir” ifadesine gerek duyulmamıştır. İzmir doğumlu gayrimüslim memurlardan 17’si Millet Mektebi’nde eğitim görmüştür. Millet Mektebi’nde eğitim gören memurlardan olan Boğos Efendi’nin²³⁴ okul bilgisinde diğerlerinden farklı olarak “Ermeni Millet Mektebi”

²³⁴ BOA. DH. SAİD. 9/963.

tabiri yer almaktadır. Bahsi geçen memurlar içerisinde iki okul bilgisine ulaşılanlar da yer almaktadır.

Millet Mektebi'nin ardından gayrimüslim memurların en fazla tercih ettiği diğer okul; Ermeni Mektebi'dir. Agob Efendi,²³⁵ Baronyan Haron Efendi,²³⁶ Kirkor Margosyan Efendi,²³⁷ Memuryan Efendi,²³⁸ Artin Efendi,²³⁹ İstefan Efendi,²⁴⁰ Kostan Efendi,²⁴¹ Takvor Efendi²⁴² Ermeni Mektebi'nde eğitim görmüşlerdir. Bahsi geçen 9 memurun 4'ünün mekteplerinin önünde "İzmir" ibaresi yer almaktadır. 1 tanesinde Adana Ermeni Mektebi yazılmıştır. Bu istisnai durum Kigork Efendi'ye²⁴³ aittir. Bunun gibi bir durum ile Millet Mektebi'nde de karşılaşılmıştı. Bahsi geçen memurlara ait kayıtlarda bu türden benzer durumlar söz konusu olmaktadır. Örneğin; Rum Mektebi, Fransız Mektebi, İbtida-i Mektebi, Evangelik Rum Mektebi gibi. Bu okulların da bazen İzmir şehrinde olduğu belirtilmiştir. İzmir ibaresi yer almayan okulların farklı şehirler de olabileceği düşüncesiyle değerlendirmelerde şehirler belirtilmemiştir.

Fransız Mektepleri, Rum Mektepleri ve Musevi Mektepleri bahsi geçen okullardan sonra tercih edilenler arasında üst sıralarda yer almaktadır. Bunlara ek olarak Alyans İsrailit Mektebi'nde eğitim gören memurların hatırı sayılır bir varlığı bulunmaktadır.

Eğitimini yurt dışında tamamlayan gayrimüslim memurlar da bulunmaktadır. Bedros Abro Efendi²⁴⁴ Paris Tarik Muaber? Mektebi'nde, Edvar Bulak²⁴⁵ Paris'te Parya? Mektebi'nde, Kaloset Margosyan Efendi²⁴⁶ Paris mekteplerinde, Karabet Homaryan Efendi²⁴⁷ Paris Muradyan Mektebi'nde, Mavrokordato Efendi²⁴⁸ Paris'te

²³⁵ BOA. DH. SAİD. 126/73.

²³⁶ BOA. DH. SAİD. 136/65.

²³⁷ BOA. DH. SAİD. 4/350.

²³⁸ BOA. DH. SAİD. 8/499.

²³⁹ BOA. DH. SAİD. 102/315.

²⁴⁰ BOA. DH. SAİD. 17/333.

²⁴¹ BOA. DH. SAİD. 2/246.

²⁴² BOA. DH. SAİD. 20/231.

²⁴³ BOA. DH. SAİD. 9/983.

²⁴⁴ BOA. DH. SAİD. 26/295.

²⁴⁵ BOA. DH. SAİD. 1/1016.

²⁴⁶ BOA. DH. SAİD. 4/332.

²⁴⁷ BOA. DH. SAİD. 2/360.

²⁴⁸ BOA. DH. SAİD. 1/622.

Enriko Koharto Mektebi'nde, Miltiyadi Yakolo Efendi²⁴⁹ Paris Sen Barb Mektebi'nde, Yani Prekini Efendi²⁵⁰ Boston'da Taş Mühendisi Mektebi'nde eğitim görmüşlerdir. Dikkat çeken husus o dönemde yurt dışında eğitim gören memurların neredeyse tamamı eğitim için Fransa'nın Paris şehrinde yer alan okulları tercih etmeleridir. Bu durum Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisinin göstergesidir.

Memurlar arasında en fazla dört okul bilgisi ile Nesim Roso Efendi²⁵¹ başı çekmektedir. Ardından üç okul bilgisine sahip olduğumuz beş memur şunlardır; Bohur Dano Efendi,²⁵² Davay Galon Efendi,²⁵³ Davi Efendi,²⁵⁴ David Efendi,²⁵⁵ Dimitraki Kardiyekopulo Efendi,²⁵⁶ İsak İlyaglı Efendi'dir.²⁵⁷ Memurlardan yalnızca Agop Efendi'nin²⁵⁸ okul bilgisi bulunmamaktadır. Sadece "İzmir'de Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Rumca okumuştur" bilgisi verilmiştir.

Tıbbiyeyi okuyan memurlardan İsak İlyaglı,²⁵⁹ Mekteb-i Tıbbiye-yi Mülkiye-i Şahane'den 587 numaralı diplomayı, Davay Galon Efendi²⁶⁰ Mekteb-i Fünun-ı Tıbbiye-yi Mülkiyesi'nden 446 numaralı diplomayı alarak mezun olmuştur. Bohur Dano Efendi²⁶¹ de İsak İlyaglı Efendi gibi Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane'den diploma ile mezun olsa da diploma numarasının bilgisi verilmemiştir.

Mavrokordato Efendi²⁶² Paris'te Enriko Koharto Mektebi'nde eğitim görmeyen yanı sıra bir kıta profesör şahadetnamesi de almıştır.

3.6. MEMURLARIN LİSÂN BİLGİLERİ

İzmir'deki yabancı okullarda, tabii olunan devletin dili başta olmak üzere, yabancı diller okutulmaktaydı. Okutulan diller çeşitlilik göstermekteydi. Bu durum İzmir gibi bir şehir için oldukça normaldir. Şehirde yer alan yabancı okullar, Rumca

²⁴⁹ BOA. DH. SAİD. 4/738.

²⁵⁰ BOA. DH. SAİD. 27/21.

²⁵¹ BOA. DH. SAİD. 183/91.

²⁵² BOA. DH. SAİD. 81/447.

²⁵³ BOA. DH. SAİD. 169/3.

²⁵⁴ BOA. DH. SAİD. 99/127.

²⁵⁵ BOA. DH. SAİD. 183/221.

²⁵⁶ BOA. DH. SAİD. 126/377.

²⁵⁷ BOA. DH. SAİD. 112/183.

²⁵⁸ BOA. DH. SAİD. 2/958.

²⁵⁹ BOA. DH. SAİD. 112/183.

²⁶⁰ BOA. DH. SAİD. 169/3.

²⁶¹ BOA. DH. SAİD. 81/447.

²⁶² BOA. DH. SAİD. 1/622.

başta olmak üzere, Ermeniceye de ağırlık vermekteydi. Yabancı okullara az sayıda Müslüman devam etmekteydi. Bu durum yabancı okulların kendi dindaşları ve tebaaları üzerine yoğunlaştığını göstermekteydi. Yabancı okullar aynı zamanda misyoner faaliyetleri de gerçekleştirmekte ve öncelikli olarak kendi dindaşlarının mezheplerini korumayı hedefliyorlardı, daha sonra gayrimüslimleri kendi mezheplerine çekmek için faaliyetlerde bulunmaktaydılar.²⁶³

Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan gayrimüslim memur sınıfının dil kabiliyeti oldukça gelişmiş durumdaydı. Bu memur sınıfından tercüme alanında yararlanılmıştır. Sicill-i Ahvalde memurların bildikleri lisanlar ile ilgili olarak, “aşınadır”, “tekellüm eder”, “kitabet eder” gibi ifadeler kullanılmıştır. Profesyonellikten uzak olan bu tabirler, memurların tüm dillere aynı oranda hâkim olmadıklarını göstermektedir.²⁶⁴

Gayrimüslim memurların yabancı dil konusunda gösterdikleri başarı sayesinde uzun süre tercüme alanında faaliyet göstermişlerdir. Sivil bürokraside yaşanan değişim ve Müslüman ailelerin değişen dönem şartlarıyla birlikte çocuklarını medreselerden çok profesyonel memur olarak yetiştirilmek üzere Batı tarzı okullara göndermeye başlamasıyla yavaş yavaş Müslümanlar da tercümanlık yapmaya başlayacaktır. Bu durumda “Tercüman Odası”nın²⁶⁵ faaliyetlerinin de yadsınmaz bir payı vardır. Osmanlı Devleti’nin Müslüman halkı Avrupa dillerini öğrenmeye teşvik etmesiyle birlikte XIX. yüzyıla kadar Fener Rumlarının ve gayrimüslimlerin elinde bulunan tercümanlık faaliyetleri, artık yerini Müslümanlara bırakacaktır.

İzmir doğumlu gayrimüslim sınıfın Sicill-i Ahval kayıtlarında yer alan belgeleri incelediğimizde dil bilgileri çeşitlilik göstermektedir.

Aşağıdaki tabloda gayrimüslim memurların eğitim gördüğü diller yer almaktadır.

²⁶³ Özeçoğlu, *agt.*, s. 411.

²⁶⁴ M. Murat Öntüğ ve Serap Sunay, “Sivas Doğumlu Ermeni Memurlar (Sicill-i Ahval Defterlerine Göre)”, *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, C. 1 (Sivas: 2007), s. 404.

²⁶⁵ Tercüme Odası: Bab-ı Ali’de tercüme işlerini yapmak, memurlara dil öğretmek ve Avrupa’da görev yapacak elçileri yetiştirmek için oluşturulan bir kurumdur. bkz. Seyfettin Aslan ve Abdullah Yılmaz, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.II S. 1 (2001), s. 294.

Tablo 7. Memurların Lisanları

No	Memur İsimleri	Türkçe	Rumca	Ermenice	İngilizce	Fransızca	İtalyanca	İspanyolca	Almanca	Yahudice	İbranice	Arabi	Farsi
1	Agob Efendi	X	X	X									
2	Agop Efendi	X	X		X	X							
3	Aleksandır Karanpoli Efendi	X	X										
4	Anastas Efendi	X			X	X							
5	Anton Efendi	X	X										
6	Artin Efendi	X		X									
7	Asador Efendi	X	X	X									
8	Baronyan Haron Efendi	X		X									
9	Baruh Velensi Efendi	X				X	X			X			
10	Basil Efendi	X				X						X	
11	Bedros Abro Efendi		X		X	X							
12	Boğos Efendi	X	X	X		X							
13	Boğur Danon Efendi	X	X			X	X	X	X				
14	Bohur Dano Efendi	X	X			X	X	X	X				
15	Bohur İsak Nesim Efendi	X				X							
16	Bohur Rami Efendi	X	X			X				X			
17	Con Vitali Efendi		X			X	X						
18	Danyel Elmas Efendi	X	X			X							
19	Davay Galon Efendi	X				X		X					
20	Davi Efendi	X	X		X	X	X	X	X			X	
21	David Efendi	X	X			X						X	
22	Davidas Avram Efendi	X	X										
23	Dilber Zade Efendi	X	X	X	X	X	X		X				
24	Dimitraki Kardiyekopulo Efendi	X	X			X							
25	Edvar Bulak	X	X		X	X	X						
26	Gazaros Papasyon Efendi	X	X	X									
27	Hacı Ohannes Efendi			X									
28	Hasım Hayati Efendi	X	X			X	X	X		X			
29	Hristaki Efendi	X	X			X	X						
30	İsak İlyaglı Efendi	X	X			X					X		
31	İsak Yuşa Efendi	X	X			X	X	X					
32	İstefan Efendi	X	X	X	X	X	X						
33	Jozef Fori Efendi	X	X			X							
34	Kalaset Markaosyan Efendi					X							
35	Karabet Homaryan Efendi	X	X	X	X	X	X						
36	Kigork Efendi			X								X	X
37	Kilayopolos Efendi	X	X			X							
38	Kirkor Margosyan Efendi	X	X	X	X	X	X					X	X
39	Kostantin Efendi		X			X							
40	Kotsan Efendi	X	X	X	X	X							
41	Mavrokordato Efendi	X	X		X	X	X						

42	Memuryan Efendi	X	X	X		X								
43	Mihran Odabaşıyan Efendi	X	X	X	X	X								
44	Miltiyadi Efendi	X	X			X								
45	Miltiyadi Yakolo Efendi	X	X			X								
46	Mina Efendi	X	X			X	X							
47	Moris Efendi	X	X			X	X							
48	Musa Levi Efendi	X	X			X		X						
49	Nesim Roso Efendi	X	X		X	X		X						
50	Nikolaki Efendi		X			X	X							
51	Rafael Efendi	X	X		X	X	X	X						
52	Sahak Abro Efendi	X	X	X	X	X	X							
53	Sepon Efendi	X	X	X		X								
54	Sezar Tarika Efendi	X	X			X								
55	Simyon Efendi	X		X		X			X					
56	Simyon Papasyan Efendi	X				X								
57	Sofogli Efendi	X	X			X	X							
58	Takvor Efendi	X	X	X		X	X							
59	Todori İstavridi Efendi	X	X			X								
60	Vahan? Efendi	X	X	X		X								
61	Vartan Efendi	X	X	X		X								
62	Vasil Efendi	X	X		X	X								
63	Yako Jak Yolans Efendi	X	X			X	X			X				
64	Yakub Abbas Efendi	X	X		X	X		X						
65	Yakup Saul Efendi	X				X	X	X		X	X			
66	Yani Nikolayidis Efendi	X				X	X						X	X
67	Yani Prekini Efendi	X	X		X	X								
68	Yorgaki Efendi	X	X		X	X	X							

İzmir doğumlu gayrimüslim memurların dil eğitimleri tabloda, Türkçe, Rumca, Ermenice, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Almanca, Yahudice, İbranice, Arabi ve Farsi olarak yer almaktadır. Hakkında bilgisine sahip olunmasına rağmen iki dil tabloda bulunmamaktadır, bu diller Rusça ve Bulgarcadır. Memurlar içerisinde yalnız Vasil Efendi²⁶⁶ bu dillerde eğitim almıştır.

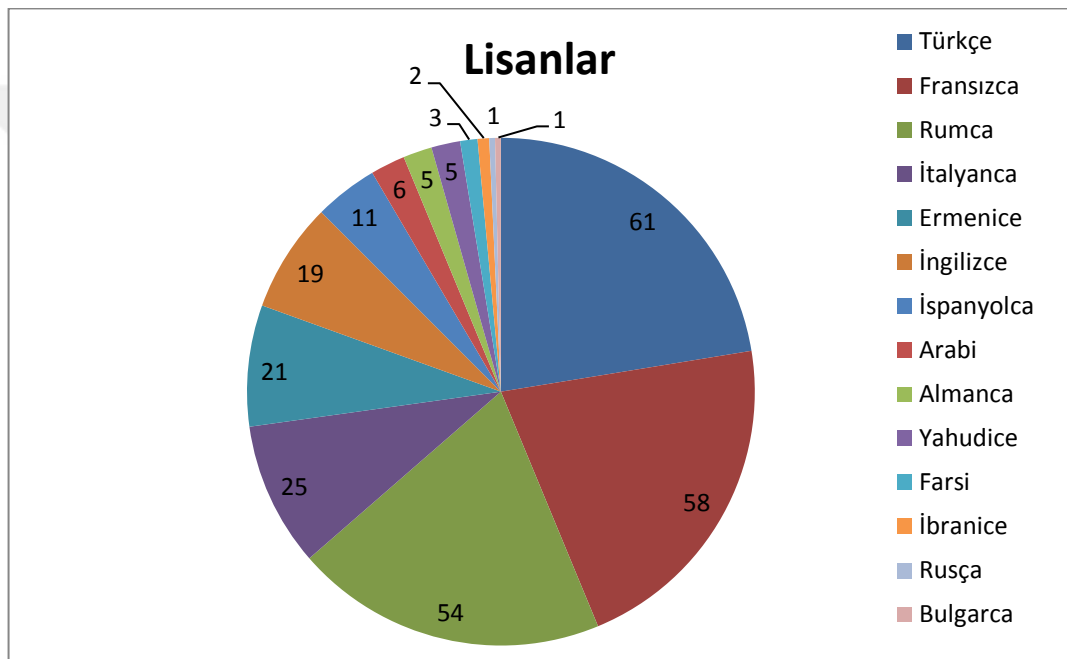
İzmir doğumlu gayrimüslim memurlar arasında dil eğitimi dağılımları incelendiğinde, ilginç sonuçlara varılmaktadır. Öncelikle Müslüman memurlara oranla dil eğitimlerinde çeşitlilik söz konusudur. Oluşturulan tabloda 12 dilden bahsedilmektedir. Memurlar arasında en fazla sekiz dilin eğitimini alan memur olan Kırkor Markosyon Efendi²⁶⁷ ve Davi Efendi²⁶⁸ olarak başı çekmektedirler. Bu memurlar için, bahsedilen dillerden 3'te 2'si hakkında bilgi sahibidirler, denilebilir.

²⁶⁶ BOA. DH. SAİD. 78/417.

²⁶⁷ BOA. DH. SAİD. 4/350.

²⁶⁸ BOA. DH. SAİD. 99/127.

Müslüman memurlar ile kıyaslandığında oldukça yüksek bir orandır. Kırkor Margosyan²⁶⁹ ve Davi Efendi'yi²⁷⁰ 7 tane dil eğitimiyle Dilber Zade²⁷¹ izlemektedir. Dokuz kişi 6 dil, on bir kişi 5 dil, on yedi kişi 4 dil, on sekiz kişi 3 dil, sekiz kişi 2 dil, iki kişinin 1 dil konusunda eğitim aldığı bilgisine ulaşılmaktadır. En fazla kişi, 3 dil eğitiminde yoğunlaşmıştır. 3 dilde eğitim alanlar, on sekiz kişiden oluşmakta ardından bu on sekiz kişiyi, 4 dil eğitimi ile on yedi kişi takip etmektedir. Bahsedilen dil eğitimleri konuşup yazabilme kabiliyetlerini ifade etmeyip sadece dillerin eğitimlerini aldıklarını belirtmektedir. Ayrı bir tablo ile aşına, okur-yazar, kitabet ve tekellüm eder ifadelerini ayrı incelenmiştir.

Grafik 3. Memurların Lisanlarının Dağılımı

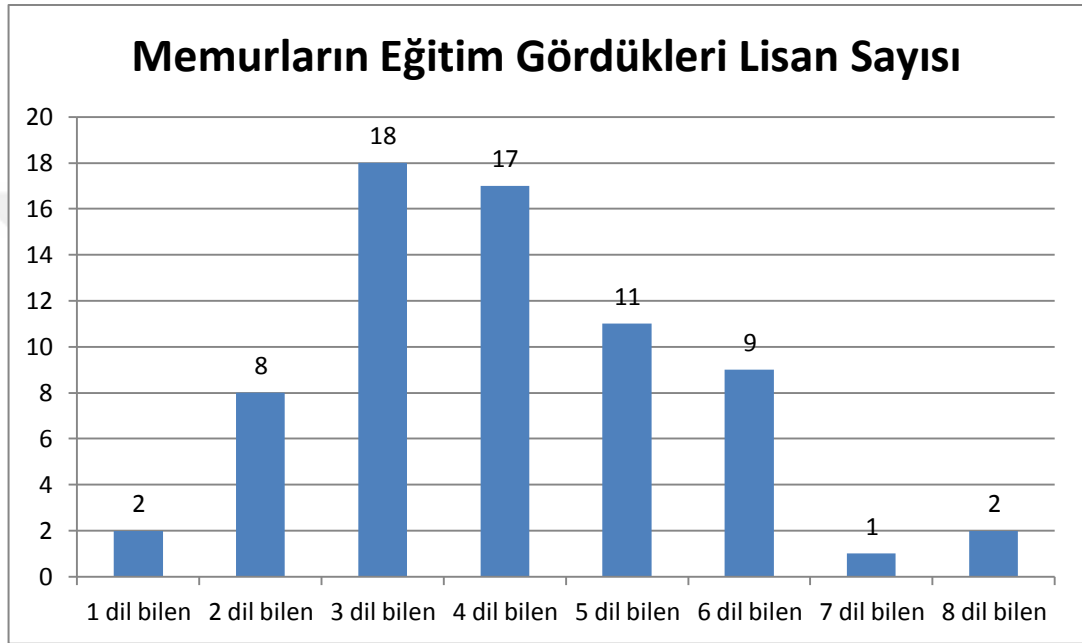
Grafikte belirtildiği üzere; 68 memur içinde Türkçe en fazla bilinen dildir, bu tabii bir durumdur. Türkçeden sonra en fazla bilinen dil Fransızcadır. 61 memur Türkçe, 58 memur Fransızca bilmektedir. Bu bize dönemin yabancı dilinin Fransızca olduğunu kanıtlayan önemli bir istatistiktir. Türkçe ve Fransızca'yı 54 memur ile Rumca takip etmektedir. Sıralama şu şekilde devam etmektedir: 25 memur İtalyanca, 21 memur Ermenice, 19 memur İngilizce, 11 memur İspanyolca, 7 memur Yahudice, 6 memur Arabi, 5 memur Almanca, 5 memur Yahudice, 3 memur Farsi, 2 memur

²⁶⁹ BOA. DH. SAİD. 4/350.

²⁷⁰ BOA. DH. SAİD. 99/127.

²⁷¹ BOA. DH. SAİD. 174/271.

İbranice, 1 memur Rusça ve Bulgarca dil eğitimine sahiptir. Dikkat çeken bir diğer husus da Sicill-i Ahval kayıtlarında İbranice, Yahudice ve Musevi lisanını ortak bir isimle değil de üç farklı şekliyle kullanmasıdır. Hatta İsak İlyaoğlu Efendi²⁷² örneğinde olduğu gibi İbranice ve Musevi lisanı aynı dili ifade etmesine rağmen iki ayrı kullanımla verilmiştir. Bu çalışmada da buna dikkat ederek ayrı başlıklar altında değerlendirmeyi uygun gördük. Ancak bunları tek bir dil olarak değerlendirip bir başlık altında vermek mümkündür.

Grafik 4. Memurların Eğitim Gördükleri Lisan Sayısı

Aşağıda yer alan tabloda memurların hangi dile aşina olduğu, tekellüm veya kitabet ettiği ve okuryazar olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir.

Tablo 8. Memurların Lisanlarının Durumları

No	Memurların İsimleri	Tekellüm	Kitabet	Okuryazar	Aşına
1	Agob Efendi	Rumca		Türkçe Ermenice	
2	Agop Efendi	Türkçe Fransızca İngilizce Rumca			

²⁷² BOA. DH. SAİD. 112/183.

3	Aleksandır Karanpoli Efendi			Rumca Türkçe	
4	Anastas Efendi	Türkçe		İngilizce Fransızca	
5	Anton Efendi	Türkçe		Rumca	
6	Artin Efendi			Türkçe	
7	Asador Efendi	Türkçe Ermenice Rumca	Ermenice	Türkçe	
8	Baronyan Haron Efendi			Türkçe Ermenice	
9	Baruh Velensi Efendi			Türkçe Fransızca İtalyanca Yahudice	
10	Basil Efendi	Türkçe		Arabi Fransızca	
11	Bedros Abro Efendi			Rumca Fransızca İngilizce	
12	Boğos Efendi			Ermenice Fransızca Rumca Türkçe	
13	Boğur Danon Efendi	Türkçe Fransızca Rumca İtalyanca İspanyolca Almanca	Türkçe Fransızca Rumca İtalya İspanyolca Almanca		
14	Bohur Dano Efendi	Türkçe Fransızca Rumca İtalyanca İspanyolca Almanca	Türkçe Fransızca Rumca İtalyanca İspanyolca Almanca		
15	Bohur İsak Nesim Efendi			Türkçe Fransızca	
16	Bohur Rami Efendi			Yahudice Fransızca Rumca Türkçe	
17	Con Vitali Efendi			Fransızca Rumca İtalyanca	
18	Danyel Elmas Efendi	Türkçe Fransızca Rumca		Türkçe Fransızca Rumca	

19	Davay Galon Efendi	Türkçe Fransızca İspanyolca Rumca			
20	Davi Efendi			Türkçe Fransızca Rumca	Almanca
21	David Efendi	Rumca İtalyanca İngilizce Fransızca İspanyolca	İngilizce Fransızca İspanyolca		Türkçe Arapça
22	Davidas Avram Efendi			Türkçe Fransızca	
23	Dilber Zade Efendi	Ermenice Türkçe Fransızca Almanca İtalyanca İngilizce Rumca	Ermenice Türkçe Fransızca Almanca İtalyanca İngilizce Rumca		
24	Dimitraki Kardiyekopulo Efendi			Türkçe Fransızca Rumca	
25	Edvar Bulak	Türkçe İngilizce İtalyanca Fransızca Rumca	Fransızca İngilizce İtalyanca		
26	Gazaros Papasyon Efendi	Rumca		Türkçe Ermenice	
27	Hacı Ohannes Efendi				
28	Hasım Hayati Efendi	Türkçe Yahudice Fransızca İspanyolca İtalyanca Rumca		Türkçe Yahudice Fransızca İspanyolca	
29	Hristaki Efendi			Türkçe Rumca Fransızca İtalyanca	
30	İsak İlyaglı Efendi	Türkçe Fransızca İbrani Musevi Rumca	Türkçe Fransızca İbranice Musevi Rumca		

31	İsak Yuşa Efendi	Türkçe Fransızca İspanyolca	Türkçe Fransızca İspanyolca		
32	İstefan Efendi			Türkçe Ermenice Rumca Fransızca İngilizce İtalyanca	
33	Jozef Fori Efendi			Türkçe Fransızca Rumca	
34	Kalaset Margosyan Efendi				
35	Karabet Homaryan Efendi	Türkçe Fransızca İngilizce Ermenice İtalyanca Rumca	Türkçe Fransızca İngilizce Ermenice		
36	Kigork Efendi		Ermenice		
37	Kilayopolos Efendi	Türkçe		Rumca Fransızca	
38	Kirkor Margosyan Efendi				
39	Kostan Efendi	Türkçe Fransızca İngilizce Ermenice		Türkçe Fransızca İngilizce Ermenice	Rumca
40	Kostantin Efendi			Fransızca Rumca	
41	Mavrokordato Efendi		Fransızca İngilizce İtalyanca Rumca	Türkçe	
42	Memuryan Efendi	Fransızca Ermenice	Türkçe Ermenice		
43	Mihran Odabaşıyan Efendi			Türkçe Ermenice Rumca Fransızca İngilizce	
44	Miltiyadi Efendi	Türkçe Fransızca			
45	Miltiyadi Yakolo Efendi	Fransızca Rumca	Fransızca Rumca		Türkçe
46	Mina Efendi			Türkçe Fransızca Rumca İtalyanca	

47	Moris Efendi	Türkçe Rumca Fransızca İtalyanca	Fransızca İtalyanca		
48	Musa Levi Efendi	Türkçe Fransızca İspanyolca			Rumca
49	Nesim Roso Efendi	Türkçe Fransızca İngilizce İspanyolca Rumca	Türkçe Fransızca İngilizce İspanyolca		
50	Nikolaki Efendi			İtalyanca Rumca Fransızca	
51	Rafael Efendi	Türkçe Rumca Fransızca İtalyanca İspanyolca	Türkçe Rumca Fransızca İtalyanca İspanyolca		İngilizce
52	Sahak Abro Efendi	Türkçe Fransızca İngilizce İtalyanca Ermenice Rumca	Türkçe Fransızca İngilizce İtalyanca Ermenice Rumca		
53	Sepon Efendi			Türkçe	
54	Sezar Tarika Efendi			Türkçe Fransızca Rumca	
55	Simyon Efendi		Ermenice Fransızca Almanca	Türkçe	
56	Simyon Papasyan Efendi		Fransızca	Türkçe	
57	Sofogli Efendi	Türkçe Rumca Fransızca		İtalyanca	
58	Takvor Efendi			Türkçe	
59	Todori İstavridi Efendi	Fransızca		Türkçe Rumca	
60	Vahan Efendi				Türkçe Fransızca Rumca Ermenice
61	Vartan Efendi	Rumca		Türkçe Fransızca Ermenice	

62	Vasil Efendi	Rusça Bulgarca		Türkçe Rumca Fransızca İngilizce	
63	Yako Jak Yolans Efendi			Türkçe Fransızca Rumca Yahudice İtalyanca	
64	Yakub Abbas Efendi			Türkçe İngilizce Fransızca İspanyolca Rumca	
65	Yakup Saul Efendi	Türkçe İbranice Fransızca Yahudice Rumca İspanyolca İtalyanca	Türkçe İbranice Fransızca Yahudice		
66	Yani Nikolayidis Efendi				Türkçe Fransızca İtalyanca
67	Yani Prekini Efendi	Türkçe	Türkçe	Rumca Fransızca İngilizce	
68	Yorgaki Efendi	Türkçe	Türkçe		

Tabloda memurların lisan bilgileri içerisinde en fazla “tekellüm” en az ise “aşınadır” ibaresi yer almaktadır. Tekellüm, okuryazar, kitabet ve aşına ibarelerinde dil olarak çoğunluk Türkçeye aittir. “Tekellüm” edilen dilleri, Türkçe 27, Fransızca 24, Rumca 22, İtalyanca 11, İspanyolca 9, İngilizce 8, Ermenice 6, Almanca 3, Yahudice 3, İbranice 1, Rusça 1, Bulgarca 1 kişi bilmektedir. “Okuryazar” seviyesinde bilinen diller, Türkçe 32, Fransızca 28, Rumca 23, İtalyanca 8, İngilizce 8, Ermenice 7, Yahudice 4, İspanyolca 2, Arabî 1 şeklindedir. “Kitabet” edilen, Fransızca 16, Türkçe 13, Rumca 8, İtalyanca 8, Ermenice 7, İngilizce 7, İspanyolca 6, Almanca 4, İbranice 2, Yahudice 2 iken, “aşına” olunanlar ise Türkçe 4, Rumca 3, Fransızca 2, Ermenice 1, İtalyanca 1, İngilizce 1, Almanca 1 şeklindedir. “Tekellüm” eder, “aşına” ve “okuryazar” seviyelerinde ön plan çıkan dil Türkçe olup en fazla sayıya sahiptir. Yalnızca “kitabet” eder seviyesinde Fransızcanın Türkçeyi geçtiği görülmektedir.

Memurlardan Kirkor Margosyan Efendi²⁷³, Kaloset Margosyan Efendi²⁷⁴ ve Hacı Ohannes Efendi'nin²⁷⁵ dil bilme seviyelerinden bahsedilmemiştir. Artin Efendi,²⁷⁶ Takvor Efendi²⁷⁷ ve Sepon Efendi'nin²⁷⁸ de yalnızca Türkçe okuryazar olduğu bilgisi verilmiştir.

3.7. MEMURLARIN GÖREVE BAŞLAMA YAŞLARI

Osmanlı Devleti'nde memurlar göreve küçük yaşlarda başlayabildiği gibi daha ileriki dönemlerde de memur olabilmekteydi. Bürolarda yetişen memurlar küçük yaşlarda eğitime tabi tutulmaktaydı. Sicill-i Ahval kayıtlarında memurun, memuriyete hangi yol ile geldiği belirtilmekteydi. Kısacası mülazemetle geldiyse kayıtlarda mülazemet (stajyer) tabiri kullanılmaktaydı. Tabii her memur görevine mülazemet ile başlamamakta olup asaleten yani kadrolu olarak da görevine başlayan memurlar bulunmaktaydı. Stajyer olarak gelen memurların mülazemet süreleri değişiklik göstermekteydi. Bu durum kimi zaman öğrenme kabiliyetine kimi zaman birimdeki ihtiyaca göre değişiklik göstermekteydi.

İzmir doğumlu gayrimüslim memurların 31'i mülazemet ile göreve başlamıştır. 14 ile 50 yaş arasında olan göreve başlama yaşları çeşitlilik göstermektedir.

Tablo 9. Memurların Göreve Başlama Yaşları

No	Memurların İsimleri	Göreve Başlama Yaşları
1	Nesim Roso Efendi	14
2	Basil Efendi	15
3	Yakub Abbas Efendi	15
4	Vartan Efendi	16
5	Davidas Avram Efendi	17
6	Jozef Fori Efendi	17
7	Sofogli Efendi	17
8	Artin Efendi	18
9	Baruh Velensi Efendi	18
10	Edvar Bulak	18
11	Karabet Homaryan Efendi	18
12	Kigork Efendi	18

²⁷³ BOA. DH. SAİD. 4/350.

²⁷⁴ BOA. DH. SAİD. 4/332.

²⁷⁵ BOA. DH. SAİD. 9/949.

²⁷⁶ BOA. DH. SAİD. 102/315.

²⁷⁷ BOA. DH. SAİD.. 20/231.

²⁷⁸ BOA. DH. SAİD. 58/109.

13	Sepon Efendi	18
14	Simyon Efendi	18
15	Aleksandır Karanpoli Efendi	19
16	Bohur Rami Efendi	19
17	Danyel Elmas Efendi	19
18	David Efendi	19
19	Kostan Efendi	19
20	Miltiyadi Efendi	19
21	Agob Efendi	20
22	Agop Efendi	20
23	Con Vitali Efendi	20
24	Memuryan Efendi	20
25	Todori İstavridi Efendi	20
26	Yako Jak Yolans Efendi	20
27	Yakup Saul Efendi	20
28	Bohur İsak Nesim Efendi	21
29	Dilber Zade Efendi	21
30	Hasım Hayati Efendi	21
31	İsak Yuşa Efendi	21
32	Rafael Efendi	21
33	Anton Efendi	22
34	Davi Efendi	22
35	Kilayopolos Efendi	22
36	Musa Levi Efendi	22
37	İstefan Efendi	23
38	Moris Efendi	23
39	Vahan Efendi	23
40	Anastas Efendi	24
41	Asador Efendi	24
42	Sahak Abro Efendi	24
43	Gazaros Papasyon Efendi	25
44	Yani Prekini Efendi	25
45	Dimitraki Kardiyekopulo Efendi	26
46	Miltiyadi Yakolo Efendi	26
47	Mina Efendi	26
48	Nikolaki Efendi	26
49	Sezar Tarika Efendi	26
50	Takvor Efendi	26
51	Davay Galon Efendi	27
52	Kirkor Margosyan Efendi	27
53	Vasil Efendi	27
54	Kostantin Efendi	28
55	Bedros Abro Efendi	29
56	İsak İlyaglı Efendi	29
57	Yani Nikolayidis Efendi	29
58	Boğos Efendi	31
59	Boğur Danon Efendi	32
60	Bohur Dano Efendi	32

61	Baronyan Haron Efendi	35
62	Kalaset Margosyan Efendi	35
63	Yorgaki Efendi	36
64	Simyon Papasyan Efendi	38
65	Hristaki Efendi	39
66	Mihran Odabaşıyan Efendi	39
67	Hacı Ohannes Efendi	48
68	Mavrokordato Efendi	50

Tabloda memurların göreve başlama yaşları küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. Belirtildiği üzere Nesim Roso Efendi²⁷⁹ 14 yaşında memuriyete başlayarak İzmir doğumlu gayrimüslim memurlar içinde en küçük yaşta memuriyete başlayan kişi olarak görülmektedir. Nesim Roso Efendi'yi 15 yaş ile Basil Efendi²⁸⁰ ve Yakub Abbas Efendi²⁸¹ takip etmektedir. Mavrokordato Efendi²⁸² ise 50 yaş ile göreve başlayan en yaşlı memur olmuştur. Memurların çoğunluğu, 18-20 yaş aralığında görevlerine başlamış bulunmaktadır. Yedi memur 18 yaşında memuriyete başlarken, 20 yaşında işe başlayanların sayısı da yedidir. Ardından bu yaşları altışar kişi ile 19 ve 26 yaşlar takip etmektedir.

Grafik 5. Memurların Göreve Başlama Yaş Aralığı

²⁷⁹ BOA. DH. SAİD. 183/91.

²⁸⁰ BOA. DH. SAİD. 62/285.

²⁸¹ BOA. DH. SAİD. 148/353.

²⁸² BOA. DH. SAİD. 1/622.

Yaş aralıkları incelediğinde ortaya çıkan durumda en fazla 20-29 yaş aralığında memurların işe başladığı görülmektedir. En az ise 40 ile 50 yaşları arasında memuriyete başlayanlar yer almaktadır.

3.8. MEMURLARIN İSTİHDAM ALANLARI

Sicill-i Ahval defterlerinin hazırlanış şekli için oluşturulan nizamnamenin dokuzuncu maddesindeki beşinci sorunun cevabında tercüme sahibinin, devlet hizmetine hangi tarihte, kaç yaşında, nerede, kadrolu mu ya da stajyer olarak mı girdiği, hangi memuriyetlere geçtiği, her birinden aldığı maaş, harcırah vs. bilgileri belirtilmiştir. Bu sayede tercüme sahibinin meslekleri hakkında bilgi sahibi olunabilmekteydi.²⁸³

Osmanlı Devleti'nde memurların çok çeşitli görevler yaptığı görülmektedir. Çalışmamızın konusu olan İzmir doğumlu 68 gayrimüslim memurun birbirinden farklı birçok alanda çalıştıkları görülmektedir. Başlangıçta çoğu mülazemetle başlamış, sonraları Osmanlı bürokrasisi içerisinde iyi pozisyonlarda yer almışlardır.

Tablo 10. Memurların İstihdam Alanları

No	Memurların İsimleri	İstihdam Alanları
1	Agob Efendi	İzmir Rüsûmat Müdüriyeti Muhasebe Kalemi, İzmir Rüsûmat Nezareti Muhasebe Kalemi Mübaşirliği, İrsalat Mukayyidliği Refakati, İcmalat Mukayyidliği, Nezaret Muhasebe Kalemi Tuz ve Duhan? Mukayyidliği
2	Agop Efendi	İzmir Ticaret Mahkemesi Mukayyidliği Memuru, Dersaadet Birinci Ticaret Mahkemesi İkinci Kitabeti, Selanik Ticaret Mahkemesi Azalığı, Yeniköy Bidayet Mahkemesi Azalığı, Ticaret Mahkemesi Riyaseti
3	Aleksandır Karanpoli Efendi	Galata ve Beyoğlu Şıra? Memurluğu Refakatlığı, Rumeli ve Sirkeci İskelesi İstasyonu Memuriyeti, Arpasuyu Fabrikalarının Memur Muavinliği

²⁸³ Sürmen, *agt.*, s.39

4	Anastas Efendi	İzmir Merkezi Posta Tevzih Memurietii, Beyrut Vilayeti Telgraf ve Posta Baş Memurietii, İzmir Telgraf ve Posta Baş Mdriyetliği Mühendisliği, Aydın Vilayeti Celilesi Telgraf ve Posta Müfettiş Muavinliği Memurietii
5	Anton Efendi	Liva-i Mezbur nc Sınıf Kondktrlğ, Aydın Vilayetiniii nc Sınıf Tarık Kondktrlğ
6	Artin Efendi	İzmir Düyun-1 Umumiye Merkezi Müdüriyeti, Darıca Düyun-1 Umumiye Memurietii
7	Asador Efendi	Ayneroz Gümrük Müdüriyeti, Selanik Gümrük Anbar Memurietii, Selanik Rsmt Nezareti Muhasebesi İkinci Kitabeti, Hazine-i Celile-i Esham-1 Umumi Dairesi Muhabere Memurietii, Divan-1 Muhasebat Azalığı, Cemiyet-i Rüsûmat Azalığı, Meyve Gümrük Nezareti Memurietii,
8	Baronyan Haron Efendi	İzmir Emtia-i Dahiliye Gümrük Müdüriyeti Tahsildarlığı, İzmir Emtia-i Dahiliye Gümrük Müdüriyeti Sandık Eminliği, Ahmet Rasim Efendi Duhan Fabrikaları Muavinliği
9	Baruh Velensi Efendi	Beyoğlu Telgraf Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memurietii Kalemi, Diyarbakır Vilayeti Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memurluğu, Sakız Telgraf Merkezi Memurluğu, Tarabya Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memurietii, Dersaadet-i Telgraf Merkezi Muhaberat Ecnebiye Memurluklarına, şam'a Bağlı Bika Kazası Telgraf ve Posta Merkez Mdirietii, Beyoğlu Telgraf Merkez Muhabere Memurietii, Lazkiye Sancağı Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Baş Memurluğu, Haleb Vilayeti Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memurluğu
10	Basil Efendi	Haleb Telgrafhanesine, Ayıntap? Telgraf Merkez avuşluğu, Haleb Vilayeti Tarsus Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memurietii, Mersin Telgraf Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Baş Memurietii, şam-1 şerif Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Baş Memurietii

11	Bedros Abro Efendi	Üçüncü Sınıf Nafia Mühendisliği, Sivas Vilayeti Birinci Sınıf Mühendisliği, ... Şehri Ameliyatı Baş Mühendisliği, Beyrut Gaz? ... Komiserliği ... Memuriyeti, Komiserlik Vazifesi Mahal-i Mezkur Mühendisliği, Adana Vilayeti Baş Mühendisliği, Aydın Vilayeti Gediz Şehri Ameliyatı Mühendisliği, Bolu Rihtım Mühendisliği, Musul Vilayeti Umur-1 Nafiası Mühendisliği
12	Boğos Efendi	İzmir Efreñç Gümrük İstimatorluğu Memuriyeti, Eşya-1 Aliye Memuriyeti, İzmir Efreñç Gümrük İkinci İstimatorluğu, ... Rüsûmat Nezareti İstimatorluğu
13	Boğur Danon Efendi	Aydın Vilayeti Birunabat Nahiyesi Belediye Tebabeti
14	Bohur Dano Efendi	Aydın Vilayeti Birunabat Nahiyesi Belediye Tabibliği, Tire Kazası Belediye Tabibliği
15	Bohur İsak Nesim Efendi	İzmir Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memuriyeti, Beyoğlu Telgraf Merkezi Muhabere Memurluğu
16	Bohur Rami Efendi	İzmir Rüsûmat Nezareti Muhasebe Kalemi, İzmir Müdde-i Umumi Muavinliği Kalemi, İzmir Bidayet Mahkemesi Hukuk Kısmı Aza Mulazımlığı, Urla Kazası Bidayet Mahkemesi Baş Kitabeti
17	Con Vitali Efendi	Ayvalık ve İzmir Telgraf Merkezleri Muhaberat-1 Ecnebiye Memuriyetleri, Uluniye Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memuriyeti,
18	Danyel Elmas Efendi	İzmir Efreñç Gümrük Müdüriyeti Manifesto Memuriyeti, İzmir Efreñç Gümrük Müdüriyet Merkur Anbar Kitabeti, Rüsûmat Müdüriyeti Manifesto Memuriyeti, Sakız Rüsûmat İdadesi Manifesto Memuriyeti
19	Davay Galon Efendi	Musul Vilayeti Erbil Kazası Belediye Tebabeti, Aydın Vilayeti Kula Kazası Belediye Tababeti, Erbil Kazası Belediye Tababeti
20	Davi Efendi	Kasaba(?) Kazası Alyans İsrailit Mektebi Müdür Muavinliği, İzmir Ziraat Bankası Şubesi Tarik? ve Muaber Mukayyidliği, İzmir Ziraat Bankası Şubesi Baş Kitabeti, İzmir Ziraat Bankası Şubesi Memur Vekaleti
21	David Efendi	Hayfa Telgraf Merkezi Muadene Memurluğu
22	Davidas Avram Efendi	Dersaadet Telgraf-1 Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memuriyeti, Beyrut Vilayeti Telgraf ve Posta Merkezi

		Muhaberat-1 Ecnebiye Memuriyeti, Erzurum Vilayeti Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memuriyeti, İzmir Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memurluğu, Aydın Vilayeti Telsiz Telgrafname Merkezi Memurluğu, Şam-1 Şerif Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-1 Memurluğu, Trablus Şam Merkezi İkinci Sınıf Müdüriyeti, Aşşyan-1 Müracaat-1 Merkezi İkinci Sınıf Muhaberat-1 Ecnebiye Memuriyeti
23	Dilber Zade Efendi	İzmir Ticaret Mahkemesi Tercümanlığı, İzmir Müddei Umumi Muavinliği, Sakız Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Riyaseti, Selanik Vilayeti Mahkeme-i İstinaf Müdde-i Umumi Memuriyeti, Adliye Müfettişliği, Ticaret ve Ziraat Nezareti Mütercimliği, Hazine-i Celile Hukuk Müşaviri Muavinliği, Mülaza Memuriyet Mülkiye Komisyonu Azalığı, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Azalığı, Ruşuk Mahkeme-i Ticaret Daimi Azalığı, ... Ticaret Mahkemesi Riyaseti, Vidin Ticaret Mahkemesi Riyaseti
24	Dimitraki Kardiyekopulo Efendi	Beyrut Vilayeti Umur-ı Nafia Kondöktörlüğü
25	Edvar Bulak	Tercümanlık ile Liman Odası Memuriyeti, Kurye ... Gazetesi Muharrirliği, Paris Sefaret Seniyyesi, Ser Kitabeti, ... Şehri Şehbenderliği, Amerika Sefareti Seniyyesi, Matbuat Müdürlüğü, Şura-ı Devlet Azalığı, Fahri olarak Etiler Kaymakamlığıyla Daire-i Belediyesi Riyaseti, Altıncı Daire-i Belediye Riyaseti, Beyrut Sefareti Seniyyesi, Altıncı Daire-i Belediye Müdüriyeti
26	Gazaros Papasyon Efendi	İzmir Rüsûmat Müdüriyeti Dairesi, İzmir Rüsûmat Nezareti İtası Rüsûmat Müdüriyeti Sandık Eminliği, Sakız Rüsûmat Müdüriyeti Eminliği Memuriyeti, Sakız Rüsûmat Nezareti Sandık Eminliği Memuriyeti
27	Hacı Ohannes Efendi	İzmir Rüsûmat Nezareti Efrenç Gümrüğü Eşya-1 Gaybet Memuriyeti, Efrenç Gümrüğü İstimator Muavinliği Tahvil Memuriyeti,

		Efrenç Gümrüğü İkinci İstimatorluğu
28	Hasım Hayati Efendi	İzmir Duyun-1 Umumiye Nezaret-i Takip Muhakemat Memurluğu
29	Hristaki Efendi	Limni Sancağı Bidayet Mahkemesi Reisi Saniyeliği
30	İsak İlyaoğlı Efendi	Konya Vilayeti Beyşehir Kazası Beldesi Tıbbiyesi, Aydın Vilayeti Bozdoğan Kazası Belediyesi Tabib Memuriyeti
31	İsak Yuşa Efendi	Hariciye Nezareti Celilesi Umur-1 Şehbenderliği Kalem, Bâb-1 Âli İstişare Evveli Muavinliği
32	İstefan Efendi	İzmir Daire-i Belediyesi Tercümanlığı, İzmir Efrenç Gümrük Anbar Memuriyeti, Müdüriyet-i Merkume Sandık Sarraflığı
33	Jozef Fori Efendi	İzmir Telgrafhanesi, Beyoğlu Telgraf Merkezi Muhabere Memurluğu, Mısır Telgraf Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memuriyeti
34	Kalaset Margosyan Efendi	Paris Sergisi'nde Memur, Nafia Nezareti Meclis Azalığı, Gediz Nehri'nin Def'-i Mazarratı Memuriyeti, Aydın Baş Mühendisliği, Kasaba-Alaşehir Demiryolu İnşaatı Komiserliği, Kasaba-Aydın Demiryolları Komiserliği, Kasaba Demiryolu Komiserliği, Aydın Vilayeti Umur-1 Nafia Ser Mühendisliği, Selanik-Osmanlı Demiryolu Komiserliği, İzmir-Kasaba Demiryolu Uzatma Komiserliği
35	Karabet Homaryan Efendi	Kırım Muharebesi'nde Tercümanlık Hizmeti, Meclis-i Ali Hazain Tercümanlığı Memuru, Mesalih-i İflasiye Komitesi Azalığı, Maliye Nezareti Tercüme Odası Mütercimliği, Divan-1 Ahkâm Adliyesi Ceza İdaresi Muhabirliği, Divan-1 Cinayet Azalığı, Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi Azalığı, Mahkeme-i İstinaf Ticaret Kısmı Azalığı, Mahkeme-i Temyiz Azalığı
36	Kigork Efendi	Adana Bidayet Mahkemesi Kalem, Silifke Bidayet Mahkemesi Zabt Kitabeti Memuriyeti, Sis Kazası Bidayet Mahkemesi Zabt Kitabeti, Bidayet Mahkemesi Muavinliği
37	Kilayopolos Efendi	Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Limni Sancağı Mühendisliği, Hüdavendigâr Vilayeti Nafia Mühendisliği, Amasya Sancağı Umur-1 Nafia Mühendisliği, Sakız Sancağı Mühendisliği, Sakız Liman ve Rıhtım Komiserliği, Sakız Sancağı Umur-1 Nafia Mühendisliği, Cezayir Bahr-i Sefid Vilayeti Mühendisliği, Çatalca Sancağının Müstakil Mutasarrıf Tahvilliği,

		Konya Vilayeti Mühendisliği
38	Kirkor Margosyan Efendi	Bâb-1 Âli Tahrirat-1 Ecnebiye ve Tercüme Odası, Zaptiye Nezareti Kontorato Odası Tercümanlığı, Bâb-1 Seraskeri Tahrirat-1 Ecnebiye Odası Mütercim ve Muharrirliği, Mekteb-i Ulum Tıbbiye Memuru, Süveyş Kanalı Fevkalade Komiserliği Tercüme ve Kitabeti, Bâb-1 Seraskeri Tahrirat-1 Ecnebiye Müdürlüğü, Daire-i Askeriye Tercüme Odası Müdürlüğü Mekteb-i Sanayi Müdürlüğü
39	Kostan Efendi	Tahrirat-1 Hariciye Kalemi, Ordu Komisyonu Tercümanlığı, Varna Sancağı Hükümet Tercümanlığı, Tahrir Müdüriyeti Memur Komisyonunun Baş Kitabeti, Orduyu Hümayunda Politika Memuru, Tahrirat Hariciye Kalemi Mümeyyizliği, Yanya Vilayeti Muavinliği Memuriyeti, Tuna Vilayeti Umur-1 Ecnebiye Müdürlüğü, Bâb-1 Seraskeri Tahrirat-1 Ecnebiye Müdürlüğü, Ticaret Mahkemesi Birinci Meclis Azalığı, Ticaret-i Bahriye Mahkemesi Azalığı, Beşinci Ticaret Mahkemesi Azalığı, Adliye Nezareti Umur-1 Cezaiye Müdürlüğü
40	Kostantin Efendi	Ticaret ve Nafia Nezareti Celilesi Tarik ve Muhabir İdaresi, Umur-1 Nafia Ser Mühendis Muavinliği, Dördüncü Sınıf Mühendisliği
41	Mavrokordato Efendi	Tersiyân Baş Şebenderhanesi Kumandanlığı
42	Memuryan Efendi	İzmir Ticaret Mahkemesi Evrak Odası, İzmir Ticaret Mahkemesi Evrak Memeuriyeti, İzmir Ticaret Mahkemesi Üçüncü Zabt Kitabeti, İzmir Ticaret Mahkemesi İkinci Sınıf Zabt Kitabeti Tahvil Memuriyeti
43	Mihran Odabaşıyan Efendi	Beyoğlu Telgrafnamesi Muhaberat-1 Ecnebiye Memuru Refakatı
44	Miltiyadi Efendi	Zecriye Gümrük Nezareti Dairesi, Zecriye Gümrük Nezareti Veznedar Muavinliği, Zecriye Gümrük Nezareti Ser Veznedarlığı Memuriyeti,
45	Miltiyadi Yakolo Efendi	Nafia Nezareti Hukuk Müşavirliği Muavinliği, Nafia Nezareti Hukuk Müşavirliği, Galata Hukuk Mektebi'nde Roma Kanunu ile Ceza Kanunname-i Hümayun-u Muallimliği
46	Mina Efendi	Aydın Vilayeti Gazinosu Müterciğimliği, Aydın Vilayeti Mahkem-i Temyiz-i Hukuk Dairesi Azalığı, Midilli Sancağı Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muavinliği,

		Etna? Seferat-ı Seniyyesi, Hariciye Nezareti ... Ticaret Müdüriyeti Muavinliği, Diyarbakır Vilayeti Valisi Muavinliği
47	Moris Efendi	Mekteb-i Sultani Ders Kalfalığı, Fransızca Muallimliği
48	Musa Levi Efendi	Aydın Vilayetinde Gördes Kazası Belediye Tebabeti
49	Nesim Roso Efendi	Orman ve Maden Nezareti Ziraat Muhasebesi Taşra Arsası Refaketi, Mumaret'ül Aziz Vilayeti Harir Müfettişliği, Dimetoka Kazası Harir Müfettişliği, Maliye Komisyon Mütercimliği, Maliye Nezaret-i Müşavirliği Refakati, Maliye Nezaret-i Kalem-i Mahsusa Müdüriyeti
50	Nikolaki Efendi	İzmir Postanesi Tevzi' Memuriyeti, İzmir Postahanesi Mekatib-i Mevrude Memuriyeti, Aydın Vilayeti Celilesi Telgraf Posta Baş Müdürlüğü
51	Rafael Efendi	Aydın Vilayeti Mülhakatından Urla Kazası Anbar Eminliği, İzmir Polis Memuriyeti, Üçüncü Sınıf Polis Komiserliği, Dersaadet Ser Komiserliği, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti İstihbarat Memuriyeti
52	Sahak Abro Efendi	Bâb-ı Âli Tercüme Odası, Divan-ı Hümayun Mütercimi, Tahrirat-ı Ecnebiye Odası Müdürlüğü, Avrupa Komisyonu Azalığı, Memuriyet-i Fevkalade Riyaseti Vekâleti, Tahrirat-ı Hariciye Kitabeti, Paris ve Londra Eshamı Umumiye Komiserliği, Bâb-ı Âli'de Komisyon Azalığı, Filipe Fevkalade Komisyon Azalığı, Filipe Fevkalade Komisyon Riyaseti, Komisyon Mezkûr Riyaseti, Dördüncü Daire-i İntihabiye Riyaseti, On İkinci Daire-i Belediye Riyaseti, Deavi-i Hariciye Kitabeti, Şark-ı Rum ili Avrupa Komisyonu İkinci Komiserliği, Şura-yı Devlet Azalığı, Edirne'den göç eden halkın birbirlerine bıraktıkları hayvan ve eşyaların tekrar kendilerine iadesi hakkında kurulan komisyon görevi, Avrupa Komisyonu İkinci Komiserliği Memuru
53	Sepon Efendi	İzmir Merkezi Posta Memuriyeti, İzmir Merkezi Tevzi' Memuriyeti

54	Sezar Tarika Efendi	İzmir Telgraf Merkezi Muhaberat-1 Ecnebiye Memuriyetine Refakati, Aydın Vilayeti Telgraf ve Posta Baş Muhabirliği
55	Simyon Efendi	Tahrirat-1 Hariciye Evrak Odası Memuriyeti, Tahrirat-1 Hariciye Telgraf Mühim Odası Memuriyeti, ... Şehbenderhanesi Memuriyeti, Roma Sefarat-1 Seniyyesi İkinci Kitabeti, Beyrut Seferat-1 Seniyyesi İkinci Kitabeti, Sefarat Müşarünileyhe Baş Kitabeti
56	Simyon Papasyan Efendi	Aydın Vilayeti Tercümanlığı Memuriyeti, Altıncı Daire-i Belediye Baş Kitabeti, Bulgaristan Amedi Komisyonu Kitabeti, Yunanistan'ı terk eyleyecek arazilerin tahliyesi Memur Komisyonunun Baş Küttaplığı, Emlak-1 Amiriye Memuriyeti, Daire-i Hariciyede Müccedden Nakil Eden Matbuat Ecnebiye Kalemi Müdür Muavinliği
57	Sofogli Efendi	Birunabat Nahiyesi Rüsûmat Memuriyeti, Birunabat Nahiyesi Vakih? Dimitri ve İstavri Ankiye? Fabrikaları Memuriyeti, İzmir'de Duhan Fabrikası Memur Muavinliği, Nikolaki Tütün Fabrikası Memurluğu, İzmir'de ... Fabrikası Muavinliği, İzmir'de Hacı Yunus Efendi Duhan Fabrikası Muavinliği, Birunabat Nahiyesi Reji Kitabeti, Nif Kazası Reji Memuriyeti, Tire Kazası Reji Müdüriyeti Tercüme-i Kitabeti, Köklüce Duyun-1 Umumiye Memuriyeti, Duyun-1 Umumiye Müdüriyeti Tahrirlik Muavinliği
58	Takvor Efendi	Selanik Vilayeti Ticaret Mahkemesi Kalemi, Drama Sancağı Masarrıflığı Tercümanlığı Memuriyeti, İzmir Rüsûmat Nezareti Tercümanlığı, Nezaret-i Mezkure Efrenç Gümrük Müdüriyeti Eşya-yı Ayniye Memuriyeti
59	Todori İstavridi Efendi	İzmir Postahanesi, İzmir Postahanesi Dâhili Mühim Memuriyeti
60	Vahan Efendi	İzmir Evrak Sıhhiye Memuriyeti, İşar ve Ağnam Emaneti Muhasebesi
61	Vartan Efendi	Kuşadası Telgrafhanesi, İzmir Siyam? Memuriyeti, Siyam? Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memuriyeti, Selanik Vilayeti Telgraf ve Posta Merkezi Müdüriyeti
62	Vasil Efendi	Ticaret ve Nafia Nezareti ve Ticaret İdare-i Umumiyesi Kalemi, Sanayi İdaresi Muavinliği

63	Yako Jak Yolans Efendi	Büyükada Telgraf ve Posta Merkezi Muhabere Memuriyeti, Beyoğlu Telgraf ve Posta Merkezi Muhberat-ı Memuriyeti, Telgraf ve Posta Müdüriyeti, Beyoğlu Telgraf Merkezi Muhasebe Memuriyeti, Büyükada Telgraf ve Posta Merkezi Lisan-ı Ecnebi Muhabere Memuriyeti
64	Yakub Abbas Efendi	Midilli Telgraf ve Posta Merkezi Muhaberat-ı Ecnebiye Memurluğu
65	Yakup Saul Efendi	Aydın Vilayeti Mektup Kalemleri, Vilayet Umur-ı Ecnebiye Kalem Muavinliği, Kalem-i Mezkûr İkinci Kitabeti, Kalem-i Mezkûr Baş Kitabeti, Vilayet Tercümanlığı, İzmir Rıhtım Komiserliği Vekâleti
66	Yani Nikolayidis Efendi	Serdar'ül-Ekrem Ömer Paşa'nın Tercümanlık Hizmeti, Trabzon Vilayeti Tercümanlığı Pasaport Kitabeti Memuru, Vilayet-i Politika Memuriyeti İnzimamı İle Tercümanlığı, Brindisi Şehbenderliği İcra-ı Memuriyeti, ... Baş Şehbenderliği, Belgrad Seferatı Seniyyesi
67	Yani Prekini Efendi	Sakız Ceziresi Daire-i Belediyesi Mühendisliği, Vilayet-i Mezkure Nafia Ser Mühendisi Muavinliği
68	Yorgaki Efendi	Ser Kitabeti ve Tercümanlık, Palermo Şehbenderliği, Altıncı Daire-i Tahrirat-ı Ser Muavinliği, Bosna Vilayetinde Umur-ı Ecnebiye Müdüriyeti

Memurların görev yaptığı kurumlar incelendiğinde yönetim, adalet, sağlık, haberleşme, tercüme, gümrük idaresi, Ziraat Bankası, duhan fabrikaları, istihbarat, mühendislik, maliye, icra alanlarında hizmet verdikleri görülmektedir.

Araştırmanın dâhilindeki gayrimüslim memurlardan 31'i mülazemetle göreve başlamıştır ve mülazemet süreleri çeşitlilik göstermektedir. En az iki ay ile en fazla 1 yıla kadar mülazemet süreci yani stajyerliği devam eden memurlar bulunmaktadır.

İzmir doğumlu gayrimüslim memurlar en fazla haberleşme ve tercüme alanında hizmet etmektedir. Haberleşme ve tercümanlık alanında gayrimüslimlerden yararlanmaları onların dil konusundaki kabiliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Farklı dillere hâkim olmaları Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle yaptığı haberleşme ve yazışmalarında gayrimüslim memurları tercih etmelerine neden olacaktır. Elbette ki

gayrimüslim memurların tercih edildiği kadar bu birimlerde Müslümanlar da yer almıştır. Fakat hiç şüphesiz bildikleri dillerin çokluğu göz önüne alınırsa neden gayrimüslimlerin daha çok tercih edildikleri anlaşılacaktır. Farklı derecelerde pek çok dili bilmeleri ve onlara hâkim olmak konusundaki ustalıkları, milliyetlerinin getirmiş olduğu bir durum olarak açıklanabilir.

Memurlar arasından tercüme konusundaki başarıları en iyi örnek, Sahak Abro'dur.²⁸⁴ Sahak Abro, Tercüman Avodik'in yeğeni olup yabancı dil bilgisinin kaynağı ve kabiliyeti ailesinden gelmekteydi. 1849'da 24 yaşında maaşsız olarak Babîali Tercüme Odası'nda göreve başlamıştır. 1839'da Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa'nın tercümanlık hizmetinde, 1839-1842 arasında Sadaret tercümanlığında, Paris Sefareti baştercümanlığında bulunmuştur. Tercüme Odası'nda çalıştığı müddet içinde Hariciye Nezareti'ne gelen Fransızca ve İngilizce evrakı tercüme işiyle meşgul olmuş, 1851'den itibaren Takvim-i Vekâyii'nin Fransızcaya çevrilmesi işini de gerçekleştirmiştir. 1855'te Mustafa Reşit Paşa'nın isteği ile "*Avrupa'da Meşhûr Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dair Risâle*" isimli kitabı kaleme almıştır.²⁸⁵ Başarıları şüphesiz diğer devletler tarafından da takdir görmüş ve farklı nişanlar ile ödüllendirilmiştir. Bu durum sadece tercüme konusundaki başarısı ile sınırlı kalmayarak daha ileri boyuta gidecek ve Osmanlı bürokrasisi için faydalı işlerde bulunacaktır. Gayrimüslimlerin tercüme konusundaki başarılarına bir başka örnek ise; Yani Nikolayidis Efendi'dir.²⁸⁶ Kendisi Serdarü'l-Ekrem Ömer Paşa'nın tercümanlık hizmeti görevinde bulunmuştur.

Devlet tarafından büyük öneme haiz olan ve nadir olarak karşılaşılan görevler ise, Sicill-i Ahvallerde uzunca açıklanmıştır. Buna örnek, Simyon Papasyan Efendi'ye ait olup Yunanistan'ı terk eyleyecek arazilerin tahliyesinin memur komisyonunun başküttaplığı yaptığı kayıtları tutan memurlar tarafından detaylıca verilmiştir.²⁸⁷

En çok karşımıza çıkan istihdam alanlarından olan Tercüme Odası ile Telgraf ve Posta merkezi haricinde memurların diğer istihdam alanları şu şekildedir: Bidayet Mahkemesi, Gümrük Nezareti, Rüşumat Müdüriyeti, Ticaret Mahkemesi, Belediye

²⁸⁴ BOA. DH. SAİD. 4/178.

²⁸⁵ https://www.academia.edu/19050126/Sahak_Abro 16.06.2019, s. 108-109.

²⁸⁶ BOA. DH. SAİD. 1/1022.

²⁸⁷ BOA. DH. SAİD. 1/600.

Tebabeti'dir. Bu alanlarda memurlar farklı pozisyonlarda çalışmışlardır. Tablo 10'da ayrıntılı bir şekilde çalıştıkları alanlar verilmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus şehir olarak en fazla İzmir ile Aydın'da görevlerini icra etmiş olmalarıdır. Bahsi geçen şehirlerin haricinde Osmanlı Devleti'nin çok farklı noktalarında da görev aldıkları belirlenmiştir, Trabzon, Musul, Mersin, Adana, Sivas gibi. Memurların görev yerleri Osmanlı Devleti ile sınırlı kalmayarak, Amerika'dan Fransa'ya kadar farklı ülkelerde de görevlerini icra etmişlerdir.

3.9. MEMURLARIN ALDIKLARI MAAŞLAR

Osmanlı Devleti'nde kamuda hizmet yapan memurların büyük çoğunluğuna maaş verilmez, maaş yerine memurlara tımar sistemi ile kaynak tahsis edilirdi. Memur, devletin belirlediği hizmetin karşılığını, o mali kaynaktan hazineye gitmesi gereken kısmı, maaşına karşılık almaktaydı. Böylece memurlar hem görevini yerine getirip hem de kendilerine ayrılmış olan vergi gelirlerinden karşılıklarını alırlardı. Bu sistemin olumlu olduğu kadar olumsuz yanları da bulunmaktaydı. Tayinler yıllık olarak yapılmaktaydı ve memurlar görev sürelerince bu kaynaklardan yararlanabilmekteydiler. Ayrıca her yerin vergi geliri aynı oranda değildi, bazı yerlerin vergi gelirleri azdı. Valiler ve diğer memurlar vergi gelirlerini artırabilmek adına halka baskı yapıyorlardı ve haliyle halk bu durumdan rahatsız olmaktaydı. 1879 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanı'ndan sonra tahsilata dayalı sistemin yerini, maaş sistemi almıştır. Böylece memurlara belirli oranlarda maaşlar bağlanmıştır.²⁸⁸

Gayrimüslim memurlar da hizmet bedeli olarak maaş almaktadırlar. Çalıştıkları kurum ve terfilerine göre maaşları çeşitlilik göstermektedir.

Tablo 11. Memurların Aldıkları En Düşük ve En Yüksek Maaşlar

No	Memurların İsimleri	En Düşük-En Yüksek Maaşlar
1	Agob Efendi	250-500 kuruş
2	Agop Efendi	300-2000 kuruş
3	Aleksandır Karanpoli Efendi	200-300 kuruş
4	Anastas Efendi	750-3000 kuruş

²⁸⁸ Saraç, *age.*, s. 63.

5	Anton Efendi	500 kuruş
6	Artin Efendi	200-300 kuruş
7	Asador Efendi	750-4000 kuruş
8	Baronyan Haron Efendi	120-970 kuruş
9	Baruh Velensi Efendi	50-765 kuruş
10	Basil Efendi	190-600 kuruş
11	Bedros Abro Efendi	1250-3000 kuruş
12	Boğos Efendi	400-1600 kuruş
13	Boğur Danon Efendi	-
14	Bohur Dano Efendi	190-600 kuruş
15	Bohur İsak Nesim Efendi	400-450 kuruş
16	Bohur Rami Efendi	270-400 kuruş
17	Con Vitali Efendi	200-800 kuruş
18	Danyel Elmas Efendi	235-600 kuruş
19	Davay Galon Efendi	100-600 kuruş
20	Davi Efendi	350-2000 kuruş
21	David Efendi	300 kuruş
22	Davidas Avram Efendi	400-900 kuruş
23	Dilber Zade Efendi	800-7000 kuruş
24	Dimitraki Kardiyekopulo Efendi	500 kuruş
25	Edvar Bulak	1000-30.000 kuruş
26	Gazaros Papasyon Efendi	130-1000 kuruş
27	Hacı Ohannes Efendi	150-1500 kuruş
28	Hasım Hayati Efendi	600 kuruş
29	kHristaki Efendi	1400-2000 kuruş
30	İsak İlyaçlı Efendi	600 kuruş
31	İsak Yuşa Efendi	100-1350 kuruş
32	İstefan Efendi	400-600 kuruş
33	Jozef Fori Efendi	250-1000 kuruş
34	Kalaset Margosyan Efendi	3000-4000 kuruş
35	Karabet Homaryan Efendi	400-6000 kuruş
36	Kigork Efendi	300 kuruş
37	Kilayopolos Efendi	500-3000 kuruş
38	Kirkor Margosyan Efendi	100-3000 kuruş
39	Kostan Efendi	1750-5000 kuruş
40	Kostantin Efendi	800-1200 kuruş
41	Mavrokordato Efendi	1000 kuruş
42	Memuryan Efendi	50-850 kuruş
43	Mihran Odabaşıyan Efendi	300 kuruş
44	Miltiyadi Efendi	230-800 kuruş
45	Miltiyadi Yakolo Efendi	750-3000 kuruş
46	Mina Efendi	400-2500 kuruş
47	Moris Efendi	250-500 kuruş
48	Musa Levi Efendi	600 kuruş
49	Nesim Roso Efendi	100-3500 kuruş
50	Nikolaki Efendi	332-350 kuruş
51	Rafael Efendi	300-1000 kuruş
52	Sahak Abro Efendi	500-15.000 kuruş

53	Sepon Efendi	150-350 kuruş
54	Sezar Tarika Efendi	300 kuruş
55	Simyon Efendi	300-3000 kuruş
56	Simyon Papasyan Efendi	2500-3500 kuruş
57	Sofogli Efendi	170-500 kuruş
58	Takvor Efendi	600-750 kuruş
59	Todori İstavridi Efendi	150-350 kuruş
60	Vahan Efendi	800-1000 kuruş
61	Vartan Efendi	385-500 kuruş
62	Vasil Efendi	500-850 kuruş
63	Yako Jak Yolans Efendi	250-500 kuruş
64	Yakub Abbas Efendi	295 kuruş
65	Yakup Saul Efendi	20-1200 kuruş
66	Yani Nikolayidis Efendi	1200-5000 kuruş
67	Yani Prekini Efendi	1000-1250 kuruş
68	Yorgaki Efendi	2000-2500 kuruş

İzmirli gayrimüslim memurlar ilk olarak düşük maaşla göreve başlamalarına rağmen maaşları zamanla artış göstermiştir. En düşük maaşla göreve başlayan memur Yakup Saul Efendi,²⁸⁹ H. 15 Cemaziyelahir 1304/M. 11 Mart 1887 tarihinde Aydın Vilayeti Mektup Kalemine 20 kuruş aylıkla istihdam edilmiştir. En düşük maaşlardan bir diğeri 50 kuruş olup Memuryan Efendi'ye²⁹⁰ aittir. H. 1290/M.1873-74 tarihinde İzmir Ticaret Mahkemesi Evrak Odası'ndaki görevine bu maaş ile başlamıştır. En yüksek maaşla göreve başlayan memur Simyon Papasyan Efendi'dir.²⁹¹ 2500 kuruş maaş ile Aydın Vilayet-i tercümanlığında H.1289/M. 1872-83 tarihinde göreve başlamıştır.

Memuriyeti süresince en yüksek maaşa ulaşan memur Edvar Bulak'tır.²⁹² 30.000 kuruş maaş ile H.1283/M.1866-67 tarihinde Amerika Seferat-ı Seniyyesi görevinde bulunmuştur. Edvar Bulak'tan sonra Sahak Abro Efendi'nin²⁹³ en yüksek ikinci maaşı aldığı görülmektedir. İki maaş arasındaki fark iki katıdır, yani Sahak Abro Efendi'nin en yüksek maaşı 15.000 kuruştur. Bu maaşı H.9 Recep 1277/ M. 21 Ocak 1861 tarihinde Memuriyet-i Fevkalade Riyaset-i Vekâleti görevi esnasında almıştır. Memurların maaşlarında bir standardın olmadığı memurlar arasında maaş farkının yüksek olduğu gözlenmektedir. Tabii bunda istihdam edilen alanın büyük payı bulunmaktadır. Görevin yurt dışında olması, önemli bir devlet adamının

²⁸⁹ BOA. DH. SAİD. 182/69.

²⁹⁰ BOA. DH. SAİD. 8/499.

²⁹¹ BOA. DH. SAİD. 1/600.

²⁹² BOA. DH. SAİD. 1/1016.

²⁹³ BOA. DH. SAİD. 4/178.

tercümanlık refakatinde olması gibi etkenler maaş artışını olumlu etkilemektedir. Memurlar arasındaki maaş farkı yalnızca düşük ve yükseklikle sınırlı değildir. Maaş artış oranları da çeşitlilik göstermektedir. Bazı memurların birimler arasındaki geçişlerde maaş artış oranları yüksek iken, bazı memurlarda düşük olmuştur. Maaşların değerlendirilmesi yapılırken kimi memurların ise tek maaş bilgisine ulaşılabilmektedir. Yakub Abbas Efendi²⁹⁴ 295 kuruş, Sezar Tarika Efendi²⁹⁵ 300 kuruş, David Efendi²⁹⁶ 300 kuruş, Kigork Efendi²⁹⁷ 300 kuruş, Mihran Odabaşyan²⁹⁸ 300 kuruş, Anton Efendi²⁹⁹ 500 kuruş, Dimitri Kardiyekopulo Efendi³⁰⁰ 500 kuruş, Hasim Hayati Efendi³⁰¹ 600 kuruş, İsak İlyaglı Efendi³⁰² 600 kuruş, Musa Levi Efendi³⁰³ 600 kuruş, Mavrokordato Efendi³⁰⁴ 1000 kuruş ile sadece bir maaş bilgisine sahip olunan memurlardır. Bu memurlar arasında en düşük maaş Yakub Abbas Efendi'ye ait iken en yüksek maaş Mavrokordato Efendi'ye aittir. Bir kişinin maaş bilgisi kayıtlarda yer almamaktadır bu istisnai durum Boğur Danon Efendi'nindir.³⁰⁵

Maaşlarının yanı sıra harcırah yani yol parası alan memurlar da kayıtlarda tespit edilmiştir. Örneğin; Simyon Papasyan'a Bulgaristan görevi için 50 altın harcırah tahsis edilirken, Sahak Abro'ya görevi için Şam'a gitmeden önce 25 bin kuruş harcırah verilmiştir.

3.10. MEMURLARIN ALDIKLARI NİŞAN VE RÜTBELER

Resmi ya da gayri resmi olarak çeşitli alanlarda üstün başarı sergileyenlere takılan nişanlara madalya denilmektedir. Madalya, İtalyanca "Medaglia" kelimesinden gelmektedir. Çoğunlukla bir başarının unutulmaması adına sunulan, altın, gümüş, bakır, alüminyum veya nikelden hazırlanmış olup bir defaya mahsus

²⁹⁴ BOA. DH. SAİD. 148/353.

²⁹⁵ BOA. DH. SAİD. 70/121.

²⁹⁶ BOA. DH. SAİD. 183/221.

²⁹⁷ BOA. DH. SAİD. 9/983.

²⁹⁸ BOA. DH. SAİD. 187/211.

²⁹⁹ BOA. DH. SAİD. 14/501.

³⁰⁰ BOA. DH. SAİD. 126/377.

³⁰¹ BOA. DH. SAİD. 123/237.

³⁰² BOA. DH. SAİD. 112/183.

³⁰³ BOA. DH. SAİD. 186/34.

³⁰⁴ BOA. DH. SAİD. 1/622.

³⁰⁵ BOA. DH. SAİD. 60/417

verilen şeref armağandır. Madalyanın tarihçesi oldukça eskiye dayanmaktadır. Eski Yunan ve Romalılarda bir madeni paraya da madalya denilmekteydi. Yalnızca Batı değil İslam dünyası da sıkça madalyayı bir başarı armağanı olarak kullanmıştır.³⁰⁶

Osmanlı Devleti'nde geç ortaya çıkan madalya kültürü, farklı alanlarda devlet adına yarar göstermiş memurları ödüllendirmek adına verilmekteydi. Osmanlı tarihi süresince farklı madalyalar hazırlanmıştır. Zaman içerisinde madalya özellikle askeri başarılar sonrasında göğse takılan bir çeşit nişan halini almıştır. İlk Osmanlı madalyalarının hazırlanışı 1730-1731 yılında nişanlardan önce gerçekleşmiştir. Devletin yıkılışına kadar 60'a yakın madalya çıkarılmıştır. Madalyaları nişanlardan ayıran en önemli fark, görünüm olarak daha küçük olmaları ve çift taraflı olmalarıydı. Liyakat Madalyası, Yunan Muharebe Madalyası, Tahlisiye Madalyası, Hamidiye-Hicaz Demiryolu Madalyası, Gümüş İmtiyaz Madalyası, İftihar Madalyası, Şir ü Hurşit Madalyası gibi madalyalar bulunmaktaydı.³⁰⁷

Nişan, devlet tarafından hizmet ödülü olarak çeşitli derecelerde verilen ve göğse takılan alametinin adıdır. Memurlara verilen ödüller arasında en çok rastlanılan nişanlardır. Nişanın, birden beşe kadar derece ve rütbeleri mevcuttur.³⁰⁸

Rütbe ise, devlet memurları ile halktan bazı kimselere verilen paye ve unvanlar için kullanılan bir tabirdir. Osmanlılarda rütbe Yeniçeri teşkilatıyla oluşmuştur. Sonraları mülkiye sınıfına ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde de ulemaya verilmeye başlanmıştır. Mülkiye rütbeleri ilk zamanlarda Hocalık, Kapıcıbaşılık, Mirimiranlık ve Vezirlik gibi üç dört derece çeşitleri ile sınırlıydı. Memuriyetteki rütbelerin bir standarda göre sınıflandırılması ilk olarak XVIII. yüzyılda Rusya'da Büyük Petro tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı'da ise II. Mahmut dönemi ile modernleşen bürokratik kadrolar için gereken düzenlemelere başlanılmıştır. 1833 tarihinde kalemiye ile mülkiye sınıfının birleştiği ûla, sâniye, salise ve râbia olarak dört sınıf mülkiye rütbesi kabul edilmiştir. Böylece, her memuriyetin hangi rütbeyle ait olduğu belirlenmiştir. Yukarıdan aşağıya göre sırasıyla mülkiye rütbeleri; Vezir,

³⁰⁶ Özger, *agt.*, s. 62.

³⁰⁷ Gündüz, *agm.*, s.128.

³⁰⁸ Saraç, *age.*, s.70.

Bâlâ, Ula Evveli, Ula Sanisi, Saniye Sınıf-1 Mütemayizi, Saniye, Sâlise, Râbia, Hâcegânlık ve Hâmise şeklindedir.³⁰⁹

Sultan II. Abdülhamid 33 yıllık saltanatı boyunca, Osmanlı nişan ve madalyalarını kurumlaştırıp sistematikleştirmiştir. 1890'larda zirveye ulaşan bu süreçte, verilen çok sayıdaki nişan ve madalya; bu taltif araçlarını, Osmanlı yaşam tarzının vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Nişan ve madalyalar bir taraftan olumlu bir şekilde kullanılırken bir taraftan suistimal edilmekteydi. Nişan ve madalyaların bu denli artması dönemin muhaliflerinin diline düşmesine neden olmuştur. Sistemi yeren şiirler kaleme alınmıştır. Sultan Abdülhamid, memuriyet inayet etmenin dışında, resmi personeli kendisine bağlamak adına rütbe, nişan ve madalyalar üzerine kurulu bir siyaset de uygulamamıştır.³¹⁰ İyi izlenilmiş bir politikanın eseri olan bu motivasyon araçları İzmir doğumlu gayrimüslimlere mevkilerinde gösterdikleri üstün başarılar nedeniyle tevcih edilmiş, sadece Osmanlı Devleti'nin değil aynı zamanda Avusturya, İtalya, Almanya, Fransa gibi daha pek çok devletin gayrimüslim memurlara çeşitli alanlarda nişanlar verdiği görülmektedir.

Tablo 12. Memurların Aldıkları Nişan ve Rütbelere

No	Memurların İsimleri	Aldığı Nişanlar
1	Asador Efendi	Rütbe-i Saniye, Sınıf-1 Saniye, Sınıf-1 Mütemayiz, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişanı, Rütbe-i Evvel, Sınıf-1 Saniye, Üçüncü Rütbeden Nişan-1 Ali Osmani
2	Bedros Abro Efendi	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Saniyesi
3	Dilber Zade Efendi	Evveli? Sınıf-1 Saniyesi, Bala Rütbesi, Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı, Dördüncü Rütbeden Osmani Nişanı, Birinci Rütbeden Nişan-1 Ali Osmani, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişanı, Birinci Rütbeden Mecidi Nişan-1 Zişanı
4	Edvar Bulak	Rütbe-i Seniyye Sınıf-1 Sanisi, Sınıf-1 Mütemayiz, Bala Rütbesi, Ula Sınıf-1 Saniyesi, Ula Sınıf-1 Evvel, İkinci Rütbeden Bir Kıta Mecidi Nişan-1 Zişanı, İftihar Nişanı, İspanya ve Portekiz Devletleri'nin Katolik ve Hristo Nişanları, İtalya Devleti'nin Dördüncü Rütbeden San Moris ve Lazar Nişanı, Avusturya Kralı tarafından verilen Birinci Rütbeden Fransuva Jusef Nişanı, Birinci Rütbeden Mecidi Nişan-1 Zişanı, İkinci Rütbeden

³⁰⁹ Gündüz, *agm.*, s. 133.

³¹⁰ Öntüğ, *agm.*, s.413.

		Nişan-1 Ali Osmani, Almanya İmparatoru tarafından verilen Birinci Rütbeden Kohven dö Prus Nişanı, Birinci Rütbeden Nişan-1 Ali Osmani, Romanya Devleti tarafından verilen Birinci Rütbeden Etval Korvet dö Romani Nişanı
5	İsak Yuşa Efendi	Rütbe-i Salise, Rütbe-i Saniye-yi Sınıf-1 Saniyesi, Romanya Devleti tarafından verilen Dördüncü Rütbeden Nişan, Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütamayizi, Dördüncü Rütbeden Nişan-1 Ali Osmani
6	Kalaset Margosyan Efendi	Mecidi Nişanı, Rütbe-i Selase, Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Saniyesi, Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişan-1 Zişanı
7	Karabet Homaryan	Rütbe-i Saniye Sınıfı Saniye, Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütamayizi, Rütbe-i Ula Sınıfı Saniye, Rütbe-i Evvel Sınıf-1 Evvel
8	Kirkor Margosyan Efendi	Saniye Sınıf-1 Saniyesi Rütbesi, Mütamayiz Nişanı, Rusya Devleti tarafından verilen İkinci Rütbe
9	Kostan Efendi	Rütbe-i Selase, Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı, Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Sanisi, Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütamayizi, Mecidi Nişanı, Rütbe-i Ula Sınıfı Saniyesi, İtalya Devleti tarafından verilen San Moris ve Lazar Nişanı, Belçika Devleti tarafından verilen Yol Polo? Nişanı ve Şövalyelik? Rütbesi, Üçüncü Rütbeden Nişan-1 Ali Osmani
10	Miltiyadi Yakolo Efendi	Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Saniyesi, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişanı
11	Mina Efendi	Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-1 Zişanı, Dördüncü Rütbeden Nişan-1 Ali Osmani, Yunan Hükümeti tarafından verilen Suver Nişanı, Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişan-1 Zişanı, Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Saniyesi, Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütamayizi, Üçüncü Rütbeden Nişan-1 Ali Osmani, Jökiyasan? Rütbe-i Ula Sınıf-1 Saniyesi,
12	Moris Efendi	Rütbe-i Salise
13	Nesim Roso Efendi	Ecnebi Nişanı?
14	Rafael Efendi	Rütbe-i Salise, Rütbe-i Salise Dördüncü Mecidi Nişan-1 Zişanı
15	Sahak Abro Efendi	İftihar Nişanı, Saniye Sınıf-1 Saniyesi Rütbesi, Rütbe-i Saniye Sınıf-1 Mütamayizi, Evvel Sınıf-1 Saniye Rütbesi, Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişanı, Rütbei Evvel Sınıf-1 Evveli, Sardunya Devleti tarafından verilen San Moris ve Lazar Nişanı, Yunan Devleti tarafından verilen San Horror? Nişanı ve Şövalyelik Rütbesi, Brezilya Devleti tarafından verilen Lazar Nişanının Komandorluk Rütbesi, Belçika Devleti tarafından verilen Sovbolar Nişanının Komandorluk ve Donezlik Rütbesi, İsveç Devleti tarafından verilen Esdival Polar Nişanının Şövalyelik Rütbesi, İran Devleti

		tarafından verilen Şir ü Hurşid Nişanı Üçüncü Rütbesi, Prusya Devleti tarafından verilen Order du la Coron Nişanın Komandorluk Rütbesi, Rusya Devleti tarafından verilen Esnannası Nişanın İkinci Rütbesi, İtalya Devleti tarafından verilen İkinci Rütbeden San Moris ve Lazar Nişanı, Fransa Devleti tarafından verilen Lejyon Doner Nişanı, Yunan Devleti tarafından verilen San Homar? Nişanı, İkinci Rütbeden Mecidi Nişanı, İkinci Rütbeden Nişan-ı Ali Osmani
16	Simyon Efendi	Rütbe-i Salis, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, İran Devleti tarafından verilen Dördüncü Rütbeden Şir ü Hurşid Nişanı, Avusturya Devleti tarafından verilen Koron Döfer Nişanı, İtalya Kralı tarafından verilen Dördüncü Rütbeden San Moris ve Lazar Nişanı, Saniye-yi Sınıf-ı Sanise, İspanya Hükümeti tarafından verilen Üçüncü Rütbeden ..., Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı
17	Simyon Papasyan Efendi	Mütemayiz Rütbesi, Dördüncü Rütbeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, İtalya Devleti tarafından verilen Komandorluk Rütbesinden Koron ve Yatalı? Rütbesi, Yunan Devleti tarafından verilen Ofisiye Rütbesinden Suver Nişanı, Rütbe-i Evvel Sınıf-ı Saniyesi, Papa Canibinden San Aziz Temvar? Üçüncü Rütbesinden ..., Romanya Hükümeti tarafından verilen Üçüncü Rütbeden Etval Nişanı, İspanya Devleti tarafından verilen İkinci Rütbeden San Jean Nişanı, Üçüncü Mertebeden Mecidi Nişan-ı Zişanı, İkinci Mertebeden Mecidi Nişan-ı Zişanı
18	Yani Nikolayidis Efendi	Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı, Rütbe-i Saniye Sınıf-ı Saniyesi

Çalışmanın temelini oluşturan Sicill-i Ahval defterlerinden İzmirli gayrimüslim memurların aldığı rütbe ve nişanları takip etmek mümkün olmaktadır. Bu bağlamda devlet dairelerinde istihdam edilen gayrimüslim memurların çeşitli nedenler ile rütbe ve nişanlar ile ödüllendirildiği görülmektedir. 68 memurdan 18'i çeşitli rütbe ve nişanlar ile ödüllendirilmiştir. Moris Efendi³¹¹ gibi yalnız bir rütbe alanlar olduğu gibi, Sahak Abro Efendi³¹² gibi çok çeşitli rütbeler alıp rütbelerini yükselten memurlara da rastlanmaktadır.

Rütbe ve nişan ile ödüllendirilen en zengin memur şüphesiz Sahak Abro'dur. Rütbe ve nişanları Osmanlı ile sınırlı kalmayarak; Yunan Devleti, Brezilya Devleti,

³¹¹ BOA. DH. SAİD. 139/389.

³¹² BOA. DH. SAİD. 4/178.

Sardunya Devleti, Belçika Devleti, İsveç Devleti, İran Devleti, Prusya Devleti, Rusya Devleti, İtalya Devleti, Fransa Devleti gibi devletlerden çeşitli rütbe ve nişanlar almıştır. Sahak Abro'yu Edvar Bulak Efendi³¹³ takip etmektedir. Bahsi geçen devletlerden farklı olarak Almanya Devleti tarafından Kohven dö Prus nişanı, Avusturya Devleti tarafından 1. rütbeden Fransuva Jusev nişanı, İspanya ve Portekiz Devletleri tarafından Katolik ve Hristo nişanları, Romanya Devleti tarafından Etval Korvet dö Romani nişanı ile ödüllendirildiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti tarafından en çok mecredi nişanının memurlara verildiği görülmektedir. Daha sonra mütemayiz nişanı ile Âli Osmani nişanı verilmiştir. İftihar nişanını alan iki memur bulunmaktadır. Bunlar; Edvar Bulak ile Sahak Abro Efendi'dir. Bu iki memurun aldığı nişan ve rütbeler onların bürokrasideki önemlerini de ortaya koymaktadır.

Nişan ve rütbelerin haricinde altın, para, kumaş, kılıç gibi çeşitli hediyeler de memurları ödüllendirmek amacıyla kullanılmaktaydı. Örneğin; Dilber Zade Efendi'ye³¹⁴ altın ve kumaş hediye edilmiştir.

3.11. MEMURLARIN CEZAI DURUMLARI

Osmanlı Devleti'nde, devlet memurları gayretli işlerinden dolayı nasıl ödüllendiriliyorsa, suça bulaşmaları halinde de cezalandırılmaktaydılar. Sicil kayıtlarında memurların görevleri boyunca aldıkları ödüllerin yanında cezalara da yer verilmiştir. Mahkemeye çıkarılıp çıkarılmadıkları, görevden azledilip edilmedikleri gibi konular da kaydedilmiştir. Memurlarla ilgili oluşturulan yasal düzenlemeler ile rüşvet, cana ve mala karşı yapılacak saldırıları engellemeye yönelik önlemler alınmaya çalışılmış, bu doğrultuda memurların yargılanması ile ilgili nizamnameler yayınlanmıştır. İlgili nizamnamelerde suça bulaşan memurlar için izlenecek yollar ile soruşturma ve kovuşturmanın nasıl yapılacağı da detaylı bir şekilde anlatılmıştır.³¹⁵

³¹³ BOA. DH. SAİD. 1/1016.

³¹⁴ BOA. DH. SAİD. 174/271.

³¹⁵ Saraç, *agm.*, s. 251.

Sicil kayıtlarında mahkeme sonuçlarına dair bilgiler de bulunmaktadır. Memurlar adına çok hoş olmayan durumlardan biri de azillerdir. Usulsüz davranışlar bazen görevden azledilme ile sonuçlanabileceği gibi bazen aziller sadece memurların yer değiştirmelerine neden olmaktadır.³¹⁶

İzmir doğumlu gayrimüslim memurlar arasında azil olanlar tespit edilmiştir. Aziller sonrasında göreve tekrar getirilen memurlar da yer almaktadır. Memurlar itaatsizlik, görevi kötüye kullanma, zimmetine para geçirme gibi nedenlerden dolayı görevlerinden alınmış ya da açığa çıkarılmıştır. Bohur İsak Nesim Efendi,³¹⁷ Beyoğlu Telgraf Merkezi Muhabere memurluğu esnasında vazifesine itaatsizlikte bulunduğundan dolayı idareten açığa çıkarıldı denilerek vazifesine devamsızlığı ve itaatsizliği gerekçesiyle yönetim tarafından H. 21 Recep 1323 / M. 21 Eylül 1905'te açığa alınmıştır. Miltiyadi Efendi,³¹⁸ zimmetine akçe geçirdiğinin anlaşılmasından dolayı H. 17 Cemaziyelahir 1302 / M. 3 Nisan 1883'te azledilmiştir. Hristaki Efendi³¹⁹ de memuriyete uygun hareket etmediğinden dolayı H. 18 Safer 1306 / M. 24 Ekim 1888 tarihinde azledilmiştir. Artin Efendi³²⁰ memuriyetinde zimmet etmesinden dolayı H. 24 Zilhicce 1309 / M. 20 Temmuz 1892 tarihinde azledilmiştir. Sahak Abro Efendi,³²¹ Tahrirat-ı Hariciye görevinde iken H. 20 Zilkade 1283 / M. 26 Mart 1867'de azledilmiştir. Azledilme gerekçesi "hasbe'l-icab" şeklinde belirtilmiştir. Uzun bir sürenin ardından memuriyetine geri dönmüştür.

En dikkat çeken azil sebebi ise, Baronyan Haron'un³²² okuması yazması yok sanılıp H. 28 Zilhicce 1290 / M. 16 Şubat 1874 tarihinde azledilmesidir. Daha sonra okuması yazmasının olduğu anlaşılıp görevine geri getirilmiştir.

Memurların hal tercümelerinde hakkında dava açılıp berat edenlere de rastlanmaktadır. Memurlar hakkındaki suçlamalardan beraat edilince görevine geri getirilmekte ya da yeni bir yere tayini kılınmaktadır. Sofogli Efendi'nin³²³ çalıştığı tütün fabrikasının posta pullarını zimmetine aldığına dair hakkında bir dava açılıp davadan beraat ettiği hal tercümesinde belirtilmiştir.

³¹⁶ Öntüğ, *agm.* s. 411.

³¹⁷ BOA. DH. SAİD. 116/285.

³¹⁸ BOA. DH. SAİD. 9/383.

³¹⁹ BOA. DH. SAİD. 18/467.

³²⁰ BOA. DH. SAİD. 102/315.

³²¹ BOA. DH. SAİD. 4/178.

³²² BOA. DH. SAİD. 136/65.

³²³ BOA. DH. SAİD. 130/463.

SONUÇ

Osmanlı Devleti çağın gereklerine uygun olarak reform hareketlerine başlamıştır. Özellikle II. Mahmud ile başlayarak, sonrasında devam eden reform çalışmaları II. Abdülhamid dönemiyle yeni bir boyut kazanmıştır. II. Abdülhamid devletin her alanında bilgi sahibi olmak adına adımlar atmıştır. Merkezi otoriteyi sağlamak için devlet mekanizmasının güçlü bir ayağı olan bürokrasi alanında reformlara büyük önem verilmiş, bürokratik yapıyı kontrol altında tutmak amacıyla memurlara sicil mecburiyeti getirilmiştir. Bu nedenle Memurin Komisyonu'nun geliştirilmesiyle ortaya Sicill-i Ahval Komisyonu çıkmıştır.

Sicill-i Ahval Komisyonu tarafından oluşturulan Sicill-i Ahval belgeleri Osmanlı Devleti'nin XIX. ve XX. yüzyılını aydınlatmaktadır. Kişi ve kurumlar hakkında değerli bilgiler barındıran bu belgeler, ciddi biyografik bilgiler içerdiği gibi, kapsadığı dönemde hem ilgili yerleşim biriminin hem de Osmanlı'nın genel durumu ile ilgili kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Sicill-i Ahval Defterleri yer almakta ve Osmanlı Devleti'nde görev almış 92.000'in üzerindeki memurun bu defterlerde kaydı bulunmaktadır. Çalışmamıza kaynaklık eden Sicill-i Ahval defterlerinde kayıtlı memurlardan 68'inin İzmir doğumlu gayrimüslim olduğu ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin önemli liman şehirlerinden biri olan İzmir hatırı sayılır bir gayrimüslim nüfusa sahipti. Bu nedenle gayrimüslimlere ait oluşumlara sık sık rastlanmaktadır. İzmir'de Osmanlı bürokrasisi adına önemli devlet adamları yetişmiştir. Sicil kayıtlarından yola çıkılarak İzmir doğumlu gayrimüslimler hakkında detaylı bilgilere ulaşarak devlet içinde nasıl bir rol üstlendikleri konusunda çıkarımlarda bulunulabilmektedir.

Sicill-i Ahval defterlerine göre kayıtlarda İzmir doğumlu 68 memurun yer aldığı görülmektedir. Ancak bu memurlardan Bohur Dano Efendi ile Bohur Danon Efendi'nin verilen bilgilerdeki benzerlikler nedeniyle aynı kişi olma ihtimali düşünülebilir. Memurların Rum, Ermeni, Yahudi ve Latin milliyetlerine mensup oldukları bilgisine ulaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin farklı milliyetlere ait memurlara yer vermesi hoşgörüsünün bir göstergesidir.

Memurların doğum tarihleri incelendiğinde en yaşlısı olan Kirkor Margosyan ile en genci olan David Efendi arasında yetmiş bir yıl gibi uzun bir zaman farkının bulunduğu görülmektedir. Baba meslekleri ve aile şöhretleri konusunda yapılan değerlendirmelerde çıkan sonuç; memurların baba mesleklerinin çoğunluğunun Tüccar olduğu ve sülale lakaplarına dair yalnızca 4 memura ait bilginin bulunduğudır.

Memurların eğitim durumlarına bakıldığında okuma yazma oranlarının yüksekliği dikkat çekmektedir. Yalnızca Baronyan Haron'un okuma yazma bilmediği sanılıp görevinden alıp, sonrasında okuma yazma bildiği anlaşılıp görevi iade edilmiştir. Memurlar çoğunlukla İzmir'de yer alan gayrimüslim okullarını tercih etmişlerdir. Şehirde yer alan gayrimüslimlere ait okulların sağladığı eğitimin düzeyi dönemin şartlarına göre oldukça iyi durumdadır. Bu okullar Batı tarzı eğitim adına ilkleri meydana getirenler arasında yer almaktadır. Kayıtlarda memurların birden fazla okul bilgisine rastlanılırken, az da olsa yurt dışında eğitim gören memurlarla karşılaşmıştır. Yurt dışında eğitim için tercih ettikleri ilk adres Paris şehri olmuştur. Örneğin, öne çıkan memurlardan biri olan Edvar Bulak Paris'te eğitim almıştır.

Memurlar birden fazla, çeşitli dilleri bilmektedir. Bu durum gayrimüslim memurları ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir. Söz konusu memurların büyük bir bölümünün Fransızca'yı biliyor olmaları o günün şartlarında değerlerine değer katmalarını sağlamıştır.

Memurların istihdam alanları çeşitlilik göstermektedir. En fazla tercümanlık hizmeti, haberleşme alanı, bidayet mahkemeleri ve gümrük nezaretinde istihdam edilen memurlardan başarılı bir şekilde yararlanılmıştır. Gayrimüslim memurların dil konusundaki zenginliklerinden faydalanılarak yurt dışında da görevlendirilmişlerdir. Memurlar arasında en başarılı olan Sahak Abro Efendi'nin ve Edvar Bulak'ın yurt dışında önemli görevlere getirildiği görülmektedir. Yine maaş miktarlarına bakıldığında bu iki memur en yüksek maaşa sahiptirler. Dikkat çeken özelliklerden biride memurların çalıştıkları kurumdan ayrılması durumunda başka bir kuruma geçerken maaşlarının düşürülmesiydi. Kimi zaman geçici görevlendirmeler ile Simyon Papasyan Efendi'de olduğu gibi yer değişikliği yapan memurlar yol harçlığı denilen harcırah almaktaydılar.

Vazifeleri esnasında üstün başarı gösteren memurlara nişan, madalya ve rütbelere verildiği sicil kayıtlarında belirtilmiştir. Bu anlamda görevi esnasında en başarılı olan memurlar Sahak Abro Efendi ve Edvar Bulak'tır. Mecidi nişanı, iftihar nişanı ve çeşitli rütbelere ile ödüllendirilmişlerdir. Bu memurların başarıları diğer devletler tarafından takdir edilmiş, İtalya Devleti tarafından kendilerine San Moris ve Lazar nişanları takdim edilmiş, bu yalnızca diğer devletlerden verilen bir nişana örnektir.

Kaynaklardan elde edilen önemli bir husus da farklı sebeplerden dolayı bazı memurların cezalandırılmak suretiyle azledilmesidir. Hakkında suçlama bulunan memurlara soruşturma açılır, sonuçlanana kadar görevlerinden alınırlardı. Suçsuz olmaları halinde görevlerine tekrar getirilirdi. İzmir doğumlu gayrimüslimler içinde Bohur İsak Nesim Efendi, Miltiyadi Efendi, Hristaki Efendi, Artin Efendi, Sahak Abro Efendi, Boranyan Haron Efendi gibi az sayıdaki memurda bu tarz vakalar ile karşılaşmıştır.

Sicill-i Ahval defterleri sadece bir biyografi kaydı olmayıp, Osmanlı Devleti'yle alakalı birçok önemli bilgiyi içeren birinci el kaynaklardır. Araştırmamız İzmir doğumlu gayrimüslimlerin devlet bürokrasisindeki yerlerini ve nasıl bir süreçten geçtiklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma ile Sicill-i Ahval defterlerinden yola çıkılarak elde ettiğimiz bilgiler sınıflandırılmıştır. Böylece yeni çalışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır.

Ek 6. Osmani Nişanı

Kaynak: <http://koleksiyonerim.blogspot.com/2013/01/osmanli-donemi-nisan-ve-madalyalari-1.html>

Ek 7. 1. Derece Mecidi Nişanı

Kaynak: <http://koleksiyonerim.blogspot.com/2013/01/osmanli-donemi-nisan-ve-madalyalari-1.html>

Ek 8. İftihar Nişanı

Kaynak: <http://koleksiyonerim.blogspot.com/2013/01/osmanli-donemi-nisan-ve-madalyalari-1.html>

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Defterleri (BOA. DH. SAİD.d)

BOA. DH. SAİD. 4/350, BOA. DH. SAİD. 1/1016, BOA. DH. SAİD. 4/178, BOA. DH. SAİD. 9/949, BOA. DH. SAİD. 3/496, BOA. DH. SAİD.4/332, BOA. DH. SAİD. 136/65, BOA. DH. SAİD. 1/1022, BOA. DH. SAİD. 1/622, BOA. DH. SAİD. 2/360, BOA. DH. SAİD. 2/246, BOA. DH. SAİD. 1/600, BOA. DH. SAİD. 1/344, BOA. DH. SAİD. 9/963, BOA. DH. SAİD. 72/467, BOA. DH. SAİD. 20/457, BOA. DH. SAİD. 8/499, BOA. DH. SAİD. 20/231, BOA. DH. SAİD. 17/333, BOA. DH. SAİD. 2/958, BOA. DH. SAİD. 62/269, BOA. DH. SAİD. 174/271, BOA. DH. SAİD. 4/738, BOA. DH. SAİD. 11/363, BOA. DH. SAİD. 26/295, BOA. DH. SAİD. 1/628, BOA. DH. SAİD. 27/21, BOA. DH. SAİD. 9/383, BOA. DH. SAİD. 16/475, BOA. DH. SAİD. 139/389, BOA. DH. SAİD. 84/279, BOA. DH. SAİD. 18/467, BOA. DH. SAİD. 9/ 383, BOA. DH. SAİD. 126/73, BOA. DH. SAİD. 81/447, BOA. DH. SAİD. 60/417, BOA. DH. SAİD. 8/413, BOA. DH. SAİD. 130/463, BOA. DH. SAİD. 62/285, BOA. DH. SAİD. 14/501, BOA. DH. SAİD. 123/237, BOA. DH. SAİD. 58/341, BOA. DH. SAİD. 182/69, BOA. DH. SAİD. 102/315, BOA. DH. SAİD. 122/1, BOA. DH. SAİD. 187/211, BOA. DH. SAİD. 79/439, BOA. DH. SAİD. 85/219, BOA. DH. SAİD. 112/183, BOA. DH. SAİD. 78/417, BOA. DH. SAİD. 58/109, BOA. DH. SAİD. 50/299, BOA. DH. SAİD. 148/455, BOA. DH. SAİD. 68/313, BOA. DH. SAİD. 75/131, BOA. DH. SAİD. 99/127, BOA. DH. SAİD. 70/197, BOA. DH. SAİD. 136/463, BOA. DH. SAİD. 70/121, BOA. DH. SAİD. 116/285, BOA. DH. SAİD. 169/3, BOA. DH. SAİD. 126/377, BOA. DH. SAİD. 183/91, BOA. DH. SAİD. 114/317, BOA. DH. SAİD. 186/34, BOA. DH. SAİD. 165/133, BOA. DH. SAİD. 148/353, BOA. DH. SAİD. 183/221.

Afyoncu, Erhan. *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.

_____. “Tanzimat Öncesi Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokrasi”, *Türkiye Günlüğü*, S. 58 1999, ss. 182-190.

Akgün, Mehmet. “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Bosna Doğumlu Memurlar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2017.

Akyıldız, Ali. *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2009*, Ankara: Pegem Akademi, 2009.

Alpaslan, H. İbrahim. "Osmanlı Dönemi İzmir’inde Milletlerin Sosyo-Ekonomik Konumlarındaki Değişimlerin Yerleşim Dokusuna Etkileri," *Ege Coğrafya Dergisi*, 2012, ss. 25-35.

Arslan, Hammet. "Geçmişten Günümüze İzmir Yahudileri: Yerleşme, Kurumsallaşma Süreci ve Mevcut Durum", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 5. S. 2 2016, ss. 197-224.

Aslan, Seyfettin ve Abdullah Yılmaz. "Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. II. S. 1. 2001, ss. 287-297.

Ayönü, Yusuf. "İzmir’de Türk Hakimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 9., S. 1 2009, ss. 1-8.

Başaran, Mehmet ve Aysun Sarıbey Haykıran. "19. Yüzyılda İzmir’de Kültürel Faaliyetler", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, S. 6 2017, ss. 1-30.

Baykara, Tuncer. "Temür’ün İzmir’i Fethi ve Sosyal Sonuçları", *Bilig*, S. 5 Bahar 1997, ss. 165-168.

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Bora, Siren. *İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923)*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. , 1995.

Çelem, Ramazan. "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Malatya Doğumlu Memurlar (1879-1909)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2014.

Çetin, Atilla. "Sicill-i Ahval Defterleri ve Dosyaları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S.66, İstanbul: Haziran 1992, ss. 34- 43.

Değirmenci, Kevser. "Bir Prosopografi Örneği: Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Uşaklı Memurlar", *CIEPO*, C. 1 Uşak: 2011, ss. 469-486.

Demir, Hande Seher. "Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Din-Devlet İlişkilerinin Laiklik, Sekülerizm, Teokrasi ve Din Devleti Sistemleri Kapsamında İncelenmesi", *Ankara Barosu Dergisi*, 2013/3, ss. 271-288.

Demirci, Kürşat. "Hristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, ss. 328-340.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.

Emecen, Feridun M.; "Osmanlı Kronikleri ve Biyografisi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 3, İstanbul: 1999, ss. 83-90.

Eryılmaz, Bilal. “Osmanlı Devlet’inde Farklılıklara ve Hoşgörüyü Kavramsal Bir Yaklaşım”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 236-241.

Fındık, Tahsin. “Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı İle XVI. Yüzyılda Osmanlı- Fransız İlişkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 567-574.

Findley, Carter V. *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

_____. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıali 1789-1922*, Çeviren: Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.

Goffman, Daniel. *İzmir ve Levanten Dünya(1550-1650)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Güler, Ali. “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan Kilise Defterleri’nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri’nden Örnek Fermanlar)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 9 1998, ss. 155-175.

Gültepe, Necati. *Mührün Gücü İlk Türk - İslam Devletlerinde ve Osmanlılarda Bürokrasi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009.

Gürkan, Salime Leyla. “Yahudi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, ss. 182-184.

Heper, Metin. “Bürokrasi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2 İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, ss. 290-297.

İnan, Kenan. “Fatih Sultan Mehmet- İstanbul’un Fethi ve Etkileri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 279-311.

İpek, Nedim. “İzmir ve Göç”, *Uluslararası İzmir Göç ve Mübadele Sorunu Sempozyumu Bildirileri*, İzmir: 2018, ss. 201-209.

Kılıç, Musa. “Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

_____. “Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Bürokrasisinde Yahudi Memurlar”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 31 2012, ss. 129-156.

Koca, Salim. *Türk Kültürünün Temelliri-II*, Trabzon: KTÜ Yayınları, 2000.

Kütükoğlu, Mübahat S. “İzmir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, ss. 515-524

_____. “Tezkire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, ss. 73-74.

Ortaylı, İlber. *Türk Devleti Tarihi*, C. 1, İstanbul: Feza Gazetecilik, 1999.

Öntuğ, M. Murat ve Serap Sunay. “Sivas Doğumlu Ermeni Memurlar (Sicill-i Ahval Defterlerine Göre)”, *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, C. 1 Sivas: 2007, ss. 393-418.

Özcan, Abdülkadir. “Tercüme-i hâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, ss. 299-301.

Özdemir, Hüseyin. *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2001.

Özdemir, Senem. “Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Kozan ve Cebel-i Bereketli Memurlar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2019.

Özeçoğlu, Halil. “Modernleşme Sürecinde İzmir’de Müslim ve Gayrimüslimlerin Eğitimine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım (1856-1908)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009.

Özel, Ahmet. “Gayri Müslim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, ss. 418-427.

Özger, Yunus. *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Yozgatlı Devlet Adamları*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2010.

Pakalın, Mehmet Ziya. *Osmanlı Tarih Deneyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3 İstanbul: Türkiye Basımevi, 1946.

Saraç, Hüseyin. “Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre Osmanlı Bürokrasisinde İstihdam Edilen Kayseri Doğumlu Gayrimüslim Devlet Adamları (1839-1883)”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 59 Güz 2018, ss. 232-260.

Sarı, Selçuk. “Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre Amasyalı Memurlar”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2013.

Sarıyıldız, Gülden. “Sicill-i Ahval Defterleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, ss. 134-136.

_____. *Sicill-i Ahval Komisyonunun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1879-1909)*, İstanbul: Der Yayınları, 2004.

Serin, Muhittin. “Meşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004, ss. 372-374.

Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017.

Soyluer, Serdal. "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Muğlalı Devlet Memurları (1879-1909)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 2006.

Sözer, Ahmet Necdet. "İzmir: Ege'nin Metropolü", *Ege Coğrafya Dergisi*, C. 4 S. 1 1988, ss. 1-18.

Sunay, Serap. "II. Abdülhamid Döneminde Balıkesirli Mülki Görevliler Hakkında Bir (Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre 1879-1909)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2007.

Sürmen, Ahmet. "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde İstanbul Doğumlu Yahudi ve Rum Devlet Adamları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi, 2011.

Şimşek, İshak. "Sicill-i Ahval Defterlerinde Diyarbakirli Yöneticiler", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2013.

Şimşek, Muttalip. "Ankara Sancağı'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Eğitim-Öğretim Faaliyetleri (19. Yüzyılın Sonları ile 20. Yüzyılın Başlarında)", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 15 2016, ss. 361-385.

Şimşir, Nahide. "İzmir'in Sosyal Ve Ekonomik Tarihi (1730-1792)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1999.

Şişman, Adnan. "Osmanlı Öğrencilerinin Paris'te Tahsil Yaptıkları Mısır ve Ermeni Mektepleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. V S. 2 Aralık 2003, ss. 1-9.

Şişman, Cengiz. "Sabatay Sevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008, ss. 334-335.

Tekin, Kemal Hakan. "Osmanlı Devletinde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 28 2014, ss. 393-411.

Terzi, Mehmet Akif. *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*, Ankara: Sistem Ofset, 2012, ss. 35.

Tutsak, Sadiye. *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin Merkez Teşkilatı*, Ankara: TTK Yayınları, 1984.

Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2010.

Ünal, Neslihan. *Sorular ile İzmir Tarihi*, İzmir: Anadolu Basım Yayın, 2017.

Yadi, Ahmet. "Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Ordu Doğumlu Memurlar", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 3 S. 6 2012, ss. 300-312.

Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin. "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 470-502.

Yıldız, Muharrem. "İzmir Levantenleri Üzerine İnceleme", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, C. 4 S. 13 2012, ss. 36-54.

Weber, Max. *Bürokrasi ve Otorite*, İstanbul: Liberte Yayınları, 2005.

https://www.academia.edu/19050126/Sahak_Abro 16.06.2019, ss.108-109.

<http://koleksiyonerim.blogspot.com/2013/01/osmanli-donemi-nisan-ve-madalyalari-1.html> 16.06.2019.